

ISSN 2616-7654 (Print)
ISSN 2617-8427 (Online)

**УКРАЇНСЬКИЙ ЖУРНАЛ
З БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА
ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ НАУК**

2019 Випуск 3

**UKRAINIAN JOURNAL ON LIBRARY
AND INFORMATION SCIENCE**

Редакційна колегія

Головний редактор

Тетяна Гранчак, доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник, професор кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв, Київ, Україна
вул. Чигоріна, 14, каб. 75
тел.: +38(050)4141914
e-mail: granchakt@ukr.net

Редакційна колегія

Валентина Бездрабко, доктор історичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Олександр Груша, кандидат історичних наук, доцент, Центральна наукова бібліотека імені Якуба Коласа, Мінськ, Білорусь

Ірина Давидова, доктор наук із соціальних комунікацій, професор, Харківська державна академія культури, Харків, Україна

Євгенія Кулик, кандидат наук із соціальних комунікацій, Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Київ, Україна

Ірене Лопатовська, доктор філософії в галузі інформаційних наук, доцент, Інститут Пратта, Нью-Йорк, США

Валентина Медведєва, кандидат педагогічних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Роман Мотульський, доктор педагогічних наук, професор, Національна бібліотека Білорусі, Мінськ, Білорусь

Тетяна Новальська, доктор історичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Леся Пізнюк, кандидат філологічних наук, доцент, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Микола Сенченко, доктор технічних наук, професор, Книжкова палата України імені Івана Федорова, Київ, Україна

Олег Сербін, доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Генрік Голлендер, доктор гуманітарних наук, Університет Лазарського, Варшава, Польща

Тетяна Ярошенко, кандидат історичних наук, доцент, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київ, Україна

Микола Яцєвич, кандидат педагогічних наук, доцент, Білоруський державний університет культури і мистецтв, Мінськ, Білорусь

Editorial board

Editor-in-chief

Tetiana Hrančak, Dr. Hab. in Social Communications, Senior Researcher, Professor of the Department of Information Technologies of Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine
Chyhorina str., 14, cab. 75
tel.: +38(050)4141914
e-mail: granchakt@ukr.net

Editorial board

Valentyna Bezdrabko, Dr. Hab. in Historical Sciences, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Oleksandr Hrusha, Ph.D. in Historical Sciences, Associate Professor, Central Scientific Library named after Yakub Kolas, Minsk, Belarus

Iryna Davydova, Dr. Hab. in Social Communications, Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

Yevheniia Kulyk, Ph.D. in Social Communications, Scientific-Technical Library named after H. I. Denisenko of the National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kiev Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine

Irene Lopatovska, Ph.D. in Information Sciences, Associate Professor, Pratt Institute, New York, USA

Valentyna Medvedieva, Ph.D. in Pedagogical Sciences, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Roman Motulskiy, Dr. Hab. in Pedagogical Sciences, Professor, National Library of Belarus, Minsk, Belarus

Tetiana Novalska, Dr. Hab. in Historical Sciences, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Lesya Pisniuk, Ph.D. in Philology, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Mykola Senchenko, Dr. Hab. in Technical Sciences, Professor, Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Oleh Serbin, Dr. Hab. in Social Communications, Senior Researcher, Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, Ukraine

Henryk Hollender, Ph.D. in Humanities, University of Lazarsky, Warsaw, Poland

Tetiana Yaroshenko, Ph.D. in Historical Sciences, Assistant Professor, National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine

Mykola Yatsyevych, Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Belarusian State University of Culture and Arts, Minsk, Belarus

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ і НАУКИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ і МИСТЕЦТВ

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
MINISTRY OF CULTURE OF UKRAINE
KYIV NATIONAL UNIVERSITY OF CULTURE AND ARTS

Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук

Науковий журнал

Ukrainian Journal on Library and Information Science

Scientific Journal

Засновано у 2018 р.
Founded in 2018

**Випуск 3
ISSUE 3**

КИЇВ
ВИДАВНИЧИЙ ЦЕНТР КНУКІМ
KYIV
KNUKIM PUBLISHING
2019

*Затверджено до друку та опублікування в мережі інтернет вченою радою
Київського національного університету культури і мистецтв
(протокол № 56 від 10.05.2019)*

Відповідальний редактор
Т. Гранчак, доктор наук із соціальних комунікацій

Літературний редактор
К. Спрогіс

Редактор-перекладач
англійського тексту
В. Діброва

УДК 02(477)(06)

Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук /
редкол.: Т. Гранчак (голов. ред.), В. Бездрабко, І. Давидова [та ін.] ; відп. ред. Т. Гранчак ;
М-во освіти і науки України, М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мис-
тецтв. – Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2019. – Вип. 3. – 116 с.

У випуску представлено публікації, в яких висвітлюються актуальні питання розвитку бібліотекознавства, історії і сьогодення бібліотечної справи в Україні, використання сучасних інформаційних технологій для моніторингу стану розвитку науки, тенденції розвитку технології цифрових персональних асистентів, пріоритетні для вирішення питання подолання цифрової нерівності.

Авторами в аспекті бібліотекознавства та інформаційних наук розглядається проблема соціальної справедливості, обґрунтовуються актуальні підходи до використання технології цифрових інтелектуальних персональних асистентів, наукометричних інструментів для вивчення тенденцій міжнародного наукового співробітництва, розкривається специфіка електронних документів у системі сучасних бібліотечних фондів, висвітлюються потреби працівників бібліотек українських університетів у безперервній фаховій освіті для набуття і оновлення компетентностей в умовах швидких технологічних і суспільно-економічних змін.

Видання орієнтоване на широке коло працівників бібліотечно-інформаційної сфери, науковців, викладачів вищих навчальних закладів, докторантів, аспірантів, магістрантів, усіх, хто досліджує теоретико-прикладні аспекти у сфері соціальних комунікацій та інформаційно-комунікаційних технологій.

Адреса редакційної колегії: КНУКіМ, м. Київ, вул. Чигоріна, 14, каб. 75
тел.: +38(067)1855242, e-mail: ibas.knukim@gmail.com

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
КВ № 23138-12978 Р від 08.02.2018

ISSN 2616-7654 (Print)
ISSN 2617-8427 (Online)

© Київський національний університет
культури і мистецтв, 2019
© Автори статей, 2019

*Approved for publication and publication on the Internet by
the Academic Council of Kyiv National University of Culture and Arts
(protocol No. 56 from 10.05.2019)*

Responsible editor

T. Hranchak, Dr. Hab. in Social Communications

Literary editor

K. Sprogis

English text editor

V. Dibrova

UDC 02(477)(06)

Ukrainian Journal on Library and Information Science/ edit.: T. Hranchak (Ed.-in-chief), V. Bezdrabko, I. Davydova [and other] ; Resp. ed. T. Hranchak ; Ministry of Education and Science of Ukraine, Ministry of Culture of Ukraine, Kyiv National University of Culture and Arts. – Kyiv : Publishing Center KNUCaA, 2019. – Issue 3. – 116 p.

The collection contains publications, which highlight the topical issues of the development of library science development, history and the present day of the library business in Ukraine, the use of modern information technologies for monitoring the state of science development, development of intelligent personal assistants (IPA), priorities for resolving the issue of overcoming digital inequality.

The authors address the problem of social justice, substantiate the actual approaches to the use of intelligent personal assistants technology (IPA), science-centric tools for studying the trends of international scientific cooperation, reveals the specifics of electronic documents in the system of modern library funds, highlights the needs of library staff of Ukrainian universities in continuing vocational education to acquire and update competencies in the conditions. rapid technological and socio-economic changes.

The publication is aimed at a wide range of library and information workers, scientists, university lecturers, postgraduates, postgraduates, undergraduates, all who study theoretical and applied aspects in the field of social communications and information and communication technologies.

Address of editorial board: KNUCaA, Kyiv, Chyhorina str., 14, cab. 75
tel.: +38(067)1855242, e-mail: ibas.knukim@gmail.com

Certificate of state registration of printed mass media:
KB № 23138-12978 P from 08.02.2018

ISSN 2616-7654 (Print)

ISSN 2617-8427 (Online)

© Kyiv National University of Culture
and Arts, 2019
© Authors of articles, 2019

ЗМІСТ

CONTENT

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ НАУК

TRENDS IN DEVELOPMENT OF LIBRARIANSHIP AND INFORMATION SCIENCES

<i>Галина Салата</i> БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО, ІНФОРМАЦІЙНІ НАУКИ ТА СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ	10	<i>Halyna Salata</i> LIBRARY AND INFORMATION SCIENCES AND SOCIAL JUSTICE
---	-----------	--

БІБЛІОТЕЧНА ПРАКТИКА: ІНФОРМАЦІЙНІ І СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ

LIBRARY PRACTICE: INFORMATIONAL AND SOCIO-CULTURAL ASPECTS

<i>Тетяна Гранчак</i> ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕК У СЕРЕДОВИЩІ ПОКОЛІННЯ Z	20	<i>Tetiana Hranchak</i> LANDMARKS FOR LIBRARY DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF THE GENERATION Z
<i>Наталія Кобижча</i> СПЕЦИФІКА ЕЛЕКТРОННИХ ДОКУМЕНТІВ У СИСТЕМІ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ	36	<i>Natalya Kobyzhcha</i> SPECIFICITY OF ELECTRONIC DOCUMENTS IN THE SYSTEM OF LIBRARY FUNDS
<i>Віктор Седих</i> БІБЛІОТЕКИ КОМІТЕТІВ ПІКЛУВАННЯ НАРОДНОЮ ТВЕРЕЗИСТЮ ЯК ОСОБЛИВИЙ ТИП НАРОДНИХ БІБЛІОТЕК КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.	44	<i>Victor Sedykh</i> LIBRARIES OF THE COMMITTEES OF CARE FOR PEOPLE'S SOBRIETY AS A SPECIAL KIND OF PUBLIC LIBRARIES IN THE LATE 19TH – EARLY 20TH CENTURY

БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНА ОСВІТА

LIBRARY AND INFORMATION EDUCATION

<i>Олег Сербін, Євгенія Кулик</i> ПРОФЕСІЙНЕ ВДОСКОНАЛЕННЯ БІБЛІОТЕКАРІВ В УМОВАХ НЕОБХІДНОСТІ ЯКІСНИХ ЗМІН ГАЛУЗІ	56	<i>Oleg Serbin, Yevheniia Kulyk</i> PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF LIBRARIANS DUE TO THE NECESSITY OF QUALITATIVE CHANGES OF THE BRANCH
--	-----------	--

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ПРАКТИКА І ПЕРСПЕКТИВИ

INFORMATIONAL TECHNOLOGIES: PRACTICE AND PERSPECTIVES

<i>Ірене Лопатовська</i> ОГЛЯД ЦИФРОВИХ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПЕРСОНАЛЬНИХ ПОМІЧНИКІВ	72	<i>Irene Lopatovska</i> OVERVIEW OF THE INTELLIGENT PERSONAL ASSISTANTS
---	-----------	---

*Оксана Сікорська,
Марія Бовкунович*
**ГАЛУЗЕВЕ МІЖНАРОДНЕ
СПІВРОБІТНИЦТВО
ВЧЕНИХ БІЛОРУСІ НА
ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ** 80 **SECTORAL INTERNATIONAL
COLLABORATION
OF SCIENTISTS OF BELARUS
AT THE INITIAL STAGE**

Тетяна Миськевич
**ЦИФРОВА НЕРІВНІСТЬ
У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ:
УКРАЇНСЬКИЙ
ВИМІР СВІТОВИХ
ТЕНДЕНЦІЙ** 87 **DIGITAL INEQUALITY
IN MODERN SOCIETY:
UKRAINIAN DIMENSION
OF GLOBAL TRENDS**

КОНФЕРЕНЦІЇ, СЕМІНАРИ, КРУГЛІ СТОЛИ
CONFERENCES, SEMINARS, ROUND TABLES

*Валентина Бездрабко,
Тетяна Новальська*
**ІНФОРМАЦІЯ, КОМУНІКАЦІЯ
І УПРАВЛІННЯ ЗНАННЯМИ
У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ** 110 **Valentyna Bezdrabko,
Tetiana Novalska
INFORMATION, COMMUNICATION
AND KNOWLEDGE MANAGEMENT
IN THE GLOBALIZED WORLD**

**ТЕНДЕНЦІЇ
РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА
ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ НАУК**

**TRENDS IN DEVELOPMENT
OF LIBRARIANSHIP AND
INFORMATION SCIENCES**

УДК 021+001.102]:364.614.8

DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.3.2019.169662>

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО, ІНФОРМАЦІЙНІ НАУКИ ТА СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ

Галина Салата,

*директор коледжу Київського університету
культури,*

д-р іст. наук (Київ, Україна)

e-mail: salaty@bigmir.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2673-8463>

Реалізація принципу соціальної справедливості у сучасних умовах стає об'єктом глибокого теоретичного розгляду у межах бібліотекознавства та інформаційних наук. Метою статті є аналіз концепції соціальної справедливості у бібліотекознавстві та інформаційних науках. Методологічною основою дослідження виступили діалектичні ідеї про взаємозв'язок розвитку теорії та практики, системний підхід до вивчення соціальних об'єктів, інтерпретаційна дослідницька парадигма, інтегративний антропологічний підхід. Описовий і трансдисциплінарний методи дозволили синтезувати результати досліджень, отриманих фахівцями у різних галузях знань. Боротьба з соціальною ексклюзією, імплементація принципу соціальної справедливості за умов збільшення розриву між бідними та багатими стає нагальною потребою сучасних бібліотек. Для успішної інтеграції у суспільство майбутнього публічні бібліотеки мають трансформуватися у своєрідні міжкультурні клуби, платформи для вільного спілкування та обміну думками, стати культурними осередками своїх громад. Бібліотеки XXI століття перетворюються на серйозних гравців у сфері глобалізації – вони інтегруються у більш широкий соціально-політичний, економічний і культурний контексти. Наукова новизна отриманих результатів полягає у здійсненні аналізу концепції соціальної справедливості у бібліотекознавстві та інформаційних науках, а також в обґрунтуванні доцільності її використання в умовах сьогодення. Викладені у статті положення і зроблені висновки можуть бути використані під час розробки інноваційних стратегій розвитку бібліотек.

Ключові слова: бібліотекознавство, інформаційні науки, бібліотека, соціальна справедливість, інклюзивна бібліотека.

ВСТУП.

Бібліотека є соціальним феноменом, який відображає соціально-економічну, політичну, культурну специфіку певного періоду. Найчастіше бібліотека концептуалізується як монолітна сутність, перетворюючись на грандіозну ідею, яку, за словами С. Бейлза, інтерпретують у таких абстракціях, як освіта, інтелектуальна свобода, науковий прогрес і демократія (цит. за Litwin, 2015). Проте, подібний підхід не сприяє критичному вивченню соціальних інститутів, а відтак і змістовним змінам у людському суспільстві.

Професія бібліотекаря сьогодні має свій сформований упродовж століть комплекс цінностей і цілей. Так, на засіданні Американської Бібліотечної Асоціації у 1876 р. бібліотеку було визнано «інструментом, який завжди працює у напрямку морального і соціального розвитку» (Garrison, 2003, с. 35). Згідно з П. Рубіним, метою інформаційної науки є вирішення людських проблем (Rubin, 2000). Будь-який працівник бібліотеки погодиться, що ця оптимістична і альтруїстична мета має застосовуватися до роботи сучасних бібліотек і що успішне вирішення на-

гальних проблем людини і людства потребує дотримання принципів рівності та справедливості в аспекті бібліотечно-інформаційного обслуговування.

Перед сучасними працівниками бібліотек поставили серйозні завдання, а саме: повністю враховувати рівність і різноманітність, зосереджуючись на послугах, що базуються на реальних потребах, та орієнтуючись на ресурси, спрямовані на тих, хто їх найбільше потребує; знати та розуміти склад місцевої громади, активно співпрацюючи з нею; повною мірою залучати громаду, прямуючи, наскільки це можливо, до спільного виробництва послуг.

Реалізація принципу соціальної справедливості у сучасних умовах стає об'єктом глибокого теоретичного розгляду у межах бібліотекознавства та інформаційних наук.

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ.

Вагомий внесок у дослідження проблеми соціальної справедливості у галузі бібліотекознавства був зроблений С. Бейлзом у його книзі «Social Justice and Library Work» (Bales, 2018). Концептуальну основу соціальної справедливості для бібліотекознавства та інформаційних наук розроблено К. Матісен у роботі «Informational Justice: A Conceptual Framework for Social Justice in Library and Information Services» (Mathiesen, 2015). Соціальну справедливість як керівний принцип інформаційних наук проаналізовано П. Джагером, К. Шилтон та Д. Копфлером (Jaeger, Shilton, & Koepfler, 2016). Дж. Патман і Дж. Вінсент зосередили увагу на незадовільному стані надання рівних послуг публічними бібліотеками, а відтак на необхідності їхньої трансформації у контексті соціальної справедливості та більш ефективної роботи з громадами (Pateman, & Vincent, 2010).

Успішну взаємодію з представниками різних культур за умов дотримання принципу соціальної справедливості вивчали С. Аллард, Б. Мехра і М. А. Кайям (Allard, Mehra, & Qayyum, 2007). Інкорпорування нових методик навчання, спрямованих на встановлення соціальної справедливості у галузі бібліотекознавства та інформаційних наук, досліджували М. Суїньї, Н. Кук, М. Вілла-Ніколас, К. Р. Роберто і С. Нобль (Sweeney, Cooke, Villa-Nicholas, Roberto, & Noble, 2013). Асиметрію інформації як складову проблеми соціальної справедливості вивчали Т. Данилова і Г. Салата (Danylova, & Salata, 2016, 2018). Проте, проблема соціальної справедливості у галузі бібліотекознавства та інформаційних наук досі не в фокусі наукової уваги українських дослідників. Відтак, видається актуальним дослідження цілої низки питань, серед яких ґрунтовний аналіз місця і ролі соціальної справедливості в бібліотечно-інформаційному комплексі.

Мета статті. Метою статті є аналіз концепції соціальної справедливості у бібліотекознавстві та інформаційних науках.

МЕТОДИ ТА МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ.

Методологічною основою дослідження соціальної справедливості у контексті бібліотекознавства та інформаційних наук виступили діалектичні ідеї про взаємозв'язок розвитку теорії та практики, системний підхід до вивчення соціальних об'єктів, інтерпретаційна дослідницька парадигма, інтегративний антропологічний підхід. Описовий і трансдисциплінарний методи дозволили синтезувати

результати досліджень, отриманих фахівцями у різних галузях знань. Як інформаційна база дослідження для написання статті були опрацьовані монографії, наукові статті зарубіжних і вітчизняних дослідників, матеріали міжнародних науково-практичних конференцій, звіти, статистичні дані.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Боротьба із соціальною ексклюзією, імплементація принципу соціальної справедливості за умов збільшення розриву між бідними та багатими стає нагальною потребою сучасних бібліотек. Для успішної інтеграції у суспільство майбутнього публічні бібліотеки повинні трансформуватися у своєрідні міжкультурні клуби, платформи для вільного спілкування та обміну думками, стати культурними осередками своїх громад, а відтак відмовитись від застарілої концепції «довершеності» та реалізувати принцип соціальної справедливості.

За Д. Міллером, соціальна справедливість вимагає такого суспільства, яке складається зі взаємозалежних частин, а його інституційна структура впливає на перспективи кожного окремого члена даного суспільства (Miller, 1999). І. Янг вважає, що соціальна справедливість є ключовим аспектом усіх інституцій, громадської діяльності, соціальної практики, звичаїв, а також культурних смислів (Young, 2011).

Таким чином, суб'єктом соціальної справедливості виступає вся соціальна система. Концепція справедливості Н. Фрезер охоплює традиційні проблеми теорії дистрибутивної справедливості та теорії справедливості визнання, такі як неповага до «Іншого», культурний імперіалізм, ієрархія статусу. Об'єднуючи ці дві групи теорій, дослідниця пропонує принцип паритету участі, який вимагає, щоби «всі члени суспільства взаємодіяли один з одним як колеги» (Mathiesen, 2015, p. 202).

Соціальна справедливість – це поняття, яке визначає чесні та справедливі відносини між людиною і суспільством. Вона вимірюється явними і латентними умовами розподілу багатства, можливостей та соціальних привілеїв. Соціальна справедливість включає в себе наші найглибші переконання, сформовані політикою, релігією, етнічною приналежністю та почуттям ідентичності, про світ та про життя, якого ми хочемо для себе та інших. Соціальна справедливість є основоположним принципом мирного і процвітаючого співіснування як окремої спільноти, так і глобального соціуму (Tuohy, 2018).

Нагальним завданням сучасного суспільства є реалізація принципу соціальної справедливості у всіх сферах життя, зокрема в межах такого соціального інституту, як наука. Суттєвою складовою сучасної науки є бібліотекознавство – комплексна соціогуманітарна дисципліна, яка вивчає закономірності формування, розвитку і функціонування бібліотек, а також цілі, зміст, систему, форми суспільного користування друкованими виробами. Метою бібліотекознавства є оптимізація соціального використання інформації через створення інституту бібліотеки, яка виступає центральним елементом загальної структури; обслуговування користувачів; підготовку кадрів.

Донедавна, мета роботи бібліотеки була окреслена як створення/акумулявання знань, освіта, збереження історії, підтримка демократії та збереження цивілізації, але сьогодні працівники бібліотек розуміють, що інститут бібліотеки, а також їхня робота інтегровані в мережу суспільних відносин, що виходять за

межі традиційної сфери впливу бібліотеки. У світлі цієї критичної свідомості все більше фахівців із бібліотечної та інформаційної науки сприймають себе як агентів суспільних змін і прихильників соціальної справедливості, відмовляючись від традиційної ідеї «бібліотечної нейтральності» і статичних, ідеалізованих концепцій бібліотечної культури.

Підхід до соціальної справедливості у галузі бібліотекознавства та інформаційних наук базується на інституційній перспективі та етиці турботи, солідарності та поваги. Соціальні інститути, економіка і культура можуть бути несправедливими *per se*. Намагаючись досягти соціальної справедливості, необхідно пам'ятати про важливість глибинних соціальних і культурних факторів, а також усвідомлювати те, як вони формують життєві перспективи окремих осіб і громад. Необхідною складовою є і піклування про окремих членів громади, повага до їхнього внутрішнього світу.

Стрижем соціальної справедливості у галузі бібліотекознавства є:

– справедливий розподіл, тобто спосіб, у який розподіляються ресурси, можливості та послуги незалежно від аскриптивних і набутих статусів користувачів;

– участь – соціальна справедливість визнає рівне право всіх осіб на отримання послуг, відповідно, працівники бібліотек повинні уникати ставлення до користувачів як до пасивних одержувачів послуг/допомоги. Усі члени громади повинні мати рівний голос і вплив;

– визнання – образи і символи культури можуть створювати і зміцнювати структури панування і поневолення, отже, працівники бібліотеки мають приділяти увагу тому, як певні індивіди та громади представлені у культурних фондах (Mathiesen, 2015).

Суттєвою складовою соціальної справедливості виступає інформаційна справедливість. Наразі склалася загрозлива ситуація, підґрунтям якої є інформаційна асиметрія – ситуація, у якій інформація доступна лише деяким, але не всім учасникам інформаційного процесу, або, за Дж. Стігліцем, коли «деякі люди знають щось, чого інші не знають» (Stiglitz, 2006, p. xiv).

Інформаційна справедливість – це багатогранна концепція, що відображає три способи, завдяки яким індивіди можуть бути пов'язані з інформацією, – як користувачі, як джерела, як суб'єкти. Будь-який користувач інформації повинен мати справедливий доступ до неї, це і є розподільчою справедливістю. Інформаційні товари та інформаційні послуги повинні бути справедливо розподілені між усіма членами суспільства.

Справедливе ставлення до індивіда як до джерела інформації повинно базуватися на рівних шансах зробити свій внесок у виробництво та надання знань – це називається справедливістю участі. Всі члени суспільства мають мати можливість представляти свою індивідуальну або групову точку зору, яку потрібно враховувати, а також брати участь у спільному прийнятті рішень щодо надання інформаційних ресурсів.

Справедливе ставлення до людей як до суб'єктів інформації визначено, як справедливість визнання. Вона ґрунтується на справедливому відображенні у загальному інформаційному масиві, тобто інформаційне середовище повинне справедливо і точно представляти всіх членів суспільства (Mathiesen, 2015).

Для сприяння соціальної справедливості, інклюзивності та різноманіттю необхідно:

- створювати та підтримувати багатогранність інформаційних професій;
- забезпечувати інформаційні ресурси щодо соціальної справедливості;
- справедливо ставитися до людей як евристів, джерел та суб'єктів інформації;
- використовувати бібліотеки та бібліотечних фахівців для безпосереднього захисту соціальної справедливості на місцевому та глобальному рівнях;
- залучати членів громади для підтримки соціальної справедливості, тобто, надавати можливості маргіналізованим індивідам та групам виражати себе;
- надавати відповідну інформацію всім членам громади, звертаючи особливу увагу на тих, чий інтереси часто не враховуються;
- обмінюватися кращими практиками з відповідними організаціями, встановлювати зв'язки поза межами власного робочого місця;
- підтримувати ідеї соціальної справедливості на конференціях і в публікаціях;
- розробляти плани дій щодо залучення представників меншин до бібліотеки та архівів;
- пропагувати політику, що розширює доступ до інформації для всіх;
- проводити семінари, присвячені питанням несвідомого упередження, мікроагресії, інклюзивних стилів міжособистісного спілкування;
- розробляти політику та практику зменшення упередженості при прийомі на роботу;
- бути прихильними до найму та збереження персоналу з малозабезпечених меншин у кількості, що відображає місцеві та національні демографічні показники;
- сприяти інклюзивній організаційній культурі (Bourg, 2016; Mathiesen, 2015);
- робити наголос на різноманітності, інклюзивності та соціальній справедливості у межах навчальних програм із бібліотекознавства та інформаційних наук. Це вимагає нового освітнього підходу, який підкреслює культуру, контекст і критичне мислення.

Акцентування уваги на соціальній справедливості в інформаційно-комунікаційній діяльності бібліотек є частиною руху до радикальної інклюзивності. Концепція радикальної інклюзивності починається з думки, що в будь-якій конкретній громаді існує більш привілейоване і менш привілейоване населення (привілеї можуть бути виражені в різних формах). Подібна ситуація безпосередньо впливає на можливість доступу до послуг, які надає бібліотека, якщо бібліотека не здійснює цілеспрямованих дій для розробки послуг (засобів, технологій, програм та політики), які долають ці бар'єри.

Інклюзивна бібліотека виходить за межі самої інклюзії, викоринюючи існуючі системні бар'єри. Інклюзивна бібліотека сприяє спілкуванню з громадою та розробці спільних рішень. Вона не пропонує власного бачення, не нав'язує свої думки, але як справжній лідер-служитель прислухається до ідей членів громади, знаходить спільність у прагненнях і надає право голосу кожному. Отже, інклю-

зивна бібліотека у змозі подолати соціальну несправедливість завдяки власним інструментам і ресурсам, а також координуючи ресурси громад.

Різні підходи до соціальної справедливості представлені в дискусіях про глобальне інформаційне суспільство. Зокрема, Дж. Бріц (Britz, 2008) представляє справедливість як «універсальну цінність», що сприяє просуванню в суспільстві ідей культурної різноманітності, людської гідності та свободи. Динаміка світового інформаційного середовища породжує нові економіки, нові типи зайнятості, нові види навчання і доступу до інформації. У відповідь на це сучасне бібліотекознавство та інформаційні науки стають все складнішими.

Бібліотеки XXI століття перетворюються на серйозних гравців у сфері глобалізації – вони інтегруються у більш широкий соціально-політичний, економічний і культурний контексти. Бібліотекарі майбутнього повинні стати вірними помічниками користувачів, особливо малозабезпечених груп населення. Враховуючи ці виклики, викладачі, дослідники і практики бібліотекознавства та інформаційних наук повинні віднайти нові шляхи розширення поточних навчальних планів, теорій і практик.

Теорія соціальної справедливості має стати частиною цього відкриття, оскільки вона пропонує нові, чіткі способи формулювання довготривалих альтруїстичних позицій для нових поколінь професіоналів. Сучасна ситуація вимагає об'єднання зусиль заради виживання людства. Тільки завдяки відкритому і шанобливому діалогу людство спроможне подолати взаємне непорозуміння, суперечки та агресивність. Внаслідок цього люди зрозуміють, що світ набагато менший, ніж вони собі уявляли раніше, а для його збереження необхідно визнати абсолютну цінність кожної людини (Danylova, 2016).

ВИСНОВКИ.

Результати проведеного дослідження дозволяють дійти висновку, що сьогодні необхідно:

- побудувати спільне розуміння концепцій різноманітності, інклюзії та соціальної справедливості;
- розвинути самоусвідомлення, визначити системи пригнічення, розробити стратегії для боротьби з упередженістю, активно доносити це знання у своїй організації та громаді;
- налагодити регіональні зв'язки, які допоможуть проводити трансформаційну роботу в бібліотеці та громаді;
- використовувати тематичні дослідження та розробляти засоби досягнення соціальної справедливості.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у здійсненні аналізу концепції соціальної справедливості у бібліотекознавстві та інформаційних науках, а також в обґрунтуванні доцільності її використання в умовах сьогодення. Викладені у статті положення і зроблені висновки можуть бути використані під час розробки інноваційних стратегій розвитку бібліотек.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Allard S., Mehra B., Qayyum M.A. Intercultural Leadership Toolkit for Librarians: Building Awareness to Effectively Serve Diverse Multicultural Populations. *Education Libraries*. 2007. Vol. 30, No. 1. P. 5–12.
- Bales S. *Social Justice and Library Work: A Guide to Theory and Practice*. Cambridge, Massachusetts : Chandos Publishing, 2018. 189 p.
- Bourg C. Diversity, Inclusion, Social Justice and Libraries: Proposing a Framework. *Feral Librarian*. 2016. URL: <https://chrisbourg.wordpress.com/2016/04/16/diversity-inclusion-social-justice-and-libraries-proposing-a-framework/> (accessed: 24.01.2019).
- Britz J. J. Making the global information society good: A social justice perspective on the ethical dimensions of the global information society. *Journal of the American Society for Information Science & Technology*. 2008. Vol. 59, No. 7. P. 1171–1183.
- Danylova T., Salata G. Reorganization Asymmetry of Universal Information Centers in Ukraine: An Attempt at Civilizational Communication Analysis. *Research Revolution. International Journal of Social Science & Management*. 2016. Vol. 4, Issue 10. P. 1–4.
- Danylova T. The Theory of Civilizations Through the Lens of Contemporary Humanities. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2016. No. 9. P. 55–62.
- Danylova T.V., Salata G.V. The Ecological Imperative and Human Nature: A New Perspective on Ecological Education. *Interdisciplinary Studies of Complex Systems*. 2018. No. 12. P. 17–22.
- Garrison D. *Apostles of Culture: Public Librarian and American Society, 1876–1920*. University of Wisconsin Press, 2003. 319 p.
- Jaeger P., Shilton K., Koepfler J. The Rise of Social Justice as a Guiding Principle in Library and Information Science Research. *The Library Quarterly*. 2016. Vol. 86, No. 1. P. 1–9.
- Litwin R. Interview with Stephen Bales. *Litwin Books & Library Juice Press*. 2015. URL: <http://litwinbooks.com/interview-with-stephen-bales/> (accessed: 24.01.2019).
- Mathiesen K. Informational Justice: A Conceptual Framework for Social Justice in Library and Information Services. *Library Trends*. 2015. Vol. 64, No. 2. P. 198–225.
- Miller D. *Principles of Social Justice*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1999. 337 p.
- Pateman J., Vincent J. *Public Libraries and Social Justice*. Routledge, 2010. 212 p.
- Rubin P.H. Hierarchy. *Human Nature*. 2000. Vol. 11, No. 3. P. 259–279.
- Stiglitz J. *Making globalization work*. London : Penguin, 2006. 358 p.
- Sweeney M., Cooke N.A., Villa-Nicholas M., Roberto K.R., Noble S.U. Social Justice in Library and Information Science. *IDEALS*. 2013. URL: <http://hdl.handle.net/2142/47390> (accessed: 24.01.2019).
- Tuohy M. Understanding and Promoting Social Justice Through Your Library. *National Library*. 2018. URL: <https://natlib.govt.nz/blog/posts/understanding-and-promoting-social-justice-through-your-library> (accessed: 24.01.2019).
- Young I.M. *Justice and the Politics of Difference*. Princeton, NJ : Princeton University Press, 2011. 304 p.

REFERENCES

- Allard, S., Mehra, B., & Qayyum, M.A. (2007). Intercultural Leadership Toolkit for Librarians: Building Awareness to Effectively Serve Diverse Multicultural Populations. *Education Libraries*, 30(1), 5-12 [in English].
- Bales, S. (2018). *Social Justice and Library Work: A Guide to Theory and Practice*. Cambridge, Massachusetts: Chandos Publishing [in English].

- Bourg, C. (2016). Diversity, Inclusion, Social Justice and Libraries: Proposing a Framework. Feral librarian. Retrieved from <https://chrisbourg.wordpress.com/2016/04/16/diversity-inclusion-social-justice-and-libraries-proposing-a-framework/> [in English].
- Britz, J.J. (2008). Making the global information society good: A social justice perspective on the ethical dimensions of the global information society. *Journal of the American Society for Information Science & Technology*, 59(7), 1171-1183 [in English].
- Danylova, T., & Salata, G. (2016). Reorganization Asymmetry of Universal Information Centers in Ukraine: An Attempt at Civilizational Communication Analysis. *Research Revolution. International Journal of Social Science & Management*, IV (10), 1-4 [in English].
- Danylova, T. (2016). The Theory of Civilizations Through the Lens of Contemporary Humanities. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 9, 55-62 [in English].
- Danylova, T.V., & Salata, G.V. (2018). The Ecological Imperative and Human Nature: A New Perspective on Ecological Education. *Interdisciplinary Studies of Complex Systems*, 12, 17-22 [in English].
- Garrison, D. (2003). *Apostles of Culture: Public Librarian and American Society, 1876–1920*. University of Wisconsin Press [in English].
- Jaeger, P., Shilton, K., & Koepfler, J. (2016). The Rise of Social Justice as a Guiding Principle in Library and Information Science Research. *The Library Quarterly*, 86(1), 1-9 [in English].
- Litwin, R. (2015). Interview with Stephen Bales. *Litwin Books & Library Juice Press*. Retrieved from <http://litwinbooks.com/interview-with-stephen-bales/> [in English].
- Mathiesen, K. (2015). Informational Justice: A Conceptual Framework for Social Justice in Library and Information Services. *Library Trends*, 64(2), 198-225 [in English].
- Miller, D. (1999). *Principles of Social Justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press [in English].
- Pateman, J., & Vincent, J. (2010). *Public Libraries and Social Justice*. Routledge [in English].
- Rubin, P.H. (2000). Hierarchy. *Human Nature*, 11(3), 259-279 [in English].
- Stiglitz J. (2006). *Making globalization work*. London: Penguin [in English].
- Sweeney, M., Cooke, N.A., Villa-Nicholas, M., Roberto, K.R., & Noble, S.U. (2013). Social Justice in Library and Information Science. IDEALS. Retrieved from <http://hdl.handle.net/2142/47390> [in English].
- Tuohy, M. (2018). Understanding and Promoting Social Justice Through Your Library. National Library. 2018. Retrieved from <https://natlib.govt.nz/blog/posts/understanding-and-promoting-social-justice-through-your-library> [in English].
- Young, I. M. (2011). *Justice and the Politics of Difference*. Princeton, NJ: Princeton University Press [in English].

UDC 021+001.102]:364.614.8

Halyna Salata,
*Director of the College of Kiev University of Culture,
Dr. Hab. in Historical Sciences (Kyiv, Ukraine)
e-mail: salaty@bigmir.net
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2673-8463>*

LIBRARY AND INFORMATION SCIENCES AND SOCIAL JUSTICE

Realization of the principle of social justice in contemporary society becomes the subject of a deep theoretical consideration within the framework of library and information sciences. **The purpose** of the article is to analyze the concept of social justice in library and information sciences. The author has used dialectical ideas on the relationship between the development of theory and practice, systematic approach to the study of social objects, interpretative research paradigm, along with integrative anthropological approach. Descriptive and transdisciplinary methods allowed to synthesize findings obtained during research in various fields of knowledge. The fight against social exclusion and implementation of the principle of social justice in conditions of the growing gap between rich and poor is urgent need for modern libraries. For successful integration into the society of the future, public libraries should be transformed into peculiar intercultural clubs, platforms for free communication and exchange of ideas and become the cultural centers of their communities. Libraries of the 21st century are turning into serious players in the field of globalization being “embedded” in broader socio-political, economic, and cultural contexts. **The scientific novelty** of the article lies in analysis of the concept of social justice in library and information sciences, as well as in substantiation of feasibility of social justice in today’s conditions. The provisions and conclusions drawn in the article can be used for innovative strategies for the development of libraries.

Key words: library science, information science, library, social justice, inclusive library.

**БІБЛІОТЕЧНА ПРАКТИКА:
ІНФОРМАЦІЙНІ
І СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ**

**LIBRARY PRACTICE:
INFORMATIONAL AND
SOCIO-CULTURAL ASPECTS**

УДК 021(477):024

DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.3.2019.169663>

ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕК У СЕРЕДОВИЩІ ПОКОЛІННЯ Z

*Тетяна Гранчак,
завідувач відділу з охорони
інтелектуальної власності
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського,
д-р наук із соціальних комунікацій,
ст. наук. співроб.
(Київ, Україна)
e-mail: granchakt@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7854-580X>*

Стаття присвячена розгляду ключових векторів розвитку бібліотечної справи в Україні в умовах становлення інформаційного суспільства, висвітленню трансформації комунікативної функції бібліотек як провідної в реалізації бібліотеками свого суспільного призначення в середовищі покоління Z. Підкреслено необхідність у контексті впровадження спеціальності «інформаційна, бібліотечна та архівна справа» і розробки стандартів із забезпечення підготовки кадрів для галузі гармонічного поєднання технологічного та гуманітарного (соціокультурного) компонентів у розвитку бібліотечної справи. Обґрунтовано трансформацію комунікаційної функції бібліотек у бік зміщення акцентів із забезпечення з'єднання користувача з потрібним йому документом або інформацією (технологічний аспект) до створення сприятливих умов для налагодження комунікації по лінії «користувач – користувач» (соціокультурний аспект). Посилення комунікативного компонента розглянуто в контексті актуалізації завдання організації середовища управління знаннями як передумови формування спільноти практики, коли в процесі комунікації відбувається інтенсивний обмін знаннями та генерування нової інформації та знань. Висвітлено різні перспективні форми бібліотечної діяльності, спрямовані на формування умов для взаємодії користувачів і спрямування їх активності в бік творення. На основі аналізу проектів Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» обґрунтовано затребуваність у користувачів формування бібліотекою просторів комунікації та взаємодії. Зроблено висновок про те, що формування бібліотекою середовища для комунікації між користувачами створює підґрунтя для її функціонування як ініціатора і координатора такої комунікації, посилює роль бібліотеки як соціокультурного центру спільноти.

Ключові слова: бібліотека, бібліотечна справа, майбутнє бібліотек, спільнота практики, управління знаннями, інноваційна діяльність.

ВСТУП.

За даними Департаменту цифрових технологій, культури, медіа і спорту Великої Британії, у 2014–15 рр. публічні бібліотеки Великої Британії були відвідані 225 млн разів, що перевищує сукупну кількість відвідувань футбольних матчів британської Прем'єр ліги, кінотеатрів і топ-10 туристичних об'єктів Британії ("Libraries shaping", 2017). У Німеччині подібна ситуація: щорічно університетські і публічні бібліотеки країни нараховують близько 220 млн відвідувань, що робить їх «одними із найпопулярніших закладів культури в країні – більш популярними, ніж музеї, кінотеатри та стадіони Німецької Бундеслиги» (Novy, 2018).

Незважаючи на такі цифри, доволі поширеною є думка про те, що «золотий вік» бібліотек – у минулому. Таку позицію, визначаючи найбільші виклики для бібліотек, влучно узагальнила спеціаліст із мікробізнесу Публічної бібліотеки округу Акрон-Саміт (Огайо, США) Л. Хейл (Linda S. Hale), відповідно до спостережень якої «більшість людей думає про бібліотеку, як місце для дітей і пенсіонерів» (цит. за Johnson, 2017). «Я не можу сказати, скільки разів люди говорили мені, що бібліотека не має значення, тому що люди більше не читають книги», – обурюється вона (цит. за Johnson, 2017).

Поза фаховим бібліотечним середовищем точаться дискусії щодо суспільної затребуваності бібліотечних інституцій. і хоча в процесі таких обговорень висловлюються аргументи на користь того, що бібліотека «live forever», утім вже самі ці дискусії, потреба пошуку аргументів свідчать про те, що інститут бібліотеки переживає кризу. Чи створює це проблему? Так, адже бібліотечні працівники мають доводити суспільну потребу в бібліотеках, зокрема, і тим, від кого залежить саме існування бібліотек. Чи надає це шанс? Так, адже будь-яка криза є одним з етапів розвитку, який спонукає до переосмислення досвіду і вимагає прискореної адаптації до наявних реалій.

Метою пропонованої статті є окреслення орієнтирів бібліотечних трансформацій в умовах сьогодення, обґрунтування сучасної парадигми розвитку бібліотечної справи на етапі становлення інформаційного суспільства в Україні, актуалізація комунікативної функції бібліотек як провідної в подоланні кризових явищ і реалізації бібліотеками свого суспільного призначення в середовищі покоління Z.

МЕТОДИ.

У процесі дослідження було використано системний, функціональний, соціальнокомунікаційний, статистичний, соціологічний, оглядово-аналітичний, критичний, конструктивний методи. Зокрема соціальнокомунікаційний метод обумовив аналіз еволюціонування бібліотечної справи і бібліотечної діяльності з позицій користувачьких потреб, у взаємозв'язку із процесами суспільних трансформацій. Використання оглядово-аналітичного і критичного методів дало змогу провести критичний аналіз попередніх бібліотекознавчих напрацювань щодо перспектив розвитку бібліотечної справи, ролі окремих компонентів у системі соціального інституту бібліотеки, а також визначити особливості наукового осмислення у вітчизняній фаховій літературі пріоритетних завдань бібліотеки наприкінці минулого – на початку нинішнього століття.

Конструктивний метод було використано для обґрунтування необхідності доповнення бібліотечно-інформаційного обслуговування новим видом – знанневим обслуговуванням, а також розкриття трансформацій комунікативної функції бібліотек від з'єднання користувача з потрібним йому документом до створення середовища для комунікації користувачів між собою.

ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ.

Існування інституту бібліотеки завжди було підпорядковано принципу «хто володіє знанням, той володіє світом». Тож цілком природно, що доля бібліотеки

протягом тисячоліть була тісно переплетена із потребами суб'єктів влади і управління. Починаючи від забезпечення потреб «трону і держави» палацовими бібліотеками в часи держав Стародавнього Сходу, підтримки впливу і авторитету церкви монастирськими і церковними бібліотеками в добу Середньовіччя, і закінчуючи функціонуванням «духовних скарбниць нації» – національних бібліотек і створенням відповідно до потреб громадянського суспільства публічних бібліотек як «лабораторій демократії» (Гранчак, 2014, с. 68–119).

Як бачимо, бібліотечна справа і бібліотечна діяльність завжди перебували в діалектичному взаємозв'язку з процесами суспільних трансформацій, з одного боку, відчувачи на собі, з іншого – впливаючи на зміни соціального буття. При цьому ланкою, яка уможлиблює і підтримує цей зв'язок, є користувач, який, власне, й ініціює бібліотечну діяльність, мотивує до впровадження в бібліотечну практику інновацій. Логічним у цьому контексті є прагнення бібліотек надавати саме ті послуги і саме в такому форматі, які найбільше відповідатимуть користувачьким запитам.

Сьогодні, в умовах поширення електронних технологій для бібліотек України надзвичайно актуалізувалось завдання модернізації своєї діяльності для збереження такої відповідності. При цьому вихідним моментом для окреслення напрямів стратегічних змін є орієнтація на потреби користувача, врахування особливостей його саморозвитку, реалізації ним себе як особистості, суб'єкта соціуму і суб'єкта управління.

Звісно, користувачька аудиторія бібліотек доволі різноманітна і представляє, по суті, всі суспільні верстви і соціальні прошарки. Водночас різні категорії користувачів перебувають у реаліях спільного соціуму, що обумовлює загальні тенденції у зміні користувачьких потреб, які й визначатимуть у перспективі тренди бібліотечних змін.

Незважаючи на актуальність піднятого питання, у вітчизняному бібліотечознавстві фахових публікацій, присвячених перспективам бібліотечного розвитку, не так вже і багато. Еволюцію вітчизняних наукових поглядів на розвиток бібліотечно-інформаційної сфери простежила О. Воскобойнікова-Гузєва (2014), яка серед ключових у цьому контексті виокремила праці М. Слободяника (1995а, 1995в), І. Давидової (2005, 2008), Л. Петрової (2003, 2006), Н. Апшай (2005) та деякі ін. Дослідниця звернула увагу на те, що в умовах початку впровадження електронних технологій у вітчизняну бібліотечну практику, а також з огляду на складну економічну ситуацію в Україні наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр., майбутнє бібліотек бачилось бібліотечознавцями у вимірі інформатизації, вирішення питання надання користувачам доступу до документів і інформації шляхом оцифрування й автоматизації бібліотечної діяльності, налагодження бібліотечного виробництва і підвищення уваги до економічних засад функціонування бібліотечних закладів.

Зокрема М. Слободяник (1995а, 1995в) підкреслював необхідність зміни бібліотечної парадигми розвитку від середовища володіння ресурсами до простору надання інформації та знань. Основою нової парадигми вчений вважав впровадження в бібліотечну практику інформаційних технологій, а серед пріоритетних завдань бібліотеки бачив кумуляцію і збереження соціально значущої інформації, організацію доступу до створеного ресурсу як для суспільства в цілому, так і для окремого користувача.

Інформаційно-технологічний компонент як базовий у бібліотеці майбутнього виокремлює Н. Апшай (2005), розглядаючи перспективи розвитку бібліотек закладів вищої освіти (ЗВО). Як наголошує науковець, саме ефективне використання бібліотекою інформаційних технологій створює підґрунтя для задоволення інформаційних потреб професорсько-викладацького складу та студентської аудиторії. Насамперед звертається увага на затребуваність електронного каталогу та ресурсу електронних бібліотек.

Інформаційний компонент переважає в поглядах на перспективи розвитку бібліотечних інституцій І. Давидової (2005, 2008), хоча бібліотекознавець не зупиняється на питаннях кумуляції та збереження інформації та знань, надання доступу до створеного бібліотечно-інформаційного ресурсу. І. Давидова розглядає бібліотеку як інформаційний центр, покликаний і здатний продукувати і поширювати інформацію та бути впливовим суб'єктом інформаційного ринку. Нею до наукового обігу вводиться поняття «бібліотечне виробництво», термін «індустріальне бібліотечне виробництво», «яке має ознаки ринково-виробничого комплексу, що потребує внесення відповідних змін до статусу бібліотек, порядку їх фінансування, штатно-посадової структури, оплати праці згідно з виробничим характером діяльності» (Давидова, 2008, с. 10).

Вплив економічних чинників на перспективи функціонування бібліотеки в умовах ринкових перетворень досліджувався Л. Петровою (2003, 2006).

Разом з тим на початку 2000-х рр. із поступовим вирішенням першочергових завдань інформатизації бібліотек починають з'являтися праці, в яких поряд з інформаційним компонентом акцентується комунікаційна складова бібліотечної діяльності, а бібліотека розглядається в різних комунікаційних системах: в системі міжкультурної комунікації (Генієва, 2006, 2008), наукової комунікації (Шемаєва, 2009), політичної комунікації (Гранчак, 2012).

Комплексне дослідження перспективних стратегій розвитку бібліотечно-інформаційної сфери у вітчизняному бібліотекознавстві було зроблене О. Воскобойніковою-Гузевою (2014), яка проаналізувала й узагальнила пріоритетні напрями стратегічного розвитку національних бібліотек світу і запропонувала семиелементну модернізаційну модель розвитку бібліотечно-інформаційних установ, ядро якої становлять технологічна модернізація, соціальна модернізація та інституційна модернізація.

На рівні окремих фахових статей привертає увагу аналіз перспектив сучасного розвитку бібліотек, зроблений С. Назаровцем та Є. Кулик (Назаровець, & Кулик, 2017). Вчені обґрунтовують концепцію та складники моделі бібліотеки майбутнього – Бібліотеки 4.0, у контексті поширення форм спільної взаємодії – «Відкриті знання» (Open Knowledge), «Відкриті інновації» (Open Innovation), кодизайн (Co-design), коворкінг (Coworking), краудсорсинг (Crowdsourcing), спільнокошт (Crowdfunding), холакратія (Holacrasy) – розглядають форми бібліотечної роботи, засновані на принципі взаємодії, зокрема бібліотечний мейкерспейс (Maker Space). Підкреслюючи важливість технологічної складової в розвитку бібліотечного сервісу, використання інтернет-технологій для реалізації інноваційних бібліотечних послуг, дослідники водночас уточнюють, що винятковий акцент на технологіях загрожує зміною фізичного простору бібліотек, переосмисленням їх завдань і суспільної ролі, а також може вплинути на зміну структури інформацій-

них потреб користувачів. Говорячи про бібліотеку майбутнього, С. Назаровець та Є. Кулик погоджуються з трьома її ознаками, запропонованими американським фахівцем С. Годіном: 1) «Повсюдність» (ubiquity) – доступність технологій Веб 4.0 у будь-який час і в будь-якому місці; 2) «Ідентичність» (identity) – надання користувачам наборів персоналізованих послуг; 3) «Зв'язок» (connection) – пов'язаність користувачів з іншими користувачами (Назаровець, & Кулик, 2017, с. 6).

Дослідники прогнозують, що «основу Бібліотеки 4.0 творитимуть читач, бібліотекар та технології штучного інтелекту (ТШІ)», на їхню думку, саме штучний інтелект кардинально змінить модель задоволення інформаційних потреб користувачів, а «бібліотекарям потрібно буде ще знайти своє місце у новому інформаційному середовищі» (Назаровець, & Кулик, 2017, с. 11).

Питання стратегічного розвитку бібліотек отримало в Україні формалізацію на законодавчому рівні в ухваленні в 2016 р. Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» (2017) ("Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи", 2017). Розробка положень Стратегії відбувалась за участі представників Української бібліотечної асоціації (УБА), а підсумковий документ отримав схвалення УБА, тож можна говорити про те, що в ухваленій стратегії відображено в цілому уявлення УБА про ключові напрями розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 р.

У зарубіжному бібліотекознавстві питання майбутнього бібліотек у різних аспектах розглядалися останнім часом Б. Стерном, Л. С. Конвей (Stern, & Connaway, 1999), Д. Гріффітс, Д. Кравен (Griffiths, & Craven, 2009), М. Берндсон (Berndtson, 2012), О. Ейнасто (Einasto, 2015), Д. Дорнером, Д. Кемпбел-Меєр та І. Сето (Dorner, Campbell-Meier, & Seto, 2017), Р. І. Кларк (Clarke, 2017), та ін.

Дослідники звертають увагу на занепокоєння бібліотечної спільноти з приводу кризи, яку переживає бібліотечна справа в загальносвітовому масштабі, невиробленість загальноприйнятних «рецептів» до подолання цієї кризи та пропонують власні підходи до вирішення актуальних завдань: впровадження електронних технологій і створення електронних бібліотек, розвиток дистантного обслуговування, посилення комунікаційного компонента бібліотечно-інформаційної діяльності через впровадження нових, актуальних в умовах формування мережевого суспільства, видів бібліотечної роботи.

У контексті пропонованого дослідження особливо привертає увагу робота О. Ейнасто (Einasto, 2015), яка розглянула перспективи бібліотек у контексті комунікаційних теорій, акцентуючи компонент доступу в системі бібліотечно-інформаційного обслуговування. Дослідниця висвітлила трансформації комунікаційної функції бібліотек у процесі еволюції суспільних комунікативних практик від «монологічної» «галактики Гутенберга» до мережевої «ери Цукерберга», характерними рисами якої є діалог і участь, розкрила комунікаційний потенціал новітніх форм бібліотечної роботи з користувачем.

БІБЛІОТЕКА МАЙБУТНЬОГО: ВІД СЕРЕДОВИЩА ВПОРЯДКОВАНИХ ДОКУМЕНТІВ – ДО СЕРЕДОВИЩА ЗНАНЬ.

Технології і охоплення – це фундамент, без якого сьогодні неможливе функціонування бібліотеки як інформаційної інституції. Тому логічно, що коли ідеться про майбутнє бібліотек, насамперед ідеться про широке впровадження в суспіль-

ну практику електронних технологій, стрімке збільшення обсягів продукуюваної інформації, зростання кількості різноманітних інформаційних ресурсів, доступних в інтернет-середовищі з будь-якої точки доступу.

Разом із тим, враховуючи еволюціонування сучасного суспільства в інформаційне і далі – у суспільство знань, доцільно визначати перспективи і завдання для бібліотечного інституту, екстраполюючи на бібліотечну діяльність, крім географічного і технологічного, також економічний, професійний, культурний підходи до трактування інформаційного суспільства, запропоновані ще Ф. Уебстером (Уэбстер, 2004).

Примітно, що, згідно з даними Департаменту цифрових технологій, культури, медіа і спорту Великої Британії, серед семи пріоритетів, важливих для окремих користувачів і громад, яким сприяють бібліотеки, значаться культурне і творче збагачення, допомога кожному в повному розкритті власного потенціалу, більше здорове і щасливе життя, більше процвітання сильніші, більш стійкі громади. ("Libraries shaping", 2017).

Водночас традиційні види бібліотечного обслуговування – документальне, фактографічне і концептографічне – хоча і створюють інформаційне підґрунтя для задоволення окреслених потреб, утім не можуть гарантувати, що користувач ефективно скористається цим підґрунтям для якісної зміни свого життя. Навіть створення для користувача в рамках концептографічного обслуговування інформаційної моделі проблеми не є гарантією того, що він зрозуміє таку інформацію і зможе реалізувати надані йому поради, адже в нього може бути брак відповідних навичок.

При цьому необхідно враховувати, що на етапі входження суспільства в інформаційну еру паралельно змінам технологій поширення інформації відбуваються зміни і у способах засвоєння інформації, обумовлені специфічними, сформованими під впливом інтернет-середовища характеристиками нової генерації, відомої в науковій літературі як «покоління Z». Як відомо, до характерних особливостей «цифрового покоління» відносять швидкість сприйняття його представниками нової інформації, нетривалість концентрації уваги, надання переваги візуалізованій інформації або усному спілкуванню, лаконічності викладу, «кліповість» сприйняття. Як зазначає Ю. Регент, «якщо ви справді бажаєте заохотити до співпраці покоління Z, вам потрібно проявити фантазію та креатив, зробивши взаємодію скоріше грою чи квестом, аніж нудною процедурою з дисциплінарними нормами» (Регент, 2018).

Тож для бібліотек актуалізується завдання трансформації їх інформаційного потенціалу у знанневий потенціал користувачів.

Примітні у зв'язку з цим дані Британського Департаменту цифрових технологій, культури, медіа і спорту щодо опитування у 2014/2015 рр. 170 000 користувачів, які ознайомились із книжками із запропонованого бібліотеками переліку з питань здорового способу життя (healthier lives).

Під час вивчення ставлення опитаних до списку книг про стан психічного здоров'я

90% сказали, що цей список був корисним для розуміння їхнього стану;

85 % зазначили, що це допомогло їм почувати себе більш впевнено в управлінні симптомами;

55 % сказали, що їх симптоми стали менш виразними і самопочуття покращилось ("Libraries shaping", 2017).

Як бачимо, традиційний підхід у бібліотечно-інформаційному обслуговуванні забезпечив у даному випадку якісні зміни лише в 55 % (трохи більше половини) користувачів.

При цьому варто брати до уваги, що покращення життя навіть однієї особи позитивно позначається на прогресі усєї спільноти. Зокрема, у зв'язку з наведеним вище випадком покращення стану здоров'я особи внаслідок користування бібліотечним сервісом гіпотетично дасть змогу заощадити 1,32 фунта стерлінгів на людину в рік, що обумовлено скороченням її відвідувань лікувальних закладів. Екстраполюючи такі дані на всіх користувачів бібліотеки, на рік отримуємо цифру приблизно в 27,5 млн фунтів стерлінгів на рік у масштабах країни.

Відображені в даних Британського Департаменту цифрових технологій, культури, медіа і спорту потреби користувачів мотивують бібліотеки створювати умови для трансформації їх інформаційного потенціалу у знаннєвий потенціал користувачів, допомоги останнім у пошуках відповіді не лише на питання «що», а і на питання «як»: я не лише володію інформацією (що?), а й можу щось реалізувати (як?); я не лише знаю, що таке наукова стаття, а й можу її підготувати; я не лише знаю, що таке субсидія і до кого треба по неї звертатися, а й можу звернутися; я не лише знаю, що володію виборчим правом, а й можу ним скористатися, і т. п.

Сьогодні, зважаючи на зміну потреб користувачів, можемо констатувати тенденцію до виокремлення інноваційного виду бібліотечного обслуговування – знаннєвого. У науковій літературі, присвяченій розгляду сучасних інформаційних процесів, усе частіше з'являється термін «управління знаннями» (англ. knowledge management), під яким, зазвичай, розуміються систематичні процеси зі створення умов для виявлення і продукування знань, необхідних у процесі діяльності, їх збереження і ефективного використання. Тож знаннєве обслуговування – це сприяння процесу управління знаннями.

Комунікаційна складова процесу управління знаннями актуалізує значення і широту реалізації комунікаційної функції бібліотек: від з'єднання користувача з документом, з автором через документ, із бібліотекарем у пошуках і роботі з документом – до з'єднання користувачів і формування спільноти у пошуках знань.

Тобто на зміну діалогічної моделі комунікації в процесі бібліотечного обслуговування йде полілогічна модель, в якій бібліотекар виступає модератором комунікаційного процесу.

У цьому випадку знання засвоюються найкраще. Широко відоме висловлювання:

Те, що я чую, я забуваю.
Те, що я, бачу і чую,
я трохи пам'ятаю.
Те, що я чую, бачу й обговорюю,
я починаю розуміти.
Коли я чую, бачу, обговорюю
і роблю, я набуваю знань і навичок.
Коли я передаю знання іншим,
я стаю майстром.

Таке бачення обумовлює вибір відповідних форм роботи, орієнтованих на взаємодію користувачів: ділових і інтелектуальних ігор, флешмобів, бібліоквестів, тренінгів, коворкінгів, бізнес-інкубаторів і т. ін.

З іншого боку, впровадження діяльнісних форм соціальної комунікації, формує середовище соціальних практик. Вони є важливою частиною генерування знань та обміну знаннями через взаємовідносини між особою і світом. Е. Венгер (Etienne Wenger) у цьому контексті вводить поняття «спільнота практики», визначаючи його як систему соціального навчання. Спільноту практики дослідник розглядає як певну соціальну групу, яка характеризується спільними інтересами і здатна до колективного навчання, у процесі якого зміцнюються зв'язки між членами групи, це група людей, які поділяють інтерес у певній сфері людської діяльності та беруть участь у процесі колективного навчання, який створює зв'язки між ними (Wenger, 1998, 2001, 2002).

Допомога бібліотек у створенні умов для формування спільнот практики актуалізується тим більше, чим більше впроваджуються в суспільну практику інформаційні технології. Якщо раніше суспільна практика – спільна діяльність – формувала спільноту (середовище для обміну знаннями), то сьогодні такі спільноти стають «віртуальними». Причому, в усіх сенсах. За допомогою дистантних технологій, хмарних сервісів ми маємо змогу сформуванню «віртуальне» наукове співтовариство з пошуку наукового знання. Разом із тим вирішити актуальні питання соціальної організації (соціальних знань) у реальному просторі така спільнота не здатна. В умовах сучасних суспільних трансформацій, спричинених впровадженням інформаційних технологій, ми спостерігаємо «розмивання» реальних спільнот, що ускладнює задоволення ними потреби в допомозі кожному члену у розкритті власного потенціалу, забезпеченні більш здорового і безпечного життя, процвітання, потужності і стійкості самої громади.

Комунікаційний аспект і сприяння розвитку громад і лідерства в діяльності бібліотек акцентовано зарубіжними фахівцями. Показово, наприклад, що експертною групою бібліотеки Масачусетського технологічного інституту підкреслюється широке розуміння спільноти, яка охоплюється бібліотечними послугами. Бібліотечна спільнота уявляється у вигляді трьох концентричних кіл, найвужче з яких – коло тісно пов'язаних навчанням нинішніх студентів, викладачів і персоналу, ширше – коло співпрацюючих науковців, випускників інституту, учасників пропонуваного інститутом курсів, місцевої громади Кембриджа та Бостона, найширше – глобальна спільнота вчених ("Institute-wide Task", 2016, р. 4).

Концептуальне бачення бібліотеки майбутнього висловив Д. Песковіц (D. Pescovitz), співредактор видання *Boing Boing* і директор із досліджень Інституту майбутнього, за словами якого, бібліотека має стати місцем за принципом «все – в одному» для «вивчення, використання, поширення, створення і переживання». На його переконання, люди прийдуть у бібліотеку як місце для створення майбутнього, а не лише для вивчення сьогодення (цит. за Weller, 2016).

Реалізація цієї мети передбачає створення бібліотечної системи ефективною внутрішньої та зовнішньої комунікації для розвитку партнерства, просування спільних цінностей та досягнення стратегічних результатів. На це, зокрема, спрямовані зусилля Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій ІФЛА. Так, розроблена ІФЛА дорожня карта розвитку об'єднаної бібліотечної галузі «Глобальне

бачення» підкреслює відданість принципам рівного і вільного доступу до інформації та знань, зосередженість на обслуговуванні спільнот незалежно від визначення їхніх меж, пріоритетну потребу в адвокації серед лідерів, впливових осіб та широкої громадськості ("Глобальне бачення", 2018).

В ухваленій 2016 р. в Україні Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» своєю чергою наголошується на необхідності налагодження ефективної комунікації між бібліотечною спільнотою і органами державної влади та органами місцевого самоврядування; налагодження ефективної міжвідомчої комунікації між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, які мають у своєму підпорядкуванні бібліотеки, які суттєво впливають на бібліотечно-інформаційну галузь; удосконалення внутрішньої професійної комунікації; налагодження ефективної міжсекторальної комунікації; удосконалення зовнішньої комунікації з територіальними громадами та суспільством у цілому; розвитку міжнародних професійних зв'язків ("Про схвалення Стратегії", 2016).

Про затребуваність розширення змісту комунікативної функції бібліотек через сприяння формуванню середовища інтенсивної комунікації в рамках спільноти серед іншого свідчать факти перемоги відповідних бібліотечних проєктів у конкурсі на отримання коштів для фінансування від Громадського бюджету Києва. Ідеться про проєкти, запропоновані Науково-технічною бібліотекою ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»: Blender – центр змішаного навчання та PlayLab – змістовне дозвілля для молоді.

В умовах відсутності в Києві доступних майданчиків для спільного перегляду онлайн-курсів та обговорень працівниками бібліотеки було ініційовано створення відкритої та комфортної платформи Blender для змішаного навчання (поєднання offline та online технологій) і неформальної освіти, відкритого простору для отримання нових знань. Як зазначається на сторінці проєкту, його завдання полягає у створенні «сучасного освітнього середовища для спільного навчання у форматі blended learning: проходження онлайн-курсів, проведення дискусій та обговорень із різних галузей знань. Ми будемо проводити освітні розвиваючі заходи та рекомендувати якісні курси, що стимулюватиме навчальну та дослідницьку активність, підвищить продуктивність навчання серед молоді м. Києва» ("Blender – центр", 2018).

Про затребуваність і актуальність проєкту свідчить його підтримка громадою – проєкт набрав 809 голосів і отримає в результаті 310 260 грн із громадського бюджету Києва.

Інший проєкт – PlayLab – було презентовано як такий, що «надасть молоді м. Києва можливість проводити вільний час змістовно, різнобічно розвивати мислення, знаходити нові рішення зі складних ситуацій, будувати ефективні комунікації та просто розумно відпочивати в колі друзів та нових знайомих за допомогою гри в інтелектуальні настільні ігри» ("PlayLab – змістовне дозвілля", 2018).

Бекграундом для висунення ідеї про актуальність реалізації проєкту був брак безкоштовних місць із настільними іграми для молоді, де молоді люди могли б відпочивати з користю, поєднуючи саморозвиток та спілкування. На цьому тлі з'явилась ідея створення на базі бібліотеки молодіжного відкритого простору з ін-

телектуальними настільними іграми для змістовного дозвілля, розвитку креативного мислення та комунікацій. На підтримку проекту надійшло 910 голосів, що дало йому змогу перемогти і отримати у підсумку фінансування з громадського бюджету в розмірі 279 780 грн.

Раніше Науково-технічною бібліотекою ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» вже було реалізовано проекти зі створення спільного студентського простору взаємодії Belka, на базі якого проводяться лекції, конференції та хакатони, і Lampra – відкрита лабораторія електроніки, обладнана усім необхідним для вивчення та розробки електроніки.

У 2017 р. переконливу перемогу в конкурсі проектів Громадського бюджету Києва здобув попередній проект бібліотеки – Освітні студії Гретера і Криванека, який отримав 3254 голоси на підтримку і приніс у бюджет бібліотеки 2 млн грн. За проектом бібліотечний простір на 340 кв. м буде переобладнано для забезпечення функціонування сучасного освітнього простору. Це вже не просто простір студентської взаємодії або мейкерспейс, це – справжнє середовище циркуляції знань. Як пояснила директор бібліотеки О. Бруй, можливість роботи зі своїм ноутбуком – мінімум із того, що забезпечуватимуть Освітні студії Гретера і Криванека. Понад це зал студій планується обладнати 20-ма стаціонарними комп'ютерами із сучасним програмним забезпеченням і Smart дошкою, щоб проводити тренінги або лекції. У просторі буде виділено зони, в яких можна буде організовувати групове навчання. У перспективі – встановлення фліпчартів, моніторів, щоб підключати їх до ноутбуків, облаштування лекційної зони на 100 місць (Шилович, 2017).

У підсумку 2019 р. була сформована відкрита платформа для всебічного розвитку, творення проектів, генерації ідей, яка надає умови для реалізації потенціалу і розвитку навичок і компетенцій творчої молоді і жителів району і міста в цілому.

Подібні ініціативи бібліотек на підтримку розвитку потенціалу громад широко реалізуються за кордоном (Johnson, 2017). Привертає увагу спрямованість таких проектів не лише на наукову, але й на бізнес-спільноту. Зокрема, в Британській бібліотеці з метою підтримки бізнесу і заохочення підприємців до користування бібліотечними послугами функціонує Центр бізнесу та інтелектуальної власності Британської бібліотеки ("Business & IP Centre", 2019). Завданням Центру є надання допомоги в започаткуванні, підтримці, захисті і розвитку власного бізнесу. Сьогодні у Великій Британії створено загальнонаціональну мережу із 13 таких центрів у центральних бібліотеках Бірмінгема, Лідса, Глазго, Ліверпуля, Манчестера, Ньюкасла, Шеффілда та інших великих міст країни, яку до 2020 р. планується розширити до 20 бібліотек Великої Британії («National Network», 2019). Центри бізнесу та інтелектуальної власності – це фізичні центри, де люди можуть збиратися разом, щоб навчатися веденню бізнесу, отримувати безкоштовні або доволі недорогі консультації і підтримку в захисті та комерціалізації бізнес-ідей.

ВИСНОВКИ.

Колись інститут бібліотеки виник як відповідь на потребу спільноти в організації наявної інформації. Його основним завданням завжди була підтримка життєздатності цієї спільноти. Сьогодні в умовах віртуалізації суспільних процесів

і дифузії реальних спільнот потреба в такій підтримці лише зростає: на локальному, регіональному, професійному, науковому, національному рівнях. Відповідно збереження соціального значення бібліотеки можливе за умови віднайдення ефективних інструментів, форм і методів інформаційної підтримки функціонування спільнот. Причому не лише шляхом надання доступу до інформації, але й через поширення комунікативних практик і формування середовища управління знаннями – шляхом надання доступу до знань. Розширення меж реалізації комунікативної функції бібліотеки, організація полілогу і знанневого обслуговування відкривають нові перспективи перед бібліотечним інститутом і сприяють не тільки підтримці, але і створенню спільноти, даючи їй реальні шанси утриматись на гребені трансформаційних процесів сучасності.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Апшай Н. І. Місце та роль бібліотеки в інформаційному просторі. *Вісн. Харків. держ. акад. культури* : зб. наук. пр. 2006. Вип. 18. С. 131–136.
- Воскобойнікова-Гузєва О. В. Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація : монографія. Київ : Академперіодика, 2014. 362 с.
- Гениева Е. Ю. Библиотека как центр межкультурной коммуникации: автореф. дис... д-ра пед. наук : 05.25.03 «Библиотечноеведение, библиографоведение и книговедение» / МГУКИ. Москва, 2006. 37 с.
- Гениева Е. Ю. Библиотека как центр межкультурной коммуникации. Москва : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2008. 208 с.
- Глобальне бачення. Стислий звіт. 10 основних висновків і можливостей. *ІФЛА*, 2018. URL: <https://www.ifla.org/files/assets/GVMultimedia/publications/gv-report-summary-uk.pdf> (дата звернення: 1.05.2019).
- Гранчак Т. Бібліотека в інформаційному супроводі управління суспільними процесами: політико-комунікаційний аспект : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. 184 с.
- Гранчак Т. Бібліотека і політична комунікація : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2012. 481 с.
- Давидова І. О. Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві : монографія / Харків. держ. акад. культури. Харків : ХДАК, 2005. 295 с.
- Давидова І. О. Інноваційна політика бібліотек України: зміст та стратегії розвитку в інформаційному суспільстві : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.03/ Харків. держ. акад. культури. Харків, 2008. 51 с.
- Назаровець С., Кулик Є. Бібліотека 4.0: технології та сервіси майбутнього. *Бібліотечний вісник*. 2017. № 5. С. 3–14.
- Петрова Л. Бібліотека в умовах суспільно-економічних змін : монографія. Київ : [б. в.], 2003. 301 с.
- Петрова Л. Г. Соціально-економічні аспекти розвитку бібліотек України у сучасних умовах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Харків : Харків. держ. акад. культури. 2006. 45 с.
- Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 219-р від 23 берез. 2016 р. *Верховна Рада України: офіційний веб-сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80> (дата звернення: 1.05.2019).

- Регент Ю. Прибульці з майбутнього = покоління Z. Як з ними порозумітися? *Нова Українська школа*. 2018. Лютий 08. URL: <http://nus.org.ua/view/prybultsi-z-majbutnogo-rokolinnya-z-uak-z-pumu-porozumitysu/> (дата звернення: 1.05.2019).
- Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій. Київ : Ред. журн. «Бібл. вісн.», 1995а. 268 с.
- Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій в період освоєння інформаційних технологій : автореф. дис. ... д-ра іст. наук / НАН України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського. Київ, 1995в. 45 с.
- Уэбстер Ф. Теории информационного общества. Москва : Аспект Пресс, 2004. 400 с.
- Шемаєва Г. В. Бібліотека в системі наукової комунікації: коеволюційні процеси розвитку : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.03. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2009. 42 с.
- Шилович М. Київський Гогвортс в світі сучасних технологій, або Вікенд в бібліотеці КПІ ім. Ігоря Сікорського. *Уикенд*. 2017. URL: http://project.weekend.today/library_kpi (дата звернення: 1.05.2019).
- Berndtson M. «What and why libraries?»: looking at what libraries might look like and why we still need them now and into the future. *Library Hi Tech News*. 2012. Vol. 29, Issue 4. P.13–15.
- Blender – центр змішаного навчання. *Громадський бюджет*. Київ. 2018. URL: <https://gb.kyivcity.gov.ua/projects/archive/10/show/107> (дата звернення: 1.05.2019).
- Business & IP Centre. *British Library*. 2019. URL: <https://www.bl.uk/business-and-ip-centre> (accessed: 2.05.2019).
- Clarke R. I. Using critical design to explore the future of libraries. *Library Hi Tech News*. 2017. Vol. 34, Issue 9. P. 6–9.
- Dorner D., Campbell-Meier J., Seto I. Making sense of the future of libraries. *IFLA Journal*. 2017. Vol. 43, Issue 4. P. 321–334.
- Einasto O. Transforming library communication: From Gutenberg to Zuckerberg. *New Library World*. 2015. Vol. 116, Issue 5/6. P. 247–263.
- Griffiths R. J., Craven J. (Eds.). Access, Delivery, Performance: The Future of Libraries Without Walls. London, UK: Facet Publishing, 2009. 238 p.
- Institute-wide Task Force on the Future of Libraries: Preliminary Report. *Massachusetts Institute of Technology*. 2016. URL: <https://future-of-libraries.mit.edu/sites/default/files/FutureLibraries-PrelimReport-Final.pdf> (accessed: 2.05.2019).
- Johnson C. 5 Coworking Spaces and Business Incubators in Libraries That Support Local Workers. *Shareable*. 2017. URL: <https://www.shareable.net/blog/5-coworking-spaces-and-business-incubators-in-libraries-that-support-local-workers> (accessed: 2.05.2019).
- Libraries shaping the future: good practice toolkit. *Department for Digital, Culture, Media & Sport*. 2017. March 28. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/libraries-shaping-the-future-good-practice-toolkit/libraries-shaping-the-future-good-practice-toolkit> (accessed: 2.05.2019).
- National Network. *British Library*. 2019. URL: <https://www.bl.uk/business-and-ip-centre/national-network> (accessed: 2.05.2019).
- Novy L. Libraries are about People, not Media. *Goethe-Institut*. 2018. URL: <https://www.goethe.de/en/kul/bib/rei/nlc/21296093.html> (accessed: 2.05.2019).
- PlayLab – змістовіа дозволя для молоді. *Громадський бюджет*. Київ. 2018. URL: <https://gb.kyivcity.gov.ua/projects/archive/10/show/106> (дата звернення: 1.05.2019).
- Stern B., Connaway L. S. Shaping the future of libraries. *New Library World*. 1999. Vol. 100, Issue 7. P. 297–301.
- Weller C. Libraries of the future are going to change in some unexpected ways. *Buiseness Insider*. 2016. 24.08. URL: <https://www.businessinsider.com/libraries-of-the-future-2016-8> (accessed: 2.05.2019).

- Wenger E. *Communities of practice: Learning, meaning and identity*. Cambridge, U.K.; New York, N.Y. : Cambridge University Press, 1998. 318 p.
- Wenger E. *Supporting communities of practice: a survey of community-oriented technologies*. 2001. 53 p. URL: http://www.telug.quebec.ca/inf6400c/module2/m2txt2_6.pdf (accessed: 2.05.2019).
- Wenger E., McDermott R., Snyder W. M. *Cultivating Communities of Practice : a guide to managing knowledge*. Boston, Mass. : Harvard Business School Press, 2002. 304 p.

REFERENCES

- Apshai, N.I. (2006). *Mistse ta rol biblioteki v informatsiinomu prostori VNZ* [The place and role of the library in the information space of the university]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 18, 131-136 [in Ukrainian].
- Voskoboinikova-Huzieva, O.V. (2014). *Stratehii rozvytku bibliotekno-informatsiinoi sfery Ukrainy: henezys, kontseptsii, modernizatsiia* [Strategies for the development of the library and information sphere of Ukraine: genesis, concepts, modernization] [Monograph]. Kyiv: Akademperiodyka [in Ukrainian].
- Genieva, E.Yu. (2006). *Biblioteka kak tsentr mezhkulturnoi komunikatsii* [Library as a center for intercultural communication]. (Extended abstract of Doctor's thesis). *Moskovskii gosudarstvennyi universitet kultury i iskusstv*, Moscow [in Russian].
- Genieva, E.Yu. (2008). *Biblioteka kak tsentr mezhkulturnoi komunikatsii* [Library as a center for intercultural communication]. Moscow: Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya (ROSSPEN) [in Russian].
- Hlobalne bachennia. *Styslyi zvit. 10 osnovnykh vysnovkiv i mozhlyvostei* [Global vision. Brief report. Top 10 Highlights and Opportunities]. (2018). *IFLA*. Retrieved from <https://www.ifla.org/files/assets/GVMultimedia/publications/gv-report-summary-uk.pdf> [in Ukrainian].
- Hranchak, T. (2014). *Biblioteka v informatsiinomu suprovodi upravlinnia suspilnymy protsesamy: polityko-komunikatsiinyi aspekt* [Library in the information support of the management of social processes: the political and communication aspect] [Monograph]. Kyiv: Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho [in Ukrainian].
- Hranchak, T. (2012). *Biblioteka i politychna komunikatsiia* [Library and political communication] [Monograph]. Kyiv: Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho [in Ukrainian].
- Davydova, I.O. (2005). *Bibliotekne vyrobnytstvo v informatsiinomu suspilstvi* [Library Production in the Information Society] [Monograph]. Kharkiv: KhDAK [in Ukrainian].
- Davydova, I.O. (2008). *Innovatsiina polityka bibliotek Ukrainy: zmist ta stratehii rozvytku v informatsiinomu suspilstvi* [Innovative policy of libraries in Ukraine: content and strategies of development in the information society]. (Extended abstract of Doctor's thesis). *Kharkivska derzhavna akademiia kultury*, Kharkiv [in Ukrainian].
- Nazarovets, S., & Kulyk, Ye. (2017). *Biblioteka 4.0: tekhnologii ta servisy maibutnoho* [Library 4.0: Technology and Services of the Future]. *Biblioteknyi visnyk*, 5, 3-14 [in Ukrainian].
- Petrova, L. (2003). *Biblioteka v umovakh suspilno-ekonomichnykh zmin* [Library in the conditions of socio-economic changes] [Monograph]. Kyiv [in Ukrainian].
- Petrova, L. H. (2006). *Sotsialno-ekonomichni aspekty rozvytku bibliotek Ukrainy u suchasnykh umovakh* [Socio-economic aspects of the development of libraries in Ukraine in modern conditions]. (Extended abstract of Doctor's thesis). *Kharkivska derzhavna akademiia kultury*, Kharkiv [in Ukrainian].
- Kabinet Ministriv Ukrainy. (2016). *Pro skhvalennia Stratehii rozvytku biblioteknoi spravy na period do 2025 roku «Iakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy»* [On Approval of the Strategy for the Development of the Library Case for the Period

- until 2025 «Qualitative Changes in Libraries for Sustainable Development of Ukraine» № 219-r [in Ukrainian].
- Rehent, Yu. (2018). Prybul'tsi z maibutnoho = pokolinnia Z. Yak z nymy porozumitysia? [Aliens from the future = Generation Z. How to get to know them?]. *Nova Ukrainska shkola*. February 08. Retrieved from <http://nus.org.ua/view/prybul'tsi-z-majbutnogo-pokolinnya-z-yak-z-nymy-porozumitysia/> [in Ukrainian].
- Slobodianyuk, M.S. (1995a). *Naukova biblioteka: evoliutsiia struktury i funktsii* [Scientific Library: Evolution of Structure and Functions]. Kyiv: Redaktsiia zhurnalu «Bibliotechnyi visnyk» [in Ukrainian].
- Slobodianyuk, M.S. (1995b). *Naukova biblioteka: evoliutsiia struktury i funktsii v period osvoiennia informatsiinykh tekhnolohii* [Scientific library: evolution of structure and functions during the period of development of information technologies]. (Extended abstract of Doctor's thesis). Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho, Kyiv: [in Ukrainian].
- Uebster, F. (2004). *Teorii informatcionnogo obshchestva* [Theories of the information society]. Moscow: Aspekt Press [in Russian].
- Shemaieva, H.V. (2009). *Biblioteka v systemi naukovoï komunikatsii: koevoliutsiini protsesy rozvytku* [Library in the system of scientific communication: coevolutionary processes of development. (Extended abstract of Doctor's thesis). Kharkivska derzhavna akademiia kultury, Kharkiv [in Ukrainian].
- Shylovych, M. (2017). Kyivskiy Hogvorts v sviti suchasnykh tekhnolohii, abo Vikend v bibliotetsi KPI im. Ihoria Sikorskoho [Kyiv Hogwarts in the world of modern technologies or the Weekend at the Library of KPI named after Igor Sikorsky]. *Uykend*. Retrieved from http://project.weekend.today/library_kpi [in Ukrainian].
- Berndtson, M. (2012). "What and why libraries?": looking at what libraries might look like and why we still need them now and into the futur. *Library Hi Tech News*, 29 (4), 13-15 [in English].
- Blender – tsentr zmishanoho navchannia [Blender – center of blended learning]. (2018). *Hromadskiy biudzhet*. Kyiv. Retrieved from: <https://gb.kyivcity.gov.ua/projects/archive/10/show/107> [in Ukrainian].
- Business & IP Centre. (2019). *British Library*. Retrieved from <https://www.bl.uk/business-and-ip-centre> [in English].
- Clarke, R.I. (2017). Using critical design to explore the future of libraries. *Library Hi Tech News*, 34(9), 6-9 [in English].
- Dorner, D., Campbell-Meier, J., & Seto, I. (2017). Making sense of the future of libraries. *IFLA Journal*, 43 (4), 321-334 [in English].
- Einasto, O. (2015). Transforming library communication: From Gutenberg to Zuckerberg. *New Library World*, 116 (5/6), 247-263 [in English].
- Griffiths, R.J., & Craven, J. (Eds). (2009). *Access, Delivery, Performance: The Future of Libraries Without Walls*. London, UK: Facet Publishing [in English].
- Institute-wide Task Force on the Future of Libraries: Preliminary Report*. (2016). Massachusetts Institute of Technology. Retrieved from <https://future-of-libraries.mit.edu/sites/default/files/FutureLibraries-PrelimReport-Final.pdf> [in English].
- Johnson, C. (2017). 5 Coworking Spaces and Business Incubators in Libraries That Support Local Workers. *Shareable*. Retrieved from <https://www.shareable.net/blog/5-coworking-spaces-and-business-incubators-in-libraries-that-support-local-workers> [in English].
- Libraries shaping the future: good practice toolkit. (2017). *Department for Digital, Culture, Media & Sport*. 2017. March 28. Retrieved from <https://www.gov.uk/government/publications/libraries-shaping-the-future-good-practice-toolkit/libraries-shaping-the-future-good-practice-toolkit> [in English].
- National Network. (2019). *British Library*. Retrieved from <https://www.bl.uk/business-and-ip-centre/national-network> [in English].

- Novy, L. (2018). Libraries are about People, not Media. *Goethe-Institut*. Retrieved from <https://www.goethe.de/en/kul/bib/rei/nlc/21296093.html> [in English].
- PlayLab – zmistovne dozvillia dlia molodi [PlayLab – meaningful leisure for youth]. (2018). *Hromadskyi biudzheth*. Kyiv. Retrieved from <https://gb.kyivcity.gov.ua/projects/archive/10/show/106> [in Ukrainian].
- Stern, B., & Connaway, L.S. (1999). Shaping the future of libraries. *New Library World*, 100 (7), 297–301 [in English].
- Weller, C. (2016). Libraries of the future are going to change in some unexpected ways. *Buiseness Insider*. August 24. Retrieved from <https://www.businessinsider.com/libraries-of-the-future-2016-8> [in English].
- Wenger, E. (1998). *Communities of practice: Learning, meaning and identity*. Cambridge, U.K. ; New York, N.Y. : Cambridge University Press [in English].
- Wenger, E. (2001). *Supporting communities of practice: a survey of community-oriented technologies*. Retrieved from http://www.teluq.quebec.ca/inf6400c/module2/m2txt2_6.pdf [in English].
- Wenger, E., McDermott, R., & Snyder, W.M. (2002). *Cultivating Communities of Practice : a guide to managing knowledge*. Boston, Mass.: Harvard Business School Press [in English].

UDC 021(477):024

Tetiana Hrachak,
*the Head of the Department for the Intellectual
Property Protection at the National Library
of Ukraine named after V. I. Vernadsky,
Dr. Hab. in Social Communications,
Senior Research Fellow
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: granchakt@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7854-580X>*

LANDMARKS FOR LIBRARY DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF THE GENERATION Z

The article is devoted to the consideration of the key vectors of the library businessdevelopment in Ukraine in the context of the information societyformation, the presentation of the communicative functiontransformation of libraries as the leading in realising their public purpose in the conditions of the generation Z. The necessity of a harmonious combination of technological and humanitarian (socio-cultural) components in the library businessdevelopment in the context of the implementation of the specialty “Information, Library and Archives” and the standards provisiondevelopment of training for the industry has been emphasized. The transformation of the communication function of libraries in the direction of shifting emphasis from ensuring the connection of the user with the document or information he needs (technological aspect) to create favourable conditions for establishing communication “user - user” (socio-cultural aspect) is substantiated. The enhancement of the communicative component is considered in the context of the actualization of the task of organizing the knowledge management environment as a prerequisite for the formation of a community of practice, when in the process of communication there are an intensive knowledge sharing and the creating of new information and knowledge. Different perspective forms of library activity are presented, aimed at forming conditions for interaction of users and directing their activity towards creativity. On the basis of the analysis of the projects of the Scientific and Technical Library after G. I. Denisenko of the National Technical University in Ukraine “Kyiv Polytechnic Institute named after Igor Sikorsky” it was substantiated users’ demand of forming libraries’ spaces for interactions and communication. It is concluded that the formation of an library’s environment for communication between users creates the basis for its functioning as the initiator and coordinator of such communication, and strengthens the role of the library as a socio-cultural centre of the community.

Key words: library, library business, future of libraries, community of practice, knowledge management, innovation activity.

УДК 025.17-027.512:002.1-028.27

DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.3.2019.169663>

СПЕЦИФІКА ЕЛЕКТРОННИХ ДОКУМЕНТІВ У СИСТЕМІ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ

Наталія Кобижча,
старший викладач кафедри
інформаційних технологій
Київського національного університету
культури і мистецтв,
кандидат культурології
(Київ, Україна)
e-mail: shtefanka@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1683-3325>

Мета статті – виявити специфіку електронних документів у системі сучасних бібліотечних фондів. **Методологія дослідження** спирається на загальнонаукові методи пізнання, у тому числі системний підхід, який посприяв аналізу електронного документа як невід’ємної частини бібліотечної справи, фондів та електронного документного простору, як системи загального порядку; застосовано теоретико-емпіричні методи – абстрагування, аналогія, аналіз, дедукція, індукція, редукція та синтез. **Наукова новизна.** Досліджено специфіку електронних фондів у контексті вітчизняних та світових тенденцій розвитку бібліотечної діяльності; проаналізовано різноманітні аспекти формування фондів електронних документів та електронних бібліотек як невід’ємного компонента бібліотечного фонду XXI ст.; уточнено поняття «електронний документ», «електронний фонд», а також відмінності електронного фонду бібліотеки від електронної бібліотеки. **Висновки.** Визначено специфіку електронних документів як форми, що з’явилася в результаті синтезу документного різноманіття та комп’ютерних технологій і наділена властивостями документа, спільними з класом технотронних документів, зі специфічними загальними властивостями, і, водночас, особистісними видовими ознаками. Виявлено, що розширення та доповнення електронного фонду бібліотеки на сучасному етапі – один із пріоритетних напрямків діяльності вітчизняних бібліотек, як на місцевому, так і на національному рівні, що відбувається у межах створення єдиного інформаційного простору та надання інформації в національних та міжнародних інформаційних системах, згідно з Державною цільовою національно-культурною програмою створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека XXI».

Ключові слова: електронний документ, електронний фонд бібліотеки, єдина система фондів, інформаційні ресурси.

ВСТУП.

Світові тенденції структуризації інформаційних ресурсів бібліотек значно вплинули на організаційний, методологічний та технологічний характер структури вітчизняної бібліотечної мережі, у складі якої представлено як традиційні так і електронні компоненти, що свідчить про формування та розвиток нового інформаційного середовища, своєрідного симбіозу кількох різнорідних систем. Безумовно дієва тенденція, з огляду на зростання інформаційного попиту користувачів, породжує, тим не менш, велику кількість нагальних проблем, особливо у діяльності центральних (національних та регіональних) вітчизняних бібліотек, фонди яких, із різних обставин, з одного боку, й надалі комплектуються великою кількістю друкованих видань, з іншого – поповнюються повнотекстовими елек-

тронними ресурсами, особливо такими, що не мають друкованих аналогів. Відповідно збільшення об'єму електронних фондів суттєво впливає на зміст і спрямування бібліотечної діяльності в цілому (передусім, маємо на увазі формування інноваційних послуг, трансформацію технологічних процесів обслуговування користувачів, використання ресурсів віддаленого доступу та ін.).

У цьому контексті особливої актуальності набуває питання специфіки електронних документів у контексті загальної системи бібліотечних фондів.

Аналіз джерел засвідчує, що, незважаючи на велику кількість ґрунтовних праць і наукових розвідок вітчизняних та зарубіжних дослідників, присвячених проблематиці електронних фондів бібліотек загалом та електронних документів зокрема, розробка даного питання все ще перебуває на початковій стадії, хоча значний внесок було зроблено Т. Майстрович, яка аналізує сутність електронного документа і визначає можливість застосування даного поняття до ряду об'єктів, що функціонують у комп'ютерному середовищі (Майстрович, 2004, 2005); А. Антопольським, який розглядає теоретичні, правові, документознавчі, фондознавчі та лінгвістичні аспекти створення електронних бібліотек, а також подає рекомендації щодо розробки основних документів, на основі яких створюється електронна бібліотека (Антопольський, 2007). Актуальні питання піднімають Ю. Столяров (2001, 2014), В. Петров, А. Крючин (2015), Л. Трачук (2015) та ін.

На нашу думку, дослідження окресленої проблематики та осмислення місця й ролі електронних документів у системі фондів бібліотек посприє подальшому розвитку диференційованого підходу до формування та використання фондів електронних документів бібліотек, а відповідно й покращенню рівня надання послуг та доступу користувачам.

Мета дослідження. Виявити специфіку електронних документів у системі сучасних бібліотечних фондів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ.

Дослідження проблематики стабілізації зростання бібліотечного фонду, відповідно до тенденції збільшення інформаційних потреб користувачів, ще у 70–80-х рр. ХХ ст. дали змогу науковцям констатувати, що «засоби підтримки самодостатності бібліотек – позитивне, проте не перспективне явище» (Broering, 1986, р. 930), більше того, «бібліотеки більше не можуть дозволяти собі самодостатність» (Kronick, 1982, р. 133), запропонувавши, натомість, перейти до взаємної достатності, розробляти мережі та проекти спільного використання ресурсів за допомогою комп'ютерних технологій (De Gennaro, 1975).

За прогнозами, зробленими у 1990-х рр. зарубіжними дослідниками М. Брендретом та К. МакКейган (Brandreth, & MacKeigan, 1994), запровадження інноваційних методів надання послуг у бібліотеках та інформаційних центрах (наприклад, електронне сканування документів у поєднанні з передаванням по швидкісних мережах) – єдине вирішення проблеми розширення фондів та покращення рівня надання послуг.

Сучасна політика формування документального фонду спрямовує бібліотеки на стратегію доступу до значно більшого масиву інформації, аніж міститься в її власних ресурсах. Звісно, об'єм інформації, які надає кожна конкретна бібліотека, безпосередньо залежить від таких факторів, як: територіальне розміщення,

реальні потреби користувачів, фінансові можливості, наявність доступу до зовнішніх ресурсів та ін. Склад бібліотечних фондів, критерії яких лишаються традиційними (оптимальний об'єм, інформативність відповідно до потреб користувачів, активний процес оновлення), на сучасному етапі повинні сприяти ефективному виконанню інформаційної, освітньої та культурної функцій. На думку дослідників, у складі фонду, наприклад, публічної бібліотеки повинно міститися до близько п'ятдесяти відсотків найменувань нових видань на різноманітних носіях інформації, а з огляду на світову тенденцію інформатизації, доцільно значно збільшити «не книжні види документів: аудіо-, відео документи, електронні документи, бази даних інтернет» (Матус, 2005, с. 1), більше того, електронні документи позиціонуються не лише як один з фондотворчих об'єктів, а й як фактор, який поєднує традиційні та електронні сегменти документного простору (Майстрович, 2005, с. 4).

На сучасному етапі подібний підхід є невід'ємною частиною бібліотечної діяльності, а надання інформації не лише у традиційній, друкованій формі, а й в електронній, завдяки можливостям застосовувати принципово відмінні засоби її створення, зберігання, використання, а також організації доступу – відмінною характеристикою рівня розвитку суспільства. А. Антопольський зазначає, що сукупність електронних документів та інформаційних систем, які забезпечують їх функціонування, – це своєрідний електронний документний простір, в якому відбувається швидке збільшення колекцій електронних документів (Антопольський, 2007). Дослідник визначає електронну бібліотеку як упорядкований фонд електронних документів, призначений для довготривалого зберігання та суспільного використання, який формується відповідно до визначених критеріїв.

Грунтовні дослідження, здійснені у 2000-х рр., посприяли визнанню електронного документа об'єктом бібліотечної діяльності та створенню спеціалізованих колекцій у структурі бібліотечних фондів (Майстрович, 2004). Проте загальноприйнятого визначення їх і досі не існує – відомі терміни «електронні колекції», «електронні фонди» та «електронні бібліотеки» (Левченко, 2010, с. 152). Так, наприклад, Ю. Столяров, визначаючи бібліотеку як чотирьохелементну систему (користувач, бібліотечний фонд, персонал та матеріально-технічна база), позиціонує фонд електронних документів елементом системи бібліотечного фонду, який взаємодіє з персоналом бібліотеки, існуючою матеріально-технічною базою та використовується користувачем разом із традиційним бібліотечним фондом (Столяров, 2001). Тобто, як частина існуючої системи зі сталими зв'язками, фонд електронних документів не є електронною бібліотекою.

Аналогічна ситуація тривалий час існувала й щодо визначення терміна «електронний документ» (маємо на увазі запропоновані спеціалістами та широкоживані варіанти «електронний документ», «електронне видання» та менш поширені – «електронний ресурс» та ін.). Проте, виходячи з визначень першого як «документа на машинозчитувальному носії, для використання якого необхідні засоби обчислювальної техніки» (ГОСТ 7.83-2001, 2002), а другого як «один або кілька електронних документів, які пройшли редакційно-видавничу обробку, мають вихідні дані та призначені для розповсюдження в незмінному вигляді» (ДСТУ 7157:2010, 2010), можемо констатувати, що дані визначення не охоплювали суттєвих та чітко виражених характеристик: усі документи, які розміщені на

сайтах у мережі інтернет, – це електронні видання, проте редакційно-видавничу обробку проходять лише певні з них.

Закон України від 22.05.2003 № 851-IV визначає електронний документ як «документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа (...), який може бути створений, переданий, збережений та перетворений електронними засобами у візуальну форму» ("Закон України «Про електронні документи ...»", 2003, с. 275). Зазначимо, що дане визначення базується на позиціонуванні будь-якого документа, як об'єкта, який має властивість передавати інформацію, закріплену на матеріальному носії, у просторі й часі.

Відтак, позиціонуючи електронні документи як форму, що з'явилася в результаті синтезу документного різноманіття та комп'ютерних технологій і наділена властивостями документа, спільними з класом технотронних документів, зі специфічними загальними властивостями, і, водночас, особистісними видовими ознаками, дослідники відносять до них: документи, які містяться на окремих носіях, електронні журнали та електронні варіанти друкованих книг (мережеві електронні документи), а також сайти, портали та ін. (як складені електронні видання), проте за наявності певних ідентифікаційних ознак (Майстрович, 2005, с. 40).

Категоріально, фонди електронних документів, як частина єдиної системи фондів бібліотек, поділяються на: фонди електронних видань на оптичних компакт-дисках, USB-флеш-накопичувачах та інших мультимедійних носіях інформації, які є універсальним зібранням повнотекстових електронних видань (текстові та мультимедійні електронні видання, електронні аналоги друкованих видань, версії мережевих доступів на оптичних компакт-дисках, що містять повнотекстову інформацію); фонди мережевих електронних документів віддаленого доступу, які містять електронні документи, розміщені на віддалених технічних засобах, доступ до яких бібліотеки отримують тимчасово, відповідно до умов запропонованих постачальниками інформації, а також мережеві ресурси, розміщені на серверах бібліотек із дозволу постачальників інформації (наприклад, зарубіжні періодичні наукові видання, автореферати дисертацій, дисертації, монографії та ін.); фонди документів електронної бібліотеки (складаються з основного та архівного фондів бібліотеки і комплектуються електронними варіантами друкованих документів та документами електронного походження), формування яких відбувається з метою надання максимального інформаційного простору користувачам у різних галузях знань.

Аналізуючи сучасні тенденції розвитку бібліотечної діяльності в контексті специфіки електронних фондів, зазначимо, що розширення та доповнення електронного фонду бібліотеки на сучасному етапі – один із пріоритетних напрямків діяльності вітчизняних бібліотек, як на місцевому, так і на національному рівні, що відбувається у рамках створення єдиного інформаційного простору та надання інформації в національних та міжнародних інформаційних системах, згідно з Державною цільовою національно-культурною програмою створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека XXI» ("Про Програму розвитку бібліотек", 2018).

Так, наприклад, у звіті про наукову діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, серед пріоритетних досягнень за 2017 р., серед іншо-

го, визначено розбудову електронних ресурсів (електронних фондів, баз даних, архівів, ресурсів бібліометричної та науково-метричної інформації, репозиторію електронних версій наукової періодики та ін.). Варто зазначити, що онлайн-інформаційний комплекс баз даних бібліотеки становить 59 баз (понад 0,85 млн повних текстів) ("Короткий звіт Національної бібліотеки", 2018).

Одеською національною науковою бібліотекою у 2019 р. одним із першочергових завдань визначено розвиток електронних інформаційних ресурсів (власної генерації), активну участь у реалізації програм щодо створення електронної бібліотеки (на державному рівні), а також «поширення практики розміщення видань ОННБ у відкритому доступі; поповнення фонду документами на електронних носіях, отримання доступу до повнотекстових, реферативних, бібліографічних та інших баз даних вітчизняних та закордонних виробників, оцифрування цінних і рідкісних документів, що зберігаються у фондах бібліотеки (...), у співпраці з приватними організаціями, які спеціалізуються на переведенні бібліотечних фондів у електронний варіант» ("Програма розвитку Одеської національної", 2018).

ВИСНОВКИ.

Послуги, які надають бібліотеки користувачам, гарантують рівний доступ до інформації і підтримують суспільство, рівень розвитку якого безпосередньо залежить від знань, різноманітними способами. Діяльність бібліотек на сучасному етапі сприяє розвитку знань, навичок, особистісному зростанню користувачів та дозволяє індивідуально підходити до широкого та різноманітного діапазону знань та думок, відповідно до тенденцій забезпечення високого рівня послуг та доступу для всіх бажаючих, без просторових, матеріальних та інших обмежень.

Внаслідок проведеного дослідження специфіки електронних документів у системі сучасних бібліотечних фондів, вважаємо за доцільне зробити акцент на важливості сприяти еволюційній тенденції, задля збереження та підвищення ролі бібліотек у сферах діяльності. Розрізняючи традиційну та інноваційну діяльність бібліотек, зазначимо, що традиційна діяльність перебуває у гармонії з індустріальним суспільством та інноваційною діяльністю, з тим, що першочергово асоціюється з інформаційним та медійним простором.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Антопольский А. Б. Электронные библиотеки: принципы создания. Москва : Либерей-Бинформ, 2007. 288 с.
- ГОСТ 7.83-2001. Электронные издания: Основные виды и выходные сведения: Межгосударственный стандарт : [дата введения 01.07.2002]. Минск : Межгосударственный совет по стандартизации, метрологии и сертификации, 2002. 13 с.
- ДСТУ 7157:2010. Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості : [чинний із 01.07.2010]. Київ : Держспоживстандарт України, 2010. 14 с.
- Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» : прийнятий 22 трав. 2003 р. № 851-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 275.
- Короткий звіт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського про наукову діяльність у 2017 р. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/4014> (дата звернення: 1.12.2018).

- Левченко О. И. Создание фонда электронных документов в библиотеке НИИ (на примере информационно-библиотечного центра ИФТТ РАН). *Новые технологии в информационно-библиотечном обеспечении научных исследований* : сб. науч. тр. Екатеринбург, 2010. С. 151–159.
- Майстрович Т. В. Электронный документ как компонент библиотечного фонда : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Рос. гос. б-ка. Москва, 2005. 48 с.
- Майстрович Т. В. Электронный документ как объект библиотечного дела. Москва : Пашков дом, 2004. 247 с.
- Матус Т. Е. Формирование и использование фондов библиотек Ленинградской области. *Библиотечные фонды: проблемы и решения*. 2005. № 5. URL: <http://www.rba.ru/content/activities/section/12/mag/mag06/3b.pdf> (дата обращения: 2.12.2018).
- Петров В., Крючин А. Перспективи використання оптичних носіїв для зберігання цифрових електронних ресурсів. *Бібліотечна планета*. 2015. № 1. С. 18–20.
- Про Програму розвитку бібліотек як інформаційних і культурних центрів на 2019–2020 роки / Перечинська районна рада. 2018. URL: <https://perechyn-rada.gov.ua/про-програму-розвитку-бібліотек-як-ін/> (дата звернення 9.12.2018).
- Програма розвитку Одеської національної наукової бібліотеки на 2019 рік. URL: http://mincult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245410068 (дата звернення: 9.12.2018).
- Столяров Ю. Н. Библиотека как система. *Библиотековедение. Избранное* / Ю. Н. Столяров. Москва, 2001. С. 55–69.
- Столяров Ю. Признаки библиотечного фонда как научного понятия. Дефиниция понятия «библиотечный фонд». *Научные и технические библиотеки*. 2014. № 10. С. 52–60.
- Трачук Л. Електронна бібліотека та колекції документів на сайтах обласних універсальних наукових бібліотек України. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 7. С. 33–37.
- Brandreth M., MacKeigan C., *Electronic Document Delivery – Towards the Virtual Library. Interlun Clare ding & Document Supply*. 1994. Vol. 22. Issue 1. P. 15–19. URL: <https://doi.org/10.1108/02641619410154745>.
- Broering N. C. An Integrated Academic Information Management System (IAIMS) at George-town University. *MEDINFO 1986* : Proceedings of the 5th Conference on Medical Informatics, Washington, October 1986 / Medical Center Library Georgetown University. Washington, DC, 1986. P. 930–941.
- De Gennaro R. Austerity, Technology and Resources Sharing: Research Libraries Face the Future. *Library Journal*. 1975. № 100 (10). P. 17–23.
- Kronick D. A. Goodbye to Farewells: Resource Sharing and Cost Sharing. *Journal of Academic Librarianship*. 1982. № 8 (3). P. 132–136.

REFERENCES

- Antopolskii, A.B. (2007). *Elektronnyye biblioteki: printcity sozdaniia* [Electronic libraries: principles of creation]. Moscow: Libereia-Bibinform [in Russian].
- Elektronnyye izdaniia: Osnovnye vidy i vykhodnye svedeniia: Mezghosudarstvennyi standart* [Electronic editions: Main types and outputs: Interstate standard]. (2002). GOST 7.83-2001, 2002, 1 July. Minsk: Mezghosudarstvennyi sovet po standartizatsii, metrologii i sertifikatcii [in Russian].
- Informatsiia ta dokumentatsiia. Vydannia elektronni. Osnovni vydy ta vykhidni vidomosti* [Information and documentation. Electronic edition. Major forks and outbound information]. (2010). DSTU 7157: 2010, 2010, 1 July. Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy [in Ukrainian].
- Pro elektronni dokumenty ta elektronnyi dokumentoobih [About electronic documents and electronic document circulation]. № 851-IV. (2003) [in Ukrainian].

- Korotkyi zvit Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho pro naukovu diialnist u 2017 r. [Brief report of V.I. Vernadsky National Library of Ukraine on scientific activity in 2017] (2018). Retrieved from <http://www.nbuv.gov.ua/node/4014> [in Ukrainian].
- Levchenko, O.I. (2010). Sozdanie fonda elektronnykh dokumentov v biblioteke NII (na primere informatcionno-bibliotechnogo tcentra IFTT RAN) [Creating an Electronic Documents Fund in the Research Institute Library (on the example of the Information and Library Center of the Institute of Physics and Technology, Russian Academy of Sciences)]. In *Novye tekhnologii v informatcionno-bibliotechnom obespechenii nauchnykh issledovaniy* [New technologies in information and library support of scientific research] (p. 151-159). Yekaterinburg [in Russian].
- Maistrovich, T.V. (2005). *Elektronnyi dokument kak komponent bibliotechnogo fonda* [Century Electronic document as a component of the library fund]. (Extended abstract of Doctor's thesis). Rossiiskaia gosudarstvennaia biblioteka, Moscow [in Russian].
- Maistrovich, T.V. (2004). *Elektronnyi dokument kak obekt bibliotechnogo dela* [Electronic document as an object of librarianship]. Moscow: Pashkov dom [in Russian].
- Matus, T.E. (2005). Formirovanie i ispolzovanie fondov bibliotek Leningradskoi oblasti [Formation and use of library collections in the Leningrad Region]. *Bibliotechnye fondy: problemy i resheniia*, 5. Retrieved from <http://www.rba.ru/content/activities/section/12/mag/mag06/3b.pdf> [in Russian].
- Petrov, V., & Kriuchyn A. (2015). Perspektivy vykorystannia optychnykh nosiiv dlia zberihannya tsyfrovyykh elektronnykh resursiv [Prospects for the use of optical carriers for storage of digital electronic resources]. *Bibliotechna planeta*, 1, 18-20 [in Ukrainian].
- Pro Prohamu rozvytku bibliotek yak informatsiinykh i kulturnykh tsentriv na 2019–2020 roky [About the Program for the Development of Libraries as Information and Cultural Centers for 2019–2020] (2018). Retrieved from <https://perechyn-rada.gov.ua/pro-prohramu-rozvytku-bibliotek-yak-in/> [in Ukrainian].
- Prohrama rozvytku Odeskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky na 2019 rik [Program of development of the Odessa national scientific library for 2019] (2018). Retrieved from http://min-cult.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245410068 [in Ukrainian].
- Stoliarov, Iu.N. (2001). Biblioteka kak sistema [Library as a system]. In *Bibliotekovedenie. Izbrannoïe* [Library science. Favorites] (pp. 55-69). Moscow: Pashkov dom [in Russian].
- Stoliarov, Iu. (2014). Priznaki bibliotechnogo fonda kak nauchnogo poniatiia. Definitciia poniatiia "bibliotechnyi fond" [Signs of the library stock as a scientific concept. The definition of "library fund"]. *Nauchnye i tekhnicheskie biblioteki*, 10, 52-60 [in Russian].
- Trachuk, L. (2015). Elektronna biblioteka ta kolektsii dokumentiv na saitakh oblasnykh universalnykh naukovykh bibliotek Ukrainy [Electronic library and collection of documents on the sites of regional universal scientific libraries of Ukraine]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 7, 33-37 [in Ukrainian].
- Brandreth, M., & MacKeigan, C. (1994). Electronic Document Delivery – Towards the Virtual Library. *Interlending & Document Supply*, 22, 1.15-19. doi:10.1108/02641619410154745 [in English].
- Broering, N.C. (1986). An Integrated Academic Information Management System (IAIMS) at George-town University. In *MEDINFO 1986, Proceedings of the 5th Conference on Medical Informatics* (pp. 930-941). Washington, DC: Medical Center Library Georgetown University [in English].
- De Gennaro, R. (1975). Austerity, Technology and Resources Sharing: Research Libraries Face the Future. *Library Journal*, 100 (10), 17-23 [in English].
- Kronick, D.A. (1982). Goodbye to Farewells: Resource Sharing and Cost Sharing. *Journal of Academic Librarianship*, 8 (3), 132-136 [in English].

UDC 025.17-027.512:002.1-028.27

Natalya Kobyzhcha,
Senior Lecturer,
Information Technologies Department,
Kyiv National University of Culture and Arts,
Ph.D. in Culturology
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: shtefanka@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1683-3325>

SPECIFICITY OF ELECTRONIC DOCUMENTS IN THE SYSTEM OF LIBRARY FUNDS

The purpose of the article is to reveal the specifics of electronic documents in the system of modern library funds. **The methodology of the research** is based on general scientific methods of knowledge, including a systematic approach that helped to analyze the electronic document as an integral part of the library business, funds and electronic document space as general systems; theoretical-empirical, abstraction, analogy, analysis, deduction, induction, reduction and synthesis methods have been used. **Scientific novelty.** The specificity of electronic funds in the context of domestic and world tendencies in the development of library activity is investigated; various aspects of the formation of funds of electronic documents and electronic libraries as an integral part of the library fund of the 20th century have been analyzed; The concept of «electronic document», «electronic fund», as well as differences of electronic library fund from electronic library is specified. **Conclusions.** The specifics of electronic documents as forms, which appeared as a result of the synthesis of documentary diversity and computer technologies, were determined, and possessed the properties of a document, combined with a class of technetronic documents, with specific general characteristics, and at the same time personal characteristics. It is revealed that replenishment of the electronic library of the library at the present stage is one of the priority directions of domestic libraries activity, both at the local and national level, taking place within the framework of creation of a single information space and provision of information in national and international information systems, according to the state target national- cultural program for the creation of a unified information library system «Library XXI».

Key words: electronic document, electronic library fund, unified system of funds, information resources.

УДК 027.6:061.2:613.81(477.54)"1898/1918"
DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.3.2019.169667>

БІБЛІОТЕКИ КОМІТЕТІВ ПІКЛУВАННЯ НАРОДНОЮ ТВЕРЕЗІСТЮ ЯК ОСОБЛИВИЙ ТИП НАРОДНИХ БІБЛІОТЕК КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

Віктор Седих,
доцент кафедри інформаційної,
бібліотечної та архівної справи
Харківської державної академії культури,
канд. пед. наук, доцент
(Харків, Україна)
e-mail: seduhww@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9410-7914>

У статті йдеться про бібліотеки та читальні Комітетів піклування про народну тверезість. В історії бібліотечної справи України ця проблематика досліджується, але потребує продовження як на всеукраїнському, так і на регіональному рівні. Метою статті є висвітлення та обґрунтування бібліотечної діяльності Комітетів на території Харківської губернії на зламі ХІХ–ХХ ст. Такий аспект дослідження автор запропонував уперше. Висновки дослідження побудовані на використанні системно-історичного підходу, історичного методу, аналізі документів, опублікованих у виданнях кінця ХІХ – початку ХХ ст., які становлять його джерельну базу. Автор робить висновки про те, що бібліотеки Комітетів слід вважати особливим типом народних книгозбірень, завданням яких була антиалкогольна пропаганда.

Ключові слова: бібліотеки, читальні, чайні, їдальні, Народні дома, Комітети піклування про народну тверезість, пияцтво, Харківська губернія, народні читання, Харківське товариство поширення грамотності.

Визначне місце бібліотек у суспільстві засвідчує їх історія. Їм не потрібно було нагадувати про себе, підкреслювати власну необхідність, вони завжди визначали ступінь його цивілізованості, а їхня відкритість та доступність – демократії. Особливо помітним став вплив бібліотек на розвиток суспільства із ХV ст., коли різко збільшилася кількість бібліотек, які з успіхом просували ідеї гуманізму, реформації, просвітництва, поступово змінюючи світ. У Російській імперії усвідомлення соціальної значущості бібліотек вкоренилося тільки у другій половині ХІХ ст., коли їх почали залучати до різних громадських рухів. Зростання їхньої соціальної затребуваності полягало у тому, що вони брали участь або включались як компоненти до різноманітних державних і соціальних проектів як от: формування земських органів, капіталізація виробництва, розбудова системи народної освіти, утворення професійних, просвітницьких, наукових товариств тощо. Цікавою сторінкою в цій історії є участь народних бібліотек в антиалкогольній пропаганді на зламі ХІХ–ХХ ст.

У спеціальній літературі про бібліотеки тверезості написано чимало, особливо ґрунтовно їхню діяльність в Україні досліджували В. Соколов (2016а, 2016b, 2017), І. Міляевич (2007), Т. Соломонова (2010) та ін. Але найбільший внесок зробив відомий історик бібліотечної справи В. Соколов. У низці статей він зумів висвітлити

різні напрями діяльності цих книгозбірень на українських землях Російської імперії, зібрати цікаві статистичні дані, узагальнити їх.

Мета статті – висвітлення діяльності народних бібліотек і читалень Комітетів піклування народною тверезістю у підросійській Україні в період із 1899 по 1918 р., зокрема, визначення особливостей бібліотечно-інформаційного інструментарію в поширенні ідей здорового способу життя. Висновки дослідження побудовані на використанні історичного методу, аналізі документів, опублікованих у виданнях кінця XIX – початку XX ст., які склали його джерельну основу.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. величезною і болісною проблемою для Російської імперії було пияцтво, особливо серед робітників. Ще із середини XIX ст. в Росії почали створюватися товариства тверезості. Духівництво підтримало цей рух, а уряд залишався байдужим. Із 1880-х рр. до руху тверезості долучилася інтелігенція. в країні у 1912 р. діяло понад 1800 товариств тверезості, в яких перебувало 500 тис. чоловік. Серед них були і дуже відомі особи: Л. Толстой, М. Миклухо-Маклай, І. Репін та ін. Зрештою, влада була змушена підтримати громадський рух за тверезість. Вона сприяла створенню органів піклування про народну тверезість, які провадили свою діяльність через Комітети піклування про народну тверезість (губернські, повітові та міські). Фінансування Комітетів здійснювалося здебільшого з казни, хоча, звісно, існували й інші джерела фінансування, зокрема, меценатство тощо. Їх головними завданнями були поширення знань про шкідливість міцних напоїв, організація установ, які б дозволили провести вільний час (дозвілля) без пияцтва, а саме чайних, їдалень, народних домів, у складі яких створювалися читальні, бібліотеки, книжкові склади.

Активна діяльність Комітетів розпочалася наприкінці 1890-х рр. Спочатку вона була ефективною, успішною, оскільки до складу губернських, повітових, міських Комітетів включалися впливові та соціально активні особи. Останні безпосередньо провадили просвітницьку діяльність, організували читальні, готували вистави й концерти, проводили інші форми дозвілевої діяльності.

Харків як один із потужних регіональних інтелектуальних центрів активно включився в громадський рух за тверезість. Для цього були серйозні підстави: місто посідало одне із перших місць щодо вживання алкоголю. Дані тодішньої статистики свідчили, що в Харкові споживали 1,87 (у відрах) алкоголю на душу населення, тоді як у Кишиневі – 0,68, Києві – 1,30, Одесі – 1,49, Варшаві – 0,95. Більше міцних напоїв вживали тільки у Катеринославі – 1,90, Нижньому Новгороді – 2,17, Ростові-на-Дону – 2,73 (7, с. 10). Громадська думка була категоричною: «в Росії горілки вживають забагато й напиваються до утрати людської подоби». У звіті Харківського губернського комітету піклування про стан народної тверезості до 1898 р. зазначається: «Мешканці Харкова у вихідні дні перебувають у розгулі, пияцтві» (*Отчеты*] о деятельности, 1898, с. 14). Отже, піклувальникам про народну тверезість належало розв'язувати найсерйознішу проблему.

У перший рік свого існування Харківський губернський комітет піклування про народну тверезість звітував про створення в губернії одинадцяти повітових та одного міського (м. Харків) комітетів. Міський комітет, звісно, був організований з урахуванням чисельності населення, а також його схильності до пияцтва. Перші здобутки були доволі задовільними. На 01.01.1899 р. на Харківщині було відкрито 100 чайних (одночасно закривалися «наливайки», «генделики»),

а в Росії взагалі – 1700. По повітах результати були такими: у Харківському (сільському) відкрито – 23, Охтирському (нині Сумська обл.) – 11, Богодухівському – 8, Ізюмському – 5, Старобільському (нині Луганська обл.) – 13 тощо (*Отчеты о деятельности*, 1898, с. 31). а через рік їх кількість збільшилася до 155 (*Отчеты о деятельности*, 1900, с. 56). Чайні працювали або з 7 до 22 години, або з 12 до 18 години щоденно. Крім чаю (3–6 коп. за порцію), у деяких закладах пропонували хліб, бублики, сало, ковбаси, квас, тютюн, навіть поштовий папір. Але саме по собі відкриття чайних не було самоціллю. в одному зі звітів Харківського комітету наголошувалося: «Призначенням чайних є не стільки задоволення потреби мешканців у чаюванні, скільки надання їм можливостей провести вільний час у світлому й чистому приміщенні, розважаючись бесідою, грою у шашки ...» (*Отчеты о деятельности*, 1899, с. 4). Крім перекусу, тут організовували цікаве дозвілля для клієнтів: спеціально підготовлені піклувальники читали вголос газети, журнали, рекомендували книжки про здоровий спосіб життя, влаштовували прослуховування музики, проводили інтелектуальні бесіди, пропонували настільні ігри тощо. У Харкові на початку ХХ ст. міський комітет піклування про народну тверезість відкрив 5 чайних, 2 їдальні, брав участь у будівництві Народного дому. Перша чайна, розташована у середмісті, у будинку Гулькевича, що на Москалівці, одна з небагатьох була рентабельною. в осінньо-зимовий період її активно відвідували «стрілки» (міські волоцюги). Приходили вони сюди зранку, аби зігрітися, щось поїсти, випити чаю, причому завжди чесно розраховувалися. Із квітня ця публіка зникла, перейшовши на «вільне повітря», а постійними відвідувачами ставали майстрові селяни, міські робітники, які приходили у Харків із сіл. Друга чайна працювала на Кінному базарі, третя – на Благовіщенському, четверта – у Народному домі, п'ята – на Холодній горі (околиця). У середньому кожен чайну у день відвідувало понад 100 осіб. Ці відвідувачі і були суб'єктами антиалкогольної пропаганди. Саме на них були розраховані інтелектуальні розваги, друковане слово. Для цього при чайних, їдальнях організовували бібліотеки і читальні, в яких, головним чином, пропонувалася періодика. До речі, її передавали з однієї чайної до іншої. Підписка на газети і журнали позитивно впливала на збільшення кількості відвідувачів. Зокрема, харків'яни віддавали перевагу таким виданням: «Вестник трезвости», «Харьковские губернские ведомости», «Сельский вестник», «Беседа», «Крестьянское хозяйство» тощо. а в бібліотеках, крім періодичних видань, фонд комплектували виданнями універсального змісту, а також книгами про здоровий спосіб життя, створювали особливі умови для читачів у стінах бібліотеки та поза неї, наприклад, організовували масові просвітницькі заходи у школах, дитячих установах, зокрема, публічні лекції, народні читання тощо, керували індивідуальним читанням тих, хто цього потребував. Бібліотечна робота у таких книгозбірнях відповідала професійним вимогам. Скажімо, мали місце різні звітні форми, складалися бібліотечні каталоги, а комплектували таку бібліотеку за типовими «міністерськими» каталогами. Керувала бібліотекою виборна комісія, як у звичайній народній бібліотеці.

Якщо читальні були при усіх чайних, то бібліотеки, враховуючи їхню витратність, трудомісткість порівняно з організацією читалень, створювалися значно рідше. У 1899 р., у перший рік існування Харківського губернського комітету, відкрили 16 бібліотек-читалень: три було організовано у Харкові, по чотири –

у Харківському, Вовчанському, Охтирському повітах, одну – у Куп'янському. Слід відзначити, що на Харківщині більшість народних бібліотек були створені Харківським товариством поширення грамотності (ХТГ) (*[Отчеты] о деятельности*, 1899–1914; Седих, 2013). До честі Комітетів піклування про народну тверезість, вони плідно співпрацювали з товариством. Залучаючи народні бібліотеки ХТГ до антиалкогольної пропаганди, вони щедро їх фінансували, а на окремих територіях, де таких книгозбірень було недостатньо, організовували власні. Так сталося у м. Харкові та його передмісті. На початку ХХ ст. тут діяли 4 народні бібліотеки Товариства грамотності. Тому Харківський комітет піклування про тверезість почав відкривати бібліотеки у передмісті на Іванівці, Пересічному та в Куряжі. У той же час в Охтирському повіті при 9 чайних відкрито бібліотеки-читальні ХТГ, а Повітовий комітет надав на їх потреби 360 р. (*[Отчеты] о деятельности*, 1900, с. 41).

Однак особливу групу становили бібліотеки при Народних домах. Народний дім являв собою клуб, особливий культурологічний, просвітницький заклад для малозаможного населення, яке прагнуло до самоосвіти, розвитку творчих здібностей. Комітети піклування народною тверезістю ініціювали їх відкриття, фінансували їх будівництво й подальше утримання.

Загальновідомий на той час у Росії Народний дім, збудований у районі Кінного ринку у 1903 р., щорічно отримував солідні суми від Харківського губернського комітету тверезості. Так, у 1898 р. на його будівництво надійшло 13 тис. руб., у 1904 р. – 2000 р., а у 1905 р. – 8000 р. (*[Отчеты] о деятельности*, 1898, с. 16; "Харьковский городской комитет", 1904). Значно менші, але достатні кошти передавалися на будівництво Народних домів на території губернії. Отже, на карті Харківщини на початок 1909 р. було позначено чимало народних домів, які охоплювали більшу частину повітів. Фактично вони були повсюдно від харківського передмістя до найвіддаленіших повітів. До речі, перший Народний дім у губернії був збудований на Іванівці (тодішнє передмістя Харкова).

Про діяльність бібліотеки-читальні у Народному домі у Харкові писала Н. Я. Фрідьева та інші дослідники. Менше відомо про книгозбірню Валківського Народного дому, яка обслуговувала переважну більшість грамотних мешканців міста і працювала 225 днів на рік. Кількість абонентів тут становила 386 осіб. Її бібліотечний фонд налічував 3000 одиниць зберігання, щорічно бібліотека звітувала про 3000 відвідувань та 6400 книговидач, у середньому – 22 щоденно. Кожного року від місцевих органів влади вона отримувала 30 руб., однак допомога від Валківського комітету тверезості, яку час від часу вона одержувала, була значнішою. Так, у 1899 р. від Комітету надійшло 700 руб., та й у наступні роки надходження не припинялися ("г. Валки", 1900; *[Отчеты] о деятельности*, 1907, с. 15).

Результативність повітових КПНТ на території губернії була різною. Так, успішно працювали комітети у Харківському, Валківському, Охтирському, Старобільському, Куп'янському повітах, менш вагомо – у Вовчанському, оскільки тут усі громадські просвітницькі рухи очолювало ХТГ, зокрема, й боротьбу за тверезість. Щодо інших повітів, то, враховуючи менш потужні інтелектуальні сили та фінансування, вони мали й скромніші результати. Отже, у Валківському повіті вже у перший рік існування Комітету було відкрито 6 чайних (1898), у наступні роки їх було вже 9, серед яких дві у м. Валки, та сім на території повіту. Особливо важливим, звісно, було відкриття у Валках Народного дому, в якому розмістилися

чайна, канцелярія Комітету, зал для глядачів, кімната для продавця чайної, приміщення для бібліотеки.

Глядацький зал використовувався для концертів, вистав, народних читань вголос. У 1907 р. тут відбулося 11 вистав і два концерти. Акторами та виконавцями були пересічні мешканці міста. Вони ставили популярні п'єси «Кума Марта», «Наталка-Полтавка», «Бондарівна» та інші. з 1910-х рр. почав працювати сінематограф, і тут демонстрували фільми. Так, у 1913 р., було проведено 39 кіносеансів (*[Отчеты] о деятельности*, 1907, с. 15; 1913, с. 13). Стабільно працювала бібліотека.

Інтенсивним було духовне життя на той час у Валківському та Волчанському повітах. Обидва були провінційними центрами народно-просвітницької діяльності на Харківщині. Повітова інтелігенція за підтримки місцевих земств, державних субсидій, фінансових внесків членів культурологічних товариств, комітетів, «вливань» місцевих коштів відкривала тут чайні, бібліотеки-читальні, Народні дома, організовувала народні читання, вистави, концерти. Але у Вовчанському повіті на той час особливий вплив мала Вовчанська філія ХТГ, яка заповнила усі ніші інтелектуальних розваг й позашкільної сфери, зокрема велася й антиалкогольна пропаганда. У Валківському ж повіті ці сфери забезпечував і контролював Комітет тверезості за участю ХТГ. У Охтирському повіті (нині Сумщина) у перший рік діяльності Комітету тверезості було відкрито 11 чайних, а в наступному році (1899) – ще дві (*[Отчеты] о деятельности*, 1898, с. 31; 1899, с. 14). При дев'яти чайних відкрилися бібліотеки-читальні (Тростянець, Боромля, Котельва та ін.) за участю ХТГ. Деякі книгозбірні були засновані меценатами, при Охтирському казенному винному складі бібліотека була організована за державний рахунок, а згодом було відкрито Народний дім із двома бібліотеками (публічною і народною).

Найменший вплив Комітети мали у Зміївському, Ізюмському, Богодухівському повітах. Тут працювала невелика кількість чайних, бібліотек-читалень, Народних домів. Зокрема, у Зміївському повіті діяло тільки 9 чайних, в Ізюмському та Богодухівському повітах також не було належного контролю за торгівлею спиртними напоями. До речі, у м. Куп'янськ навіть не було Народного дому, він містився у селі Сватова-Лучка. Але наведені факти не свідчать про убогість духовного життя названих повітів. Тут були і народні, і публічні бібліотеки (у повітових містах), створені земствами та ХТГ.

Як відомо, розглянуті форми бібліотечного обслуговування проіснували до 1918 р., коли їх почали закривати більшовики. Але вже після Лютневої революції та Першої світової війни рух за тверезість почав різко занепадати, адже казна припинила фінансування Комітетів, громадські активісти були морально зламані та втомлені від соціальних катаклізмів. Утім, у бібліотечній історії створені ними книгозбірні залишили помітний слід. По-перше, своєю кількістю (кілька тисяч у Російській імперії!). По-друге, як феномен особливої народної бібліотеки. Вони були державними (рідкісне явище для подібних установ), чітко зорієнтованими на специфічний контингент, хоча ними користувались усі бажаючі; такими, що цілеспрямовано формували підфонд спеціального змісту (література про здоровий спосіб життя, шкідливість спиртних напоїв, довідники, навчальні посібники для училищ і гімназій, художня література тощо) й, очевидно, на посаду бібліотекаря запрошували особу, яка була членом або Комітету тверезості, або товариства тверезості, тобто непитущою.

Про ефективність антиалкогольної пропаганди в бібліотеках подібного типу важко зробити конкретні висновки. У звітах Комітетів зустрічаються бадьорі ствердження: «...Позавзяті п'яниці, які раніше валялися по вулицях, нині по святах відвідують чайну та все рідше напиваються. Колись третій день весілля закінчувався неподобством і розгулом у шинку або біля нього, тепер усе скінчається у чайній, звідки усі спокійно розходяться про домівках» ([Отчеты] о деятельности, 1899, с. 20–21). Сприймаємо цей висновок як сподівання.

ВИСНОВОК

Як бачимо, вже наприкінці XIX – на початку XX століття бібліотеки використовувались як інструмент не лише збереження і надання доступу до важливої інформації, а й вирішення важливих соціальних завдань, зокрема – поширення більш здорового способу життя. Примітно, що сприяння бібліотек боротьбі за тверезий спосіб життя відбувалося на ґрунті взаємодії державних і громадських структур – товариств тверезості і поширення грамотності, Комітетів піклування про народну тверезість.

Осмисленню і засвоєнню користувачами певних ідей і цінностей мало сприяти поєднання різних форм роботи і облаштування комфортного середовища: можливості зігрітися, перекусити, поспілкуватися, прослухати лекцію, почитати цікаву книгу або журнал. Сформоване в такий спосіб бібліотечно-інформаційне середовище розширювалося за рахунок організації поза бібліотечної роботи – масових просвітницьких заходів у школах та дитячих установах.

З огляду на соціальні проблеми сьогодення – різні види залежності, прояви жорстокості, нетерпимості – доцільним є використання досвіду участі бібліотечних інституцій у сприянні вирішенню актуальних суспільних завдань.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Айвазян О. Б. Народні бібліотеки Подільської губернії наприкінці XIX – на початку XX століття. *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського]. Серія: Історія.* 2014. Вип. 22. С. 129–134.
- Букреева О. Г. Библиотечно-просветительская деятельность попечительств о народной трезвости в России в конце XIX – начале XX вв. : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Москва, 2008. 18 с.
- г. Валки. *Южный край.* 1900. 9 февр.
- Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія бібліотечної справи в Україні у XX ст. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2009. 530 с.
- К учреждению Попечительств трезвости. *Южный край.* 1897. 16 нояб.
- Кудрявцев С. Народный учитель – как проводник трезвости в народе. *Вестник трезвости.* 1903. № 98. С. 28–33.
- Мендельсон А. А. Учебник трезвости для начальной и средней школы. Санкт-Петербург, 1913. 200 с.
- Мілясевич І. Бібліотеки Волинського опікуництва про народну творчість (кінець XIX – початок XX ст.). *Бібліотечна планета.* 2007. № 4. С. 21–24.
- Открытие Народного дома на Ивановке. *Южный край.* 1898. 30 нояб.

- [Отчет] о деятельности Харьковского попечительства о народной трезвости за 1898 г. / Губернский комитет попечительства о народной трезвости. Харків, 1898. 81 с.
- [Отчет] о деятельности Харьковского попечительства о народной трезвости за 1899 г. / Губернский комитет попечительства о народной трезвости. Харків, 1899. 93 с.
- [Отчет] о деятельности Харьковского попечительства о народной трезвости за 1900 г. / Губернский комитет попечительства о народной трезвости. Харків, 1900. 73 с.
- [Отчет] о деятельности Харьковского попечительства о народной трезвости за 1907 г. / Губернский комитет попечительства о народной трезвости. Харків, 1907. 47 с.
- [Отчет] о деятельности Харьковского попечительства о народной трезвости за 1908 г. / Губернский комитет попечительства о народной трезвости. Харків, 1908. 47 с.
- [Отчет] о деятельности Харьковского попечительства о народной трезвости за 1909 г. / Губернский комитет попечительства о народной трезвости. Харків, 1909. 47 с.
- [Отчет] о деятельности Харьковского попечительства о народной трезвости за 1910 г. / Губернский комитет попечительства о народной трезвости. Харків, 1910. 53 с.
- [Отчет] о деятельности Харьковского попечительства о народной трезвости за 1911 г. / Губернский комитет попечительства о народной трезвости. Харків, 1911. 53 с.
- [Отчет] о деятельности Харьковского попечительства о народной трезвости за 1912 г. / Губернский комитет попечительства о народной трезвости. Харків, 1912. 59 с.
- [Отчет] о деятельности Харьковского попечительства о народной трезвости за 1914 г. / Губернский комитет попечительства о народной трезвости. Харків, 1914. 59 с.
- [Полный список состава Харьковского городского комитета]. *Южный край*. 1899. 28 авг.
- Седих В. В. Історія бібліотечної справи в Україні. Харків : ХДАК, 2013. 212 с.
- Седих В. В. Мережа бібліотек Харкова у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. як системний об'єкт. *Короленківські читання 2016. Бібліотеки. Архіви : матеріали XIX Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 12 жовт. 2016 / Харків. держ. б-ка ім. В. Г. Короленка. Харків, 2017. Ч. 1. С. 195–207.*
- Соколов В. Ю. Бібліотеки та читальні Комітетів піклування про народну тверезість. Українська бібліотечна енциклопедія. URL: <http://www.ube.nplu.org/article> (дата звернення: 15.04.2019).
- Соколов В. Ю. Бібліотеки та читальні комітетів піклування про тверезість в Україні наприкінці XIX – на початку XX століття. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2016а. № 2. С. 21–27; № 3. С. 34–49.
- Соколов В. Культурно-просвітницька та бібліотечна діяльність Комітетів піклування про народну тверезість у Київській губернії наприкінці XIX – на початку XX ст. *Вісник Книжкової палати*. 2016b. № 7. С. 44–49.
- Соколов В. Ю. Культурно-просвітницька та бібліотечна діяльність народних домів комітетів піклування про народну тверезість в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. *Вісник ОНУ. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство*. 2017. Т. 22, вип. 1. С. 65–94.
- Соломонова Т. Р. Народні бібліотеки та читальні комітетів піклування про народну тверезість (на прикладі Вінницького повіту Подільської губернії). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство*. 2010. Вип. 2. С. 180–190.
- Устройство народных чайных. *Южный край*. 1899. 10 марта.
- Харьковский городской комитет попечительства о народной трезвости. *Южный край*. 1904. 4 сент.
- Харьковское губернское попечительство о народной трезвости. *Южный край*. 1899. 18 февр.

REFERENCES

- Aivazian, O.B. (2014). Narodni biblioteki Podilskoi hubernii naprykintsi XIX – na pochatku XX stolittia [National libraries of the Podolsk province in the late XIX – early XX century]. *Naukovi zapysky [Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. M. Kotsiubynskoho]. Serii: Istoriia*, 22, 129-134 [in Ukrainian].
- Bukreeva, O.G. (2008). *Bibliotchno-prosvetitel'skaia deiatel'nost' popechitel'stv o narodnoi trezvosti v Rossii v kontse XIX – nachale XX vv.* [Library and educational activities of trusteeship on national sobriety in Russia in the late XIX – early XX century]. (Eztended abstract of candidate's thesis). Moskovskii gosudarstvennyi universitet kultury i iskusstv, Moscow [in Russian].
- g. Valki (1900, February, 9). *Iuzhnyi krai* [in Russian].
- Dubrovina, L.A., & Onyshchenko, O.S. (2009). *Istoriia bibliotchnoi spravy v Ukraini u XX st.* [The history of the library business in Ukraine in the XX century]. Kyiv: Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho [in Ukrainian].
- K uchrezhdeniiu Popechitel'stv trezvosti [To the institution of sobriety tutorship]. (1897, November 16). *Iuzhnyi krai* [in Russian].
- Kudriavtcev, S. (1903). Narodnyi uchitel – kak provodnik trezvosti v narode [Folk teacher – as a conduit for sobriety among the people]. *Vestnik trezvosti*, 98, 28-33 [in Russian].
- Mendelson, A.A. (1913). *Ucheb'nik trezvosti dlia nachalnoi i srednei shkoly* [Sobriety textbook for elementary and middle school]. St.Petersburg [in Russian].
- Miliasevych, I. (2007). Biblioteki Volynskoho opikunstva pro narodnu tvorchist (kinets XIX – pochatok XX st.) [Libraries of the Volyn Guardianship of People's Creation (end of the XIX – early XX century)]. *Bibliotchna planeta*, 4, 21-24 [in Ukrainian].
- Otkrytie Narodnogo doma na Ivanovke [Opening of the People's House at Ivanovka] (1898, November 30). *Iuzhnyi krai* [in Russian].
- [*Otchet*] o deiatel'nosti Kharkovskogo popechitel'stva o narodnoi trezvosti za 1898 g. [[Reports] on the activities of the Kharkov guardianship of people's sobriety for the year 1898]. (1898). Kharkiv: Gubernskii komitet popechitel'stva o narodnoi trezvosti [in Russian].
- [*Otchet*] o deiatel'nosti Kharkovskogo popechitel'stva o narodnoi trezvosti za 1899 g. [[Reports] on the activities of the Kharkov guardianship of people's sobriety for the year 1899]. (1899). Kharkiv: Gubernskii komitet popechitel'stva o narodnoi trezvosti [in Russian].
- [*Otchet*] o deiatel'nosti Kharkovskogo popechitel'stva o narodnoi trezvosti za 1900 g. [[Reports] on the activities of the Kharkov guardianship of people's sobriety for the year 1900]. (1900). Kharkiv: Gubernskii komitet popechitel'stva o narodnoi trezvosti [in Russian].
- [*Otchet*] o deiatel'nosti Kharkovskogo popechitel'stva o narodnoi trezvosti za 1907 g. [[Reports] on the activities of the Kharkov guardianship of people's sobriety for the year 1907]. (1907). Kharkiv: Gubernskii komitet popechitel'stva o narodnoi trezvosti [in Russian].
- [*Otchet*] o deiatel'nosti Kharkovskogo popechitel'stva o narodnoi trezvosti za 1908 g. [[Reports] on the activities of the Kharkov guardianship of people's sobriety for the year 1908]. (1908). Kharkiv: Gubernskii komitet popechitel'stva o narodnoi trezvosti [in Russian].
- [*Otchet*] o deiatel'nosti Kharkovskogo popechitel'stva o narodnoi trezvosti za 1909 g. [[Reports] on the activities of the Kharkov guardianship of people's sobriety for the year 1909]. (1909). Kharkiv: Gubernskii komitet popechitel'stva o narodnoi trezvosti [in Russian].
- [*Otchet*] o deiatel'nosti Kharkovskogo popechitel'stva o narodnoi trezvosti za 1910 g. [[Reports] on the activities of the Kharkov guardianship of people's sobriety for the year 1910]. (1910). Kharkiv: Gubernskii komitet popechitel'stva o narodnoi trezvosti [in Russian].
- [*Otchet*] o deiatel'nosti Kharkovskogo popechitel'stva o narodnoi trezvosti za 1911 g. [[Reports] on the activities of the Kharkov guardianship of people's sobriety for the year 1911]. (1911). Kharkiv: Gubernskii komitet popechitel'stva o narodnoi trezvosti [in Russian].

- [*Otchet*] o deiatelnosti Kharkovskogo popechitelstva o narodnoi trezvosti za 1912 g. [[Reports] on the activities of the Kharkov guardianship of people's sobriety for the year 1912]. (1912). Kharkiv: Gubernskii komitet popechitelstva o narodnoi trezvosti [in Russian].
- [*Otchet*] o deiatelnosti Kharkovskogo popechitelstva o narodnoi trezvosti za 1913 g. [[Reports] on the activities of the Kharkov guardianship of people's sobriety for the year 1913]. (1914). Kharkiv: Gubernskii komitet popechitelstva o narodnoi trezvosti [in Russian].
- [Polnyi spisok sostava Kharkovskogo gorodskogo komiteta] [Full list of the Kharkov City Committee]. (1899, August 28). *Iuzhnyi krai* [in Russian].
- Siedykh, V.V. (2013). *Istoriia bibliotечноi spravy v Ukraini* [The history of library business in Ukraine]. Kharkiv: KhDAK [in Ukrainian].
- Siedykh, V.V. (2017). Merezha bibliotek Kharkova u druhii polovyni XIX st. – na pochatku XX st. yak systemnyi ob'iekt [The network of Kharkiv libraries in the second half of the XIX century – at the beginning of the XX century as a system object]. *Korolenkivski chytannia 2016. Biblioteky. Arkhivy* [Korolenko readings 2016. Libraries. Archives], Proceedings of the XIX International Conference (Pt. 1, pp. 195-207). Kharkiv: Kharkivska derzhavna biblioteka im. V. H. Korolenka [in Ukrainian].
- Sokolov, V.Yu. (n.d.). Biblioteky ta chytalni Komitetiv pikluvannia pro narodnu tverezist [Libraries and reading Committees for the care of people's sobriety]. *Ukrainska bibliotечna entsyklopediia*. Retrieved from <http://www.ube.nplu.org/article> [in Ukrainian].
- Sokolov, V.Yu. (2016a). Biblioteky ta chytalni komitetiv pikluvannia pro tverezist v Ukraini naprykintsi XIX – na pochatku XX stolittia [Libraries and Reading Committees for the Care of Sober in Ukraine at the end of the XIX – early XX century]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 2, 21-27; 3, 34-49 [in Ukrainian].
- Sokolov, V. (2016b). Kulturno-prosvitnytska ta bibliotечna diialnist Komitetiv pikluvannia pro narodnu tverezist u Kyivskii hubernii naprykintsi XIX – na pochatku XX st. [Cultural and educational and library activities of the Custodianship committees on national sobriety in the Kyiv province at the end of the XIX and early XX century]. *Visnyk Knyzhkovoi palaty*, 7, 44-49 [in Ukrainian].
- Sokolov, V.Yu. (2017). Kulturno-prosvitnytska ta bibliotечna diialnist narodnykh domiv komitetiv pikluvannia pro narodnu tverezist v Ukraini naprykintsi XIX – na pochatku XX st. [Cultural and educational and library activity of the people's homes of the committees of care for national sobriety in Ukraine at the end of the XIX and early XX century]. *Visnyk ONU. Bibliotekoznavstvo, bibliohrafoznnavstvo, knyhoznnavstvo*, 22, 1, 65-94 [in Ukrainian].
- Solomonova, T.R. (2010). Narodni biblioteky ta chytalni komitetiv pikluvannia pro narodnu tverezist (na prykladi Vinnytskoho povitu Podilskoi hubernii) [National libraries and reading committees of care about national sobriety (on the example of the Vinnitsa district of the Podil province)]. *Naukovi pratsi Kam'ianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu im. I. Ohiiienka. Seriia: Bibliotekoznavstvo. Knyhoznnavstvo*, 2, 180-190 [in Ukrainian].
- Ustroistvo narodnykh chainykh [Device of national tea]. (1899, March 10). *Iuzhnyi krai* [in Russian].
- Kharkovskii gorodskoi komitet popechitelstva o narodnoi trezvosti [Kharkiv City Committee of custody of national sobriety]. (1904, September 4). *Iuzhnyi krai* [in Russian].
- Kharkovskoe gubernskoe popechitelstvo o narodnoi trezvosti [Kharkiv provincial guardianship of national sobriety]. (1899, February 18). *Iuzhnyi krai* [in Russian].

UDC 027.6:061.2:613.81(477.54)"1898/1918"

Victor Siedykh,

*Associate Professor of the Information,
Library and Archive Work Department of KhSAC,
Ph.D. in Pedagogical Sciences,
Associate Professor
(Kharkiv, Ukraine)
e-mail: seduhww@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9410-7914>*

**LIBRARIES OF THE COMMITTEES OF CARE FOR PEOPLE'S
SOBRIETY AS A SPECIAL KIND OF PUBLIC LIBRARIES
IN THE LATE 19TH – EARLY 20TH CENTURY**

This article deals with the libraries and reading rooms of the Committees of care for people's sobriety. There are some studies of this issue in the history of the library science in Ukraine but it is necessary to continue studying it both at the national level and at the regional level. The purpose of the article is to study the library activities of these Committees on the territory of the Kharkov province at the turn of the 19th and 20th centuries. This article is the first attempt to study this aspect of research. The conclusions of the study are based on a system-historical approach, historical method and the analysis of documents published in the period of the late 19th – early 20th centuries. These publications represent the base of sources for the study. The author concludes that the libraries of the Committees should be considered as a special kind of popular book collections for anti alcohol propaganda.

Key words: libraries, reading rooms, tea rooms, canteens, community halls, Committees of care for people's sobriety, drinking, Kharkov province, public readings, Kharkov Society for the Spread of Literacy.

**БІБЛІОТЕЧНО-
ІНФОРМАЦІЙНА ОСВІТА**

LIBRARY AND INFORMATION EDUCATION

УДК 374.7.091:023.5
DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.3.2019.169668>

**ПРОФЕСІЙНЕ
ВДОСКОНАЛЕННЯ
БІБЛІОТЕКАРІВ
В УМОВАХ
НЕОБХІДНОСТІ
ЯКІСНИХ ЗМІН
ГАЛУЗИ**

Олег Сербін,
директор
Наукової бібліотеки імені М. Максимовича
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
д-р наук із соц. комунікацій
(Київ, Україна)
e-mail: serbinolego@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3119-690X>

Євгенія Кулик,
завідувач відділу
Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»,
канд. наук із соц. комунікацій
(Київ, Україна)
e-mail: e.kulyk@library.kpi.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4050-4054>

Мета дослідження полягає у вивченні потреб працівників бібліотек українських університетів у безперервній фаховій освіті для набуття/оновлення компетентностей в умовах швидких технологічних, суспільно-економічних змін. Результати були отримані за допомогою онлайн-опитування, проведеного Секцією університетських бібліотек Української бібліотечної асоціації. Онлайн-анкету склали шість логічно пов'язаних розділів для з'ясування демографічних характеристик, ставлення до необхідності безперервного професійного навчання, рівня знань, навичок, умінь на основі самоаналізу, ефективних освітніх форм, мотивуючих та стримуючих чинників, особливостей сприйняття інформації тощо. Результати засвідчили високий рівень усвідомлення бібліотекарями необхідності постійного професійного вдосконалення для імплементації змін та попит на програми професійного розвитку. Цінність результатів полягає в конкретизації кола тем, навичок, умінь, потребу в яких відчують бібліотекарі, а також їхніх пріоритетів у виборі зручних освітніх форм. Дослідження, також, покликане сприяти розробці відповідних навчальних програм, ресурсів, сервісів для підвищення кваліфікації бібліотекарів.

Ключові слова: бібліотеки університетів, розвиток персоналу бібліотек, безперервна освіта бібліотекарів, Секція університетських бібліотек УБА.

Зміна системи генерації і передачі знань, зростання обсягів інформації, швидке оновлення теоретичних і професійних знань (Карпенко, б. р.), переконливо засвідчують необхідність для кожної людини бути безперервно включеною в освітній процес, використовуючи для цього усі доступні варіативності навчання у різноманітних закладах формальної освіти, а також інших установах, що створюють умови для освіти протягом життя.

Бачення ЮНЕСКО щодо навчання протягом усього життя (Lifelong Learning) охоплює всі контексти (формальний, неформальний та інформальний) та вікові особливості («from cradle to grave») навчання. Інститут ЮНЕСКО з навчання про-

тягом життя (UNESCO Institute for Lifelong Learning) та його попередник – Інститут освіти ЮНЕСКО понад чотири десятиліття сприяли проведенню узгодженої політики та практичним напрацюванням у цій сфері діяльності (Yang, Schneller, & Roche, 2015, p. 7).

Навчання протягом життя передбачає зростання інвестицій у людей і їх знання; набуття основних навичок, включаючи цифрову грамотність і розширення можливості для інноваційної, більш гнучкої форми навчання (Синенко, & Гончаренко, 2015).

Навчання протягом усього життя стає основним елементом дискурсу освітньої політики в усьому світі. В Україні відбувається активне реформування освіти, серед найбільш значущих освітніх напрямів, що мають визначати конкретні заходи освітньої політики, названо «прискорений розвиток новітніх форм освіти, у т. ч. освіти протягом життя» ("Аналітична доповідь", 2015, с. 428).

До забезпечення процесу безперервного навчання активно долучаються бібліотеки, ретельно досліджуючи потреби користувачів і свої можливості створення ресурсів та сервісів для сприяння та підтримки навчання протягом життя (Mahoney, 2017). Серед стратегічних пріоритетів наукових бібліотек дослідницьких університетів – розвиток їх як центрів, комунікаційних просторів для кооперації вчених, підтримки молоді з високим інтелектуальним потенціалом, забезпечення необхідних умов для створення і поширення нових знань (Сербін, & Ситницький, 2018b).

Бібліотеки закладів вищої освіти швидко реагують на нові виклики і «перетворюється на безпосереднього суб'єкта освіти, який не тільки забезпечує інформаційну підтримку всіх напрямів діяльності вищого навчального закладу, а й безпосередньо бере участь в освітньому процесі» (Макеєва, 2012). Бібліотеки стають партнерами у виробництві, збереженні та поширенні знань (Kolesnykova, 2017). Сучасні бібліотеки сприяють гуртуванню користувачських спільнот, об'єднаних спільними цінностями, науковими інтересами, і підтримують їхні зусилля до розвитку знань (Сербін, & Ситницький, 2018a).

Саме комерційно незаангажовані бібліотекарі здатні повернути освіту в систему цінностей користувачів, вони здатні відігравати важливу роль у питанні мережевої безпеки та етики, сприяти формуванню компетентностей, актуальність яких активізується у майбутньому, враховуючи новітні технологічні розробки, які вже почали або тільки починають упроваджуватися в економічній, освітній та інформаційній галузях (Назаровець, & Кулик, 2017). Разом із тим, для здійснення бібліотечно-інформаційної діяльності в сучасних умовах працівникам бібліотек важливо адаптуватися до них, системно набуваючи необхідних компетентностей. Професійний розвиток бібліотекаря є невід'ємною частиною професійної діяльності, що визначає її якість (Кулієва, 2015). Система підвищення кваліфікації персоналу бібліотек потребує забезпечення безперервності процесу, залучення підтримки міжнародних інституцій, відповідних державних програм, окремих ініціатив спеціалістів із розвитку персоналу тощо (Сербін, & Ситницький, 2018b, с. 120).

Забезпечення професійного розвитку персоналу бібліотек, оновлення системи бібліотечно-інформаційної освіти та підвищення кваліфікації – серед найбільш пріоритетних напрямів Стратегії розвитку бібліотечної справи на період

до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України», реалізація яких передбачає актуалізацію системи знань, вмінь і навичок персоналу бібліотек і трансформацію системи їхньої безперервної освіти відповідно до міжнародних стандартів ("Стратегія розвитку бібліотечної справи", 2016). Розвиток професійних компетентностей бібліотекарів через розбудову безперервної освіти – одна зі стратегічних цілей діяльності Української бібліотечної асоціації (далі УБА) ("Стратегія Української бібліотечної асоціації", 2018).

Зважаючи на те, що важливим складником стратегії навчання протягом життя (Lifelong Learning Strategies) є огляд потреб у навчанні, Секцією університетських бібліотек УБА було прийнято рішення провести розвідувальне дослідження, з метою подальшого сприяння доступу бібліотекарів до адекватних ресурсів, ефективного надання освітніх послуг та сервісів для професійного навчання працівників університетських бібліотек, формуванню культури навчання впродовж життя (Creating a Learning Culture).

Численні публікації містять висновки щодо різних аспектів безперервної освіти бібліотекарів: аналізу практичної площини реформування бібліотечної освіти (Сербін, & Ярошенко, 2015), професійного зростання як запоруки успіху у формуванні позитивного іміджу бібліотеки і бібліотекаря (Кулієва, 2015), обов'язкових умов раціональної організації роботи з підвищення кваліфікації (Макеєва, 2012), діяльності методичних центрів бібліотек вишів в організації безперервної бібліотечної освіти (Костирко, 2016), координування професійної комунікації для розвитку, професійного нетворкінгу (Mwaniki, 2018), навчання персоналу [або підтримки] шляхом створення професійних комітетів із розвитку персоналу в університетах (Davis, & Lundstrom, 2011), створення консультативних груп із розвитку персоналу бібліотеки, забезпечення стійкого процесу, за допомогою якого періодично можна переглядати розвиток персоналу та розробку відповідних програм розвитку на основі матриці компетентностей (Adams, 2009), опанування навичок XXI століття (Cherinet, 2018) тощо.

У цьому дослідженні акцентовано увагу передусім не на зовнішньому контексті, що впливає на розвиток компетентностей бібліотекарів, не на існуючій системі підвищення кваліфікації чи комплексі освітніх заходів, хоча висновки опублікованих досліджень аналізуються і враховуються, а на ставленні працівників бібліотек університетів до необхідності постійного професійного навчання, на аналізі їхніх потреб і пріоритетів.

Гіпотези дослідження

Г1. Бібліотекарі усвідомлюють необхідність постійного професійного розвитку через навчання протягом життя для імплементації змін, разом із тим їм складно самостійно виважено планувати свою індивідуальну програму розвитку необхідних компетентностей.

Г2. Бібліотекарі першочергово зосереджені на оновленні компетентностей, що пов'язані з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Г3. Бібліотекарі надають перевагу неформальним та інформальним формам навчання.

Г4. Бібліотекарів мотивує навчатися можливість кар'єрного розвитку та матеріальне заохочення.

Г5. Бібліотекарі більше схильні навчатися у фахівців, авторитетних у бібліотечно-інформаційній галузі.

Методологія дослідження

Секцію університетських бібліотек УБА було розроблено анкету, відповідно до викладених гіпотез та впродовж лютого-березня 2018 р. проведено онлайн-опитування працівників бібліотек українських університетів.

Потенційні респонденти отримали електронний запит на участь в онлайн-опитуванні. Анкету склали 6 логічно пов'язаних розділів: Розділ 1. Демографічний (вік, стать, освіта, зміст професійної діяльності); Розділ 2. Ставлення до безперервної освіти – це вісім тверджень, висловити ставлення до яких респонденти могли за допомогою відповідної шкали (абсолютно не згоден, скоріше не згоден, ні те, ні інше, скоріше згоден, абсолютно згоден); Розділ 3. Знання – це перелік тем, рівень знань з яких на основі самоаналізу потрібно було визначити респондентам (маю достатній рівень знань, хочу поглибити знання з цієї теми, можу ділитися знаннями з цієї теми, не потребую знань із цієї тематики для виконання професійних обов'язків, також передбачено можливість запропонувати власний варіант відповіді); Розділ 4. Навички – перелік ключових навичок та умінь (укладено з урахуванням The Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning («European Commission», 2018)) із можливістю обрати варіанти відповідей: постійно опановую, маю бажання опанувати, можу навчати інших; Розділ 5. Освітні форми – перелік основних освітніх форм (формального, неформального, інформального навчання), до яких можуть вдаватися бібліотекарі для професійного розвитку з можливістю обрати варіант відповіді: часто, час від часу, надаю перевагу іншим освітнім формам, не вважаю цю форму ефективною. Також у цьому блоці, респондентам було запропоновано п'ять питань щодо вибору найефективнішої на їхню думку форми навчання, каналу інформування про навчання, чинників, що впливають на прийняття рішення про участь в освітньому заході, мотивуючих та стримуючих факторів у навчанні; Розділ 6. Доповідач – дев'ять закритих питань, передбачено можливість запропонувати власний варіант відповіді у разі необхідності.

Респонденти були поінформовані щодо добровільної участі в опитуванні та гарантії конфіденційності відповідей.

Завданнями дослідження було з'ясувати рівень згоди з необхідністю навчатися впродовж життя для професійного розвитку, рівень згоди з особистою професійною відповідальністю за розвиток необхідних навичок, умінь для формування актуальних компетентностей, загальний рівень знань з актуальних тем, що важливі для формування сучасних компетентностей бібліотекаря, рівень затребуваності (попит) щодо конкретних тем, рівень згоди набувати / готовність сприяти формуванню навичок, умінь, рівень затребуваності та рівень задоволеності ефективністю освітніх форм, загальний рівень вмотивованості навчатися.

Отримані дані оцінювалися за допомогою методу табличного аналізу, що можна розглянути безпосередньо в результатах дослідження.

Результати дослідження

В опитуванні взяли участь 314 бібліотекарів. Основну групу респондентів склали працівники-жінки (96,8 %) віком 41–50 років (32,2 %), 51–60 років (31,2 %), 31–40 років (20,1 %), 20–30 років (10,2 %), які мають вищу фахову освіту (бакалавр,

спеціаліст, магістр) та займаються наступними видами діяльності: обслуговуванням користувачів (24,2 %), інформаційно-бібліографічним обслуговуванням (16,9 %), комплектуванням та науковою обробкою документів (15,9 %), управлінською діяльністю (12,1 %), зберіганням фондів (7,3 %) тощо (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Соціально-демографічні характеристики респондентів

Характеристики	Кількість респондентів	Відсоток респондентів
Стать		
Жіноча	304	96,8 %
Чоловіча	10	3,2 %
Вік		
17–19	-	-
20–30	32	10,2 %
31–40	63	20,1 %
41–50	101	32,2 %
51–60	98	31,2 %
60 +	20	6,4 %
Освіта		
Середня	10	3,2 %
Молодший бакалавр	7	2,2 %
Бакалавр	28	8,9 %
Спеціаліст/Магістр	254 (93/161)	80,9 %
Кандидат наук/доктор філософії	15	4,8 %
Доктор наук	-	-
Напрямки діяльності		
Обслуговування користувачів	76	24,2 %
Інформаційно-бібліографічне обслуговування	53	16,9 %
Комплектування та наукова обробка документів	51	16,2 %
Інформаційні технології	20	6,4 %
Інформаційна підтримка дослідників	26	8,3 %
Науково-методична діяльність	18	5,7 %
Культурно-просвітницька робота	3	0,9 %
Зберігання фондів	23	7,3 %
Зв'язки із громадськістю, проектна діяльність	6	1,9 %
Управлінська діяльність	38	12,1 %

Рівень згоди з необхідністю навчатися впродовж життя

Переважна більшість респондентів погодилися з тим, що працівники бібліотек університетів мають постійно оновлювати знання, набувати нових навичок та вмінь шляхом самоосвіти: абсолютно згодні (62,7 %), скоріше згодні (31,8 %). Також, значна кількість бібліотекарів схвально ставляться до того, що кожен бібліотекар має самостійно систематично планувати свій процес підвищення кваліфікації.

ліфікації, обираючи найбільш зручні для нього методики та форми навчання: абсолютно згодні (41,4 %), скоріше згодні (46,2 %). Разом із тим, респонденти зовсім не проти, щоб керівництво (абсолютно згодні 31,5 %, скоріше згодні 51 %) та професійна громадська організація (абсолютно згодні 33,4 %, скоріше згодні 51,6 %), членами якої вони є, організовували освітні заходи для оновлення знань та опанування нових навичок. З'ясувалося, що 29,6 % бібліотекарів не мають змоги достатньо часу приділяти неперервному навчанню і лише 8 % абсолютно переконані в тому, що вони достатньо знають і вміють для успішного виконання функціональних обов'язків, вважають себе лідерами змін 15 %. Ці дані підтверджують Г1 і засвідчують попит бібліотекарів на програми професійного розвитку, розроблені експертами, оскільки разом із високим рівнем згоди з необхідністю включення у процес безперервного навчання та особистою професійною відповідальністю за розвиток необхідних навичок, умінь для формування актуальних компетентностей, респонденти демонструють невисокий рівень лідерських якостей, прагнуть підтримки громадської професійної організації, сподіваються на розуміння з боку керівництва бібліотек необхідності інвестувати певний час працівників у їхню участь у формальних та неформальних заходах для професійного навчання. Вдалим рішенням за таких умов можуть бути формальні програми наставництва та неформальне менторство, ефективність яких підтверджується численними зарубіжними дослідженнями. Програми формального наставництва традиційно впроваджуються керівництвом бібліотек із метою професійної підтримки нових працівників та працівників із досвідом роботи, але необхідним оновленням певних компетентностей для кар'єрного зростання. Скажімо, Університет штату Каліфорнія (California State University Long Beach) має досвід впровадження програми формального наставництва, використовуючи ресурсні групи, в яких досвідчені бібліотекарі («a trio of senior librarians») пропонують підтримку, супровід та навчання новим працівникам упродовж перших шести місяців роботи (Buxvoort, 2013, p.254).

Неформальне менторство – це взаємовигідна співпраця людей із метою обміну відповідними знаннями, досвідом, що не вимагає довгострокових зобов'язань, ієрархічних взаємовідносин, взаємодії у певному чітко визначеному середовищі. Для цієї співпраці достатньо навіть двох людей, які готові обмінюватися досвідом для професійного розвитку (James, Rayner, & Bruno, 2015). Ментор – «людина, яку обирають самостійно, щоб досягнути зростання, а отже, самостійно встановлюють інтенсивність та напрямок навчання», також слід зазначити, що існує певна відмінність між наставниками та менторами, оскільки «перший призначається організацією, щоб допомогти досягти мети компанії, тоді як другого вільні вибрати люди самі, щоб досягти індивідуального зростання» (Лелека, 2015). Приклади неформального менторства менше досліджені, проте зустрічаються, наприклад, у бібліотеці Оклендського університету (Oakland University's Kresge Library) 2001 р. було створено Клуб незалежних бібліотекарів (Untenured Librarians Club). Учасники групи періодично зустрічалися, щоб обмінятися досвідом, надавати консультації іншим працівникам, заохочувати їхній професійний розвиток (Buxvoort, 2013, p.255).

Потреби у знаннях, навичках, уміннях для формування компетентностей

Серед тем із високим рівнем затребуваності у респондентів наступні: Ефективні комунікації (78,3 %), Цифрові бібліотеки (78,3 %), Бібліотечні мобільні застосунки (76,8 %), Мейкерспейси в університетських бібліотеках (74,5 %), Трансформація бібліотечного простору (73,9 %), Управління даними, маніпулювання даними (74,8 %), Міжнародна бібліотечна співпраця (74,5 %), Наукометрія та бібліометрія (74 %), Авторське право та відкритий доступ (71,7 %), Бібліотечно-інформаційний сервіс для дослідників (71 %), Створення та використання метаданих (70,1 %), Систематизація наукової інформації (67,8 %). Бібліотекарі мають потребу в опануванні наступних навичок та умінь: проектні вміння (59,6 %), соціальні навички та навички, пов'язані зі співіснуванням різних культур (46,8 %), презентаційні вміння (45,9 %), лідерські навички (46,5 %), інформаційна грамотність (45,2 %), медіаграмотність (42,4 %) (див. табл. 2).

Таблиця 2.

Рівень згоди набувати / готовність сприяти формуванню навичок, умінь

Навички/уміння	Постійно опановую	Хочу опанувати	Можу навчати інших
Навчально-організаційні навички	205 (65,3 %)	90 (28,7 %)	19 (6,1 %)
Творчість та інноваційність	188 (59,9 %)	114 (36,3 %)	12 (3,8 %)
Критичне мислення	188 (59,9 %)	111 (35,4 %)	15 (4,8 %)
Комунікативні навички	208 (66,2 %)	86 (27,4 %)	20 (6,4 %)
Інформаційна грамотність	156 (49,7 %)	142 (45,2 %)	16 (5,1 %)
Медіа-грамотність	169 (53,8 %)	133 (42,4 %)	12 (3,8 %)
Лідерство	157 (50 %)	146 (46,5 %)	11 (3,5 %)
Проектні уміння	121 (38,5 %)	187 (59,6 %)	6 (1,9 %)
Презентаційні уміння	146 (46,5 %)	144 (45,9 %)	24 (7,6 %)

Враховуючи швидкий технологічний розвиток, особливості інформаційної взаємодії в суспільстві, обговорення концепцій та складників нових моделей розвитку бібліотеки наступного покоління, наприклад, Бібліотеки 4.0 (Noh, 2015), заснованих саме на передових інтернет-технологіях, логічно є гіпотеза (Г2), що серед бібліотекарів буде високим попит саме на нові навички та вміння, пов'язані з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Разом із тим, дані засвідчують постійне оновлення бібліотекарями комунікативних навичок, тяжіння до розвитку критичного мислення, на чому важливо акцентувати увагу, зважаючи на важливу роль бібліотекарів у питаннях мережевої безпеки та етики, які і в майбутньому не втрачають актуальності з поширенням веб-сервісів, що вдаються до аналізу персональних даних користувача (Назаровець, & Кулик, 2017). Розвиток комунікативних навичок також сприяє досягненню порозуміння в команді, налагодженню зворотного зв'язку з університетською спільнотою і партнерами для створення спільних цінностей та ефективної діяльності бібліотеки. Відтак рівень затребуваності освітніх заходів, спрямованих на формування комунікативних навичок, інформаційної та медіа грамотності, так само високий, як і на заходи з формування навичок, умінь, що пов'язані з ефективним використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Важливим результатом дослідження стало виявлення фахівців, які засвідчили свою готовність ділитися знаннями та навичками, що становлять компетентності, необхідні для ефективного обслуговування користувачів університетських бібліотек. Зокрема, щодо наукової комунікації, бібліотечно-інформаційного сервісу для дослідників знаннями можуть ділитися 4,1 % респондентів, щодо авторського права та відкритого доступу, управління даними – 3,2 %, створення та використання метаданих, ефективних комунікацій, наукометрії та бібліометрії – 1,9 %, щодо цифрових бібліотек, трансформації бібліотечного простору – 1,6 %. Сприятли формуванню презентаційних умінь готові 7,6 % опитаних, комунікативних навичок – 6,4 %, навчально-організаційних – 6,1 %, навичок інформаційної грамотності – 5,1 %, критичного мислення – 4,8 %, лідерських навичок – 3,5 %, проектних умінь – 1,9 % тощо.

Освітні форми для навчання впродовж життя

Респонденти оновлюють знання, використовуючи як формальне навчання – 75,2 % опитаних час від часу відвідують курси підвищення кваліфікації, – так і неформальне та інформальне, зокрема, читаючи професійні джерела, епізодично відвідуючи освітні заходи, спілкуючись на професійні теми з колегами у соціальних мережах (див. табл. 3).

Таблиця 3.

Освітні заходи, за допомогою яких підвищують кваліфікацію працівники університетських бібліотек

Форми	Популярність серед респондентів			
	Часто	Час від часу	Надаю перевагу іншим формам	Не вважаю ефективною
Читання професійної літератури	117(37.3 %)	182 (58 %)	12 (3.8 %)	3 (1%)
Комунікування з менторами	41 (13,1 %)	203 (64,6 %)	62 (19,7%)	8(2,5 %)
Епізодичні заходи (семінари, тренінги)	80 (25,5 %)	222 (70,7 %)	10 (3,2 %)	2 (0,6 %)
Всеукраїнські та міжнародні конференції	24 (7,6 %)	203 (64,6 %)	75 (23,9 %)	12 (3,8 %)
Курси підвищення кваліфікації	33 (10,5 %)	236 (75,2 %)	38 (12,1 %)	7 (2,2 %)
Дистанційні курси	13 (4,1 %)	159 (50,6 %)	105 (33,4 %)	37 (11,8 %)
Масові відкриті онлайн-курси	18 (5,7 %)	168 (53,5 %)	100 (31,8%)	28 (8,9 %)
Спілкування з колегами в соціальних мережах	78 (24,8 %)	167 (53,2 %)	54 (17,2 %)	15 (4,8 %)
Участь у професійних спільнотах соціальних мереж	63 (20,1 %)	158 (50,3 %)	72 (22,9 %)	21 (6,7 %)

Серед ефективних форм респонденти називають читання професійної літератури (60,1 %), курси підвищення кваліфікації (60,2%), епізодичні освітні заходи (тренінги, семінари, майстер-класи) (52,5 %). Частина опитаних досить позитивно сприймають і відмічають ефективність освітніх форм із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема дистанційного навчання (23,2 %), масових відкритих онлайн-курсів (23,9 %) (див. табл. 4).

Таблиця 4.

Які форми навчання вважаєте найефективнішими?

Форми	Кількість респондентів	Відсоток респондентів
Читання професійної літератури	192	61,1 %
Курси підвищення кваліфікації	189	60,2 %
Епізодичні заходи (семінари, тренінги)	165	52,5 %
Комунікування з менторами	103	32,8 %
Всеукраїнські та міжнародні конференції	96	30,6 %
Спілкування з колегами в соціальних мережах	85	27,1 %
Масові відкриті онлайн курси	75	23,9 %
Дистанційні курси	73	23,2 %
Професійні спільноти у соціальних мережах	61	19,4 %

Про освітні заходи бібліотекарі дізнаються із френд-стрічок у соціальних мережах (40,8 %), із розсилок (36,9 %) та сайту УБА (34,1 %), із розсилок освітніх платформ, підписку на які вони налаштували (20,4 %). Під час вибору освітнього заходу більшість респондентів звертають увагу передусім на відповідність формату та тематики їхнім потребам (89,5 %). Частина бібліотекарів читає відгуки про майстерність доповідача (34,1 %), також на прийняття рішення впливає підтвердження участі у навчанні відповідним сертифікатом (23,2 %). Звертають увагу респонденти і на мову проведення освітнього заходу (21,3 % – зручно українською) та міжнародний формат заходу (11,1 %).

Вдалося з'ясувати мотивуючі фактори та перешкоди, що стоять на заваді процесу безперервної освіти бібліотекарів. Зокрема, до основних мотивів підвищувати професійну компетентність респонденти відносять: бажання розвивати себе (72 %), відчуття значимості своєї роботи і бажання виконувати її краще (67,8 %), бажання бути «в тренді» (26,4 %), пошуки себе в професії (20,7 %). Значно менше опитаних мотивами до постійного навчання зазначили кар'єрне зростання (15 %), визнання з боку колег (14 %), матеріальні заохочення (13,1 %).

Майже однаковими виявилися групи респондентів, яким передусім не вистачає часу (48,1 %) або бракує коштів на участь в освітніх заходах (42,7 %). Також не сприяють безперервному навчанню і відсутність ефективних освітніх форм (20,7 %), складнощі вільного доступу до інформації з теми (15,9 %), низька мотивація до навчання (13,4 %), комунікаційні бар'єри (4,8 %).

Аналіз відповідей на заключний блок питань дав змогу виявити окремі пріоритети щодо доповідача (тренера), з яким респонденти готові працювати. Більшість опитаних зазначили, що для них не мають значення вік (79,9 %) та стать

(96,8 %) доповідача, головне, щоб він був досвідченим, мав глибокі знання з теми, вмів цікаво викладати інформацію тощо. Частині респондентів для ефективного навчання важливо встановити довірливі взаємини з доповідачем (тренером) (39,5 %), підтримувати зоровий контакт (50,6 %). Важливо, щоб доповідач теоретичні знання ілюстрував практичними прикладами, звертався до власного практичного досвіду (93 %). Значна частина респондентів (81,8 %) відзначили, що для них важливо, щоб доповідач був фахівцем бібліотечно-інформаційної галузі. Ще частина опитаних звертають увагу на авторитет доповідача (57 %), та зовнішній вигляд (57,3 %).

Узагальнення результатів онлайн-опитування дало змогу зробити ряд висновків щодо пріоритетів працівників університетських бібліотек у різних аспектах навчання протягом життя для ефективного фахового розвитку та якісної професійної діяльності.

Респонденти, незалежно від віку, досвіду формального навчання, напряму бібліотечно-інформаційної діяльності, позитивно сприймають навчання протягом життя та усвідомлюють його значення на шляху поступу бібліотек в умовах економічних, технологічних, соціальних змін. Однак, кожному окремому бібліотекарю організувати цей процес самостійно без розуміння і створення умов із боку керівництва, підтримки професійної спільноти, супроводу експертів бібліотекознавчої та суміжних галузей, досить складно. Результати засвідчують попит бібліотекарів на програми професійного розвитку, розроблені саме експертами, які кожна з бібліотек закладів вищої освіти зможе використати як базові та адаптувати відповідно до своїх локальних потреб і пріоритетів.

Досить незначна частина бібліотекарів (15 %) почуються лідерами змін і лише 1,9 % можуть ділитися з колегами необхідними знаннями про лідерство. Цей аспект важливий і потребує уваги під час планування професійних освітніх заходів, з огляду на те, що саме лідерські навички необхідні для імплементації ефективних змін, бачення інноваційних та стратегічних шляхів розвитку бібліотек (Holder, & Lannon, 2018).

Респонденти готові не лише набувати/оновлювати компетентності, незначна частина все ж відчуває готовність ділитися необхідними знаннями та навичками. Раціонально буде оцінити, визнати та використати досвід цих працівників, залучаючи їх як експертів та менторів до освітніх заходів, програм безперервного навчання тощо.

Бібліотекарі оновлюють знання, найчастіше вдаючись до неформальних та інформальних форм, здебільшого надаючи перевагу читанню професійної літератури, епізодичному відвідуванню освітніх заходів та комунікуванню в соціальних мережах. Про освітні заходи дізнаються переважно із френд-стрічок у соціальних мережах, розсилок від методичних центрів та сайту УБА. На вибір освітнього заходу передусім впливають відповідність формату та тематики їхнім потребам, третина опитаних керуються відгуками про майстерність доповідача, понад 20 % надають перевагу заходам, участь у яких підтверджується відповідним сертифікатом. Мотивує респондентів підвищувати професійну компетентність, передусім, бажання розвивати себе, відчуття значимості своєї роботи і бажання виконувати її краще, а не матеріальні заохочення, відтак можемо констатувати, що фахове навчання протягом життя і, як результат, оновлення компетентностей є частиною системи цінностей бібліотекарів.

Основними стримуючими чинниками на заваді професійного розвитку є брак часу та нестача коштів на участь в освітніх заходах. з огляду на це, бібліотекарі можуть використовувати освітні підходи, що нині стрімко поширюються та набувають дедалі більшої користувачької популярності, зокрема масові відкриті онлайн-курси (Massive Open Online Courses) (Назаровець, & Кулик, 2017). За такої форми навчання, вивчення дисциплін може відбуватися в будь-який зручний час, чимало онлайн-курсів не потребують фінансових витрат.

Бібліотекарям важливо, щоб доповідач був фахівцем бібліотечно-інформаційної галузі, високий рівень теоретичних знань ілюстрував практичними прикладами їхнього застосування у роботі бібліотеки та бібліотекаря. Тож, вдалим може виявитися рішення, за якого різні фахівці діляться актуальними в умовах сьогодення міждисциплінарними знаннями з менторами-бібліотекарями, які зможуть адаптувати отриману інформацію і далі передавати її колегам.

Очевидним є задоволення саме таких актуальних потреб, що продиктовані викликами професійного «вигоряння», «виснаження», «банкрутства». Бібліотекарі ж, які чітко усвідомлюють це, ще мають всі шанси на «оздоровлення» і можливість бути актуальними в динамічності техніко-технологічних змін. Сучасна бібліотека як комунікативна платформа створена для того, щоб фахівці різних галузей користувалися її сервісами, водночас саме релевантні запити таких користувачів є додатковим чинником розвитку наповнення бібліотечно-інформаційних сервісів. Тому залучення фахівців із галузей поза межами бібліотечного професійного кола матиме позитивний вплив на процес якісного оновлення знанневої бази та комплексу навичок і вмій тих бібліотечно-інформаційних фахівців, хто справді цього прагне і бачить себе в системі взаємодії між читачем та бібліотечно-інформаційним ресурсом.

А провідну роль у можливості професійного зростання кожного бібліотекаря окремо та великих колективів у цілому однозначно займає професійне середовище, де синергія думок трансформується у практичні проекти в умовах реального часу.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України в 2015 році» / Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ, 2015. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1855> (дата звернення: 05.02.2019).
- Карпенко М. Освіта протягом життя: світовий досвід і українська практика : аналіт. зап. / Нац. ін-т стратег. дослідж. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/252> (дата звернення: 05.02.2019).
- Костирко Т. М. Організація безперервної бібліотечної освіти як чинник підготовки фахівця нової формації. *Вісник Одеського національного університету. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство*. 2016. Т. 21, вип. 2. С. 109–119.
- Кулієва Т. Імідж бібліотекаря: від минулого до сьогодення. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 8. С. 16–18.
- Лелека Т. О. Функціонування англоамериканських запозичень-синонімів сфери безперервної освіти в українській мові початку ХХІ століття. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна*. 2015. Вип. 58. С. 341–344.

- Макеєва І. Організація системи підвищення кваліфікації співробітників бібліотек вищих навчальних закладів України: історія та сучасний стан. *Вісник Книжкової палати*. 2012. № 6. С. 12–16.
- Назаровець С., Кулик Є. Бібліотека 4.0: технології та сервіси майбутнього. *Бібліотечний вісник*. 2017. № 5. С. 3–14.
- Сербін О. О., Ситницький М. В. Оцінювання стратегії розвитку наукової бібліотеки дослідницького університету в контексті практичної реалізації та окреслення подальших перспектив. *Бізнес-Інформ*. 2018а. № 1. С. 117–127.
- Сербін О. О., Ситницький М. В. Перспективи розвитку наукових бібліотек дослідницьких університетів України в контексті імплементації європейського досвіду. *Проблеми економіки*. 2018b. № 1 (35). С. 115–121.
- Сербін О., Ярошенко Т. Аспекти реформування та вдосконалення сучасної бібліотечної освіти. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 2. С. 12–14.
- Синенко С. І., Гончаренко Н. М. Навчання протягом життя як складова європейської соціальної моделі неперервної освіти в умовах цивілізаційної кризи. *Science Rise*. 2015. № 12/5(17). С. 27–33. URL: <https://doi.org/10.15587/2313-8416.2015.57051>.
- Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України». Київ, 2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80> (дата звернення: 05.02.2019).
- Стратегія Української бібліотечної асоціації на 2019–2021 роки. Київ, 2018. URL: <https://ula.org.ua/252-dokumenti/dokumenti-uba> (дата звернення: 05.02.2019).
- Adams C. Library staff development at the University of Auckland Library – Te Tumu Herenga: Endeavouring to «get what it takes» in an academic library. *Library Management*. 2009. Vol. 30. № 8/9. P. 593–607. URL: <https://doi.org/10.1108/01435120911006557>.
- Bruuxvoort D. Mentoring in academic libraries. *Workplace Culture in Academic Libraries* / K. Blessinger, P. Hrycaj (Eds.). 2013. P. 251–262. URL: <https://doi.org/10.1016/B978-1-84334-702-6.50016-2>.
- Cherinet Y. M. Blended skills and future roles of librarians. *Library Management*. 2018. Vol. 39. №1/2. P. 93–105. URL: <https://doi.org/10.1108/LM-02-2017-0015>.
- Holder S., Lannon A. Librarians in the Workplace. *Managing the Multigenerational Librarian Workforce*. 2018. P. 7–20. URL: <http://dx.doi.org/10.1016/B978-0-08-102072-2.00002-8>.
- Davis E., Lundstrom K. Creating effective staff development committees: a case study. *New Library World*. 2011. Vol. 112. № 7/8. P. 334–346. URL: <https://doi.org/10.1108/03074801111150468>.
- James J. M., & Rayner A., Bruno J. Are you my Mentor? New Perspectives and Research on Informal Mentorship. *The Journal of Academic Librarianship*. 2015. Vol. 41. № 5. P. 532–539. URL: <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2015.07.009>.
- Kolesnykova T. O. «I Light My Candle From Yours...»: Anthropological Aspects of Modern Library Services for Scientists. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*. 2017. Vol. 11. P. 49–62. URL: <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i11.105478>
- Mahoney M. H. An Academic Librarian's Search for Meaning: A Survey of Lifelong Learning in Library Literature. *The Journal of Academic Librarianship*. 2017. Vol. 43. № 6. P. 540–547. URL: <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2017.05.004>.
- Mwaniki P. W. Envisioning the future role of librarians: skills, services and information resources. *Library Management*. 2018. Vol. 39. № 1/2. P. 2–11. URL: <https://doi.org/10.1108/LM-01-2017-0001>
- Noh Y. Imagining Library 4.0: Creating a Model for Future Libraries. *The Journal of Academic Librarianship*. 2015. Vol. 41. № 6. P. 786–797. URL: <http://doi.org/10.1016/j.acalib.2015.08.020>
- European Commission. Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning. Commission Staff Working Document. Accompanying the document.

- Brussels, 2018. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX-52018SC0014&from=EN> (accessed: 05.02.2019).
- Serbin O., Kulyk E. Lifelong Learning & Recurrent Education for the Librarians: Day-To-Day Realities & Determinants of Development [Data set]. 2018. URL: <http://eprints.rclis.org/33059/> (accessed: 05.02.2019).
- Yang J., Schneller C., Roche S. (Eds.). The Role of higher Education in Promoting Lifelong Learning. Hamburg, Germany: UNESCO Institute for Lifelong Learning, 2015. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233592/PDF/233592eng.pdf.multi> (accessed: 05.02.2019).

REFERENCES

- Analitichna dopovid do Shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy "Pro vnutrishnie i zovnishnie stanovishche Ukrainy v 2015 rotsi" [Analytical report to the Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine "On the Internal and External Situation of Ukraine in 2015"]. (2015). Kyiv: Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/1855/> [in Ukrainian].
- Karpenko, M. (n. d.). Osvita protiahom zhyttia: svitovy dosvid i ukrainska praktyka [Lifelong education: world experience and Ukrainian practice]. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/252> [in Ukrainian].
- Kostyrko, T.M. (2016). Orhanizacija bezperervnoji bibliotechnoji osvity jak chynnyk pidhotovky faxivcja novoji formaciji [The Organization of Continuing Library Education as a Factor of new Formation Specialist Training]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Bibliotekoznavstvo, bibliohrafoznnavstvo, knyhoznnavstvo*, 21(2), 109-119 [in Ukrainian].
- Kuliieva, T. (2015). Imidzh bibliotekaria: vid mynuloho do sohodennia [Image librarian from past to present]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 8, 16-18 [in Ukrainian].
- Makejeva, I. (2012). Orhanizatsiia systemy pidvyshchennia kvalifikatsii spivrobitnykiv bibliotek vyshchykh navchalnykh zakladiv Ukrainy: istoriia ta suchasnyi stan [Organization of the system of improvement of professional skills of library staff of higher educational institutions of Ukraine: history and current state]. *Visnyk Knyzhkovoï palaty*, 6, 12-16 [in Ukrainian].
- Leleka, T.O. (2015). Funktsionuvannia anhloamerykanskykh zapozychen-synonimiv sfery bezperervnoi osvity v ukrainskii movi pochatku XXI stolittia [The peculiarities of the use of angloamericanisms in the Ukrainian language of the beginning of the 21st century as a result of linguistic contacts]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriia "Filolohichna"*, 58, 341-344 [in Ukrainian].
- Nazarovets, S., & Kulyk, Ye. (2017). Biblioteka 4.0: tekhnolohii ta servisy maibutnoho [Library 4.0: next Generation Services and Technologies]. *Bibliotechnyi visnyk*, 5, 3-14 [in Ukrainian].
- Serbin, O.O., & Sytnytskyi, M.W. (2018a). Otsiniuvannia stratehii rozvytku naukovoï biblioteky doslidnytskoho universytetu v konteksti praktychnoi realizatsii ta okreslennia podalshykh perspektyv [Evaluating the Strategy for Development of Academic Library of Research University in the Context of Practical Implementation and Determining Further Prospects]. *Business Inform*, 1, 117-127 [in Ukrainian].
- Serbin, O.O., & Sytnytskyi, M.W. (2018b). Perspektyvy rozvytku naukovykh bibliotek doslidnytskykh universytetiv Ukrainy v konteksti implementatsii yevropeiskoho dosvidu [Prospects for the Development of Scientific Libraries of Ukrainian Research Universities in the context of the Implementation of the European Experience]. *Problemy ekonomiky*, 1(35), 115-121 [in Ukrainian].

- Serbin, O., & Yaroshenko, T. (2015). Aspekty reformuvannia ta vdoskonalennia suchasnoi bibliotechnoi osvity [Aspects of reforming and improving modern library education]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 2, 12-14 [in Ukrainian].
- Sylenko, S.I., & Honcharenko, N.M. (2015). Navchannia protiahom zhyttia yak skladova yevropeiskoi sotsialnoi modeli neperervnoi osvity v umovakh tsyvilizatsiinoi kryzy [Lifelong Education as Components of the European Social Model of Continuous Educations in the Conditions of Civilizational Crisis]. *Science Rise*, 12/5(17), 27-33. doi: 10.15587/2313-8416.2015.57051[in Ukrainian].
- Stratehiia rozvytku bibliotechnoi spravy na period do 2025 roku "Iakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy" [Strategy of development of library business for the period up to 2025 "Qualitative changes of libraries for sustainable development of Ukraine"]. (2016). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80> [in Ukrainian].
- Stratehiia Ukrainskoi bibliotechnoi asotsiatsii na 2019–2021 roky [Strategy of the Ukrainian Library Association for 2019–2021 years]. (2018). Retrieved from <https://ula.org.ua/252-dokumenti/dokumenti-uba> [in Ukrainian].
- Adams, C. (2009). Library staff development at the University of Auckland Library – TeTumu Herenga: Endeavouring to «get what it takes» in an academic library. *Library Management*, 30(8/9), 593-607. doi: 10.1108/01435120911006557 [in English].
- Bruxvoort, D. (2013). Mentoring in academic libraries. In K. Blessinger, & P. Hrycaj (Eds.), *Workplace Culture in Academic Libraries* (pp. 251-262). doi: 10.1016/B978-1-84334-702-6.50016-2 [in English].
- Cherinet, Y.M. (2018). Blended skills and future roles of librarians. *Library Management*, 39(1/2), 93-105. doi: 10.1108/LM-02-2017-0015 [in English].
- Holder, S., & Lannon, A. (2018). Librarians in the Workplace. *Managing the Multigenerational Librarian Workforce* (pp. 7-20). doi: 10.1016/B978-0-08-102072-2.00002-8 [in English].
- Davis, E., & Lundstrom, K. (2011). Creating effective staff development committees: a case study. *New Library World*, 112(7/8), 334-346. doi: 10.1108/03074801111150468 [in English].
- James, J.M., Rayner, A., & Bruno, J. (2015). Are you my Mentor? New Perspectives and Research on Informal Mentorship. *The Journal of Academic Librarianship*, 41(5), 532-539. doi: 10.1016/j.acalib.2015.07.009 [in English].
- Kolesnykova, T.O. (2017). "I Light My Candle From Yours...": Anthropological Aspects of Modern Library Services for Scientists. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 11, 49-62. doi: 10.15802/ampr.v0i11.105478 [in English].
- Mahoney, M.H. (2017). An Academic Librarian's Search for Meaning: A Survey of Lifelong Learning in Library Literature. *The Journal of Academic Librarianship*, 43(6), 540-547. doi: 10.1016/j.acalib.2017.05.004 [in English].
- Mwaniki, P.W. (2018). Envisioning the future role of librarians: skills, services and information resources. *Library Management*, 39(1/2), 2-11. doi: 10.1108/LM-01-2017-0001[in English].
- Noh, Y. (2015). Imagining Library 4.0: Creating a Model for Future Libraries. *The Journal of Academic Librarianship*, 41(6), 786-797. doi: 10.1016/j.acalib.2015.08.020 [in English].
- European Commission. (2018). Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning. Commission Staff Working Document. Accompanying the document. Brussels, 24 final. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018SC0014&from=EN> [in English].
- Serbin, O., & Kulyk, E. (2018). Lifelong Learning & Recurrent Education for the Librarians: Day-To-Day Realities & Determinants of Development [Data set]. Retrieved from <http://eprints.rclis.org/33059/> [in English].
- Yang, J., Schneller, C., & Roche, S. (Eds.). (2015). *The Role of higher Education in Promoting Lifelong Learning*. Hamburg, Germany: UNESCO Institute for Lifelong Learning. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233592/PDF/233592eng.pdf.multi> [in English].

UDC 374.7.091:023.5

Oleg Serbin,

*Director of the Maksymovych Scientific Library
of The Taras Shevchenko Kyiv National University,
Dr. Hab. in Social Communications
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: serbinolego@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3119-690X>*

Yevheniia Kulyk,

*Head of the Department of the Scientific and
Technical Library named after H. I. Denysenko
of The National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»,
Ph.D. in Social Communications
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: e.kulyk@library.kpi.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4050-4054>*

**PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF LIBRARIANS DUE TO THE NECESSITY
OF QUALITATIVE CHANGES OF THE BRANCH**

The purpose of the paper is to research the vocational education needs of Ukrainian universities' librarians in order to acquire / update competencies under the circumstances of rapid technological, social and economic change. The results were obtained through an online survey conducted by The Section of the University Libraries of the Ukrainian Library Association. The online questionnaire consisted of six logically related sections designed to find out the following: demographic characteristics, the attitude to the need for continuous vocational education, the knowledge level, skills and abilities based on self-examination, effective education forms, motivating and restraining factors, peculiarities of information perception, etc. The findings demonstrated that librarians are cognizant of the necessity for continuing professional development in order to implement changes. Another important finding is that there is a demand for professional development programs. The findings are important because they specify the range of topics, skills, abilities that librarians feel the necessity for, as well as the priorities in choosing the convenient educational forms. The study is also intended to contribute towards the development of appropriate curricula, resources, and services for advanced training.

Key words: Academic libraries, library staff development, librarians' continuing education, The Section of the University Libraries of the Ukrainian Library Association.

**ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ:
ПРАКТИКА І ПЕРСПЕКТИВИ**

**INFORMATIONAL TECHNOLOGIES:
PRACTICE AND PERSPECTIVES**

UDC 004.522

DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.3.2019.169669>

OVERVIEW OF THE INTELLIGENT PERSONAL ASSISTANTS

Irene Lopatovska,

Associate Professor, School of Information,

Pratt Institute,

Ph.D. in Information Sciences

(New York, USA)

e-mail: ilopatov@pratt.edu

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7322-9461>

The article provides an overview of intelligent personal assistants (IPA) (also known as conversational agents, smart speakers, digital / intelligent personal assistants, or voice-controlled agents). The main technical features of the IPAs, including Google Assistant, Amazon Alexa, Microsoft Cortana, Apple Siri, are outlined along with their reported adoption in private and public environments. IPA research trends and ideas for IPA research in Ukrainian context are also discussed.

Key words: intelligent personal assistants, conversational agents, voice interfaces, smart speakers, digital personal assistants, human computer interaction, technology adoption.

INTRODUCTION

As adoption of the intelligent personal assistants (IPA) (also known as conversational agents, smart speakers, digital/intelligent personal assistants, or voice-controlled agents) is on the rise (Kinsella, 2018), it becomes imperative to understand its strengths and limitations, as well as use cases in private and public contexts. This article reviews the most popular IPAs (e.g., Amazon Alexa, Google Assistant, Apple Siri and Microsoft Cortana), their technical architecture and common features, reported uses in private and public settings, and the main themes in current research on IPAs.

TECHNICAL OVERVIEW

IPA is a software that can reside on a dedicated device (e.g., Amazon Echo, Google Dot) or a mobile device or computer (e.g., Apple and Microsoft hardware).

IPAs are designed to accept spoken or typed input, answer queries in a natural language, present search results, support simple conversations, play music, place online shopping orders, manage a calendar, control Internet of Things (IoT) devices, and perform other tasks (Canbek, & Mutlu, 2016). The most popular IPAs include Amazon Alexa, Apple Siri, Google Assistant and Microsoft Cortana.

Most of the IPAs require an internet connection to connect to the companies' cloud servers, or other networked devices, in order to carry out their functions. IPAs are usually activated when its speech recognition software receives a triggering word or phrase from a user. For Amazon Alexa this word is "Alexa" (which can also be changed and customized by a user, Clauser, 2017), for Google Assistant it is "Hey Google" or "OK Google", for Apple it's "Siri". When the software is activated by voice, the user usually receives feedback in a form of lights (Google Dot, Alexa Echo), or changed screen (Apple or Google phones). Figure 1 shows the information architecture of user interaction with one of the main IPAs, Amazon Alexa. First, users produce an utterance

or a request, which is filtered by Alexa through speech recognition, machine learning, and natural language processing. Alexa then accesses web hosted services, i.e. the cloud, and provides a response to the user. Included in the response process, Alexa produces a “Card” of information which records user utterances and the resulting system response. The “Card” information is available to users through the Alexa app in a textual form, providing a record, or a log of interaction history.

In addition to obtaining data from the cloud servers, the software can be used to control smart home (IoT) devices, such as thermostats and lights (Dunn, 2016a).

While all IPAs share similar network architecture, they differ by their interface designs, hardware requirements, and the types of tasks they excel at. For example, since Amazon Alexa is linked to the largest online retail business, one of its strengths is support for voice-activated purchasing from Amazon’s website (Crist, 2016). Google Assistant is powered by two decades of web searching experience, so, not surprisingly, it excels in answering informational questions compared to other IPAs (Better, & Grabham, 2018). Integration with the large suite of Microsoft projects allows Microsoft Cortana to excel in task reminders, calendar management, and communication support (e.g. sending emails, Graus et al., 2016). Overall performance of the three IPAs is comparable and satisfactory on tasks related to music, navigation, productivity, cooking, home automation, and others (Chen, 2018).

Alexa Processing a request

Figure 1. Information architecture of Alexa, modified from Amazon Web Services (2017).

IPAS IN PRIVATE AND PUBLIC SETTING

Since current IPAs are unable to support complex tasks or long conversations with users, most of the user interactions with them involve simple tasks, including straight forward reference questions and music playing. Use of IPAs differs by country, which could be largely explained by the popularity of certain hardware (e.g. android v apple platforms) and non-English language interface support (not)provided by IPA

companies. In the U.S., about half of a population uses IPAs. IPAs are primarily on smartphones and valued for their support of hands-free interactions and convenience ("Pew Research Center", 2017). A recent study of the Amazon Alexa usage in the U.S. households found that the most common interactions included checking weather, finding facts, listening to news, control other devices in the home, setting reminder/calendar alerts and playing music; among less frequently used tasks were set timer, tell a joke, play a game, and check the time (Lopatovska et al., 2018). A study from Denmark found that the most commonly used IPA is Apple Siri due to its support for the Danish language (Borges et al., 2019). The most commonly reported tasks reported by the study participants included setting alarms, managing calendars and emails, getting directions, playing music and controlling other devices.

In addition to the private uses, IPAs are increasingly being adopted by organizations in public settings, including, hospitals, museums, classrooms, hotels and university dorms. The Boston Children's Hospital was one of the earliest adopters of IPA for assisting patients with intake forms, providing updates to families in the waiting room, providing patients with a hands-free phone call, text message, or email functions, as well as for control of lights and temperature in the room (Nguyen, 2016). Several museums in the U.S. installed IPA hardware in their galleries and found that users were often unaware of the technology, shied away from interacting with it in a public setting, or were disappointed with IPAs' limited word recognition (systems often did not "understand" foreign names such as Cézanne, Matisse, and Rousseau, see Bernstein, 2016; Moore, Pan, & Manish, 2017; Nguyen, 2016). Within museum settings, IPAs have the potential to provide general information to the visitors and, through analysis of user utterances, learn more about their interests.

IPAs have also been tested in an educational setting. Flanagan (2016) tested the use of Amazon Alexa in an elementary school setting and found that interaction with an IPA improved students' speaking and listening skills. The author observed students using the technology for spell-checking, thesaurus, and assistance with simple math problems. Placement of the Amazon Echo device in a public academic setting produced somewhat disappointing results as many graduate students did not utilize due to lack of need, awareness of a device, or hesitations associated with privacy and distracting effect of its use in a public space (Lopatovska, & Oropeza, 2018). IPAs have been recently installed into university dorms, primarily for answering questions about campus (Shoot, 2018), and hotels for addressing location-specific questions (Welch, 2018). User acceptance and adoption of IPA technology in these settings would need further investigation.

CURRENT RESEARCH ON IPAS

Research on how users interact with IPAs and how these interactions can be improved transpires in parallel with IPA adoption. The main threads in scholarly publications on IPA focus on factors that attribute to user valuation and satisfaction with IPAs, privacy concerns surrounding IPA adoption and anthropomorphizing of this technology.

Studies generally find that IPAs are valued and used in situations where users are engaged in other activities (e.g. driving, playing with children, cooking) thus gaining the most benefit from hands-free voice-based interactions with their digital assistants

(Cowan et al., 2017; Luger, & Sellen, 2016). For the population of disabled and visually impaired users, IPAs offers additional accessibility to digital resources and services, as well as provide some unexpected support for speech therapy and other daily needs (Pradhan et al., 2018). User satisfaction with IPAs has been linked to task complexity (the easier task, the greater the satisfaction) and in-/output modes (voice, text, gesture) involved in task completion (the more modes, the lower the satisfaction) (Kiseleva et al., 2016). The mentioned above study of IPA adoption in Denmark found higher satisfaction with higher frequency tasks, possibly pointing to the positive correlations between task simplicity, frequency and satisfaction (Bogers et al., 2019). User satisfaction has also be linked to IPAs (in)ability to provide appropriate feedback on the status of software activation and task progress (Luger, & Sellen, 2016; Sörenson, 2017), a (mis)match between input and output modes (e.g., a spoken command that produces screen text) (Luger, & Sellen, 2016), quality of speech recognition (Moore et al., 2016), lack of understanding on the part of the user regarding how to best utilize IPAs (Bopp, 2018; Cowan et al., 2017), and quality of the IPA-provided information along with its sources (Lei et al., 2017; Kreuser, 2018; Lopatovska et al., 2019).

A large number of IPA research examines users' privacy and security concerns with this technology. Some of the concerns are related to the design of IPAs that rely on recording and analysis of users' private conversations (Liao, et. al., 2019). Recent news about Amazon Alexa's unauthorized recordings, storage and analysis of user utterances (Day, Turner, & Drozdiak, 2019) suggest that users' mistrust in companies' abilities to handle data ethically is justified. Another privacy risk discussed by researchers is the possibility of an attack on IoT devices linked to IPAs (e.g. thieves can disable alarms or place unintentional online shopping orders by hacking into IPA devices, see Lei et al., 2017; Brenner, 2017).

Related to the privacy concerns are issues around social norms of having IPA conversations in public places. In a study of Alexa usage in a common area of an academic department, students avoided using the IPA and expressed concern about interrupting activities of other students by talking to Alexa (Lopatovska, & Oropeza, 2018). Similarly, Easwara and Vu (2015) found that people tended to avoid using voice input in public settings due to concerns regarding both privacy and socially acceptable behavior. This same finding was also produced by a study of smartwatch use (Efthymiuo, & Halvey, 2016). When users choose to engage with IPAs in a public setting, they often stick to information seeking (Porcheron et al., 2017).

A number of studies examine how users anthropomorphize IPAs, the trend that is hardly surprising considering that the IPAs have names, gender-specific voices, and can support simple short conversations, creating an impression of being "human". Lopatovska, Williams (2017) and Kiseleva et al., (2016) found that IPA users often express gratitude and greetings towards the software, or do not want to hurt the IPA's "feelings" (Cowan et al., 2017). Luger and Sellen (2016) study participants found Siri responses "sassy" and sarcastic, attributes that would usually be associated with a human personality. The study involving children found that "some children [... felt a genuine, give-and-take relationship with the machines" (Botsman, 2017, p. 4). While anthropomorphizing of IPAs might help their adoption rates (Han and Yang, 2018), it is also associated with negative consequences. One such consequence is over-trust in this opaque technology. Users do not have a full understanding or much control over the

sources and/or quality of presented information. For example, step-by-step instructions on how to clean stains is offered by the Tide's Stain Remover skill (i.e., a built-in capability on Amazon Alexa); and Campbell sponsors a skill for recipes and shopping lists (Lei et al., 2017; Kreuser, 2018). In these examples, users do not usually question the quality of the information they receive from IPAs. Anthropomorphizing also often leads to high expectations for this technology, which in turn can lead to disappointment and abandonment (Bopp, 2018; Cowan et al., 2017; Kiseleva et al., 2016; Luger, & Sellen, 2016).

PROMISING LINES OF IPA RESEARCH IN THE UKRAINIAN CONTEXT

International research on IPAs is limited to the countries in which their language is supported by IPA platforms. The only Slavic language that is currently supported is Russian by a single IPA, Siri on Apple (and there is no extensive evidence of IPA research in this linguistic context). Ownership of hardware that hosts IPAs, awareness of this type of software and its functionality are impediments to IPA adoption. However, the increasing omnipresence of voice interfaces in all aspects of our lives, from the control of smart home devices to automobiles, makes gradual IPA adoption in Ukraine only a question of time and necessitates research in this area. A few promising lines of research come to mind:

1) Determining usage baseline by conducting studies on voice interface, and, specifically, IPA adoption and usage. Such studies can focus on answering whether Ukrainians use IPAs differently from users in other countries? What is the IPA adoption rate and why is the rate high/medium/low?

2) Determining requirements for IPA functionality for the Ukrainian market, identifying the needs of Ukrainian users and specifics on how they can be addressed.

3) Collaborating with IPA producers to support Ukrainian language functions of IPAs.

4) Testing IPA usage in public spaces, perhaps first within relevant linguistic context such as an English language library collection or foreign language classes in elementary schools. And as more support for the Ukrainian language is developed, other public and private settings could be considered.

While it would be tempting to finish this brief overview on the enthusiastic note, praising this emerging technology for its benefits to users, the reality is whether we like it or not (e.g., studies suggest that IPA-dedicated devices are often received as gifts and/or met with lukewarm reactions), voice interfaces are here to stay. The research on this technology in the Ukraine would be welcomed as it could inform Ukraine-centric IPA design features and smooth adoption of Ukrainian language voice interfaces.

REFERENCES

Bernstein, S. (2016, December 6). What can Alexa teach us about the Barnes? [Blog post]. Retrieved from <https://medium.com/barnes-foundation/what-can-alexa-teach-us-about-the-barnes-21154d68700c#.v08qjcf4k>.

- Bettors, E., & Grabham, D. (2018, February 6). Apple HomePod vs Google Home vs Amazon Echo: What's the difference? *Pocket-Lint*. Retrieved from <https://www.pocket-lint.com/speakers/buyers-guides/139063-apple-homepod-vs-google-home-vsamazon-echo-what-s-the-difference>.
- Bogers, T., Al-Basri, A.A.A., Rytlig, C.O., Møller, M.E.B., Rasmussen, M.J., Michelsen, N.K.B., & Jørgensen, S.G. (2019). A Study of Usage and Usability of Intelligent Personal Assistants in Denmark. In N. G. Taylor, C. Christian-Lamb, M. H. Martin, & B. Nardi (Eds.), *Information in Contemporary Society*, 11420, pp. 79-90. doi: [org/10.1007/978-3-030-15742-5_7](https://doi.org/10.1007/978-3-030-15742-5_7).
- Bopp, C. (2018). User experience with voice user interfaces – a diary study using Amazon Echo as an example [Blog post]. *Service Plan Blog*. Retrieved from <https://serviceplan.blog/en/2018/01/study-voice-user-interfaces-amazon-echo>.
- Botsman, R. (2017). *Who Can You Trust?: How Technology Brought Us Together – and Why It Could Drive Us Apart*. Penguin UK.
- Brenner, B. (2017, January 27). Know the risks of Amazon Alexa and Google Home. *Naked Security*. Retrieved from <https://nakedsecurity.sophos.com/2017/01/27/data-privacyday-know-the-risks-of-amazon-alexa-and-google-home>.
- Canbek, N.G., & Mutlu, M.E. (2016). On the track of artificial intelligence: Learning with intelligent personal assistants. *Journal of Human Sciences*, 13(1), 592-601. doi: [10.14687/ijhs.v13i1.3549](https://doi.org/10.14687/ijhs.v13i1.3549).
- Chen, B. X. (2018, February 6). Apple's HomePod has arrived. Don't rush to buy it. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2018/02/06/technology/personaltech/apple-homepodreview.html>.
- Clauser, G. (2017). What is Alexa? What is the Amazon Echo, and should you get one? *The Wire Cutter*. Retrieved from <http://thewirecutter.com/reviews/what-is-alexa-what-is-the-amazon-echo-andshould-you-get-one>.
- Cowan, B. R., Pantidi, N., Coyle, D., Morrissey, K., Clarke, P., Al-Shehri, S., Earley, D., & Bandeira, N. (2017) "What can I help you with?": Infrequent users' experiences of intelligent personal assistants. In: *Proceedings of the 19th International Conference on Human-Computer Interaction with Mobile Devices and Services (Mobile HCI '17), Vienna, Austria, 4-7 September 2017*. New York, NY: ACM Press. doi: [10.1145/3098279.3098539](https://doi.org/10.1145/3098279.3098539).
- Creating IoT solutions with serverless architecture & Alexa [Figure 1]. (2017) Retrieved from <https://www.slideshare.net/AmazonWebServices/creating-iot-solutions-with-serverless-architecture-alexa>.
- Crist, R. (2016, April 8). Amazon Alexa: Device compatibility, how-tos and much more. *CNET*. Retrieved from <https://www.cnet.com/how-to/amazon-alexa-devicecompatibility-how-tos-and-much-more>.
- Crist, R. (2017, January 16). Amazon Echo Spot review: Alexa's touchscreen misses the sweet spot. *CNET*. Retrieved from <https://www.cnet.com/reviews/amazon-echo-spotreview>.
- Day, M., Turner, G., & Drozdak, N. (2019, April 10). Amazon Workers Are Listening to What You Tell Alexa [News]. *Bloomberg*. Retrieved from <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-04-10/is-anyone-listening-to-you-on-alexa-a-global-team-reviews-audio>.
- Dunn, J. (2016, November 4). We put Siri, Alexa, Google Assistant, and Cortana through a marathon of tests to see who's winning the virtual assistant race – here's what we found. *Business Insider*. Retrieved from <http://www.businessinsider.com/siri-vs-google-assistant-cortana-alexa-2016-11>.
- Easwara, M. A., & Vu, K. P. L. (2015). Privacy concerns for use of voice activated personal assistant in the public space. *International Journal of Human-Computer Interaction* 31(4), 307-335.
- Efthymiou, C., & Halvey, M. (2016). Evaluating the social acceptability of voice-based smartwatch search. In S. Ma, et al. (Eds.) *Information Retrieval Technology. AIRS 2016. Lecture Notes in Computer Science* (Vol. 9994, pp. 267-278). New York: Springer.

- Flanagan, E. (2016, December 26). Using the Amazon Echo Dot and Alexa in the classroom [Blog post]. Retrieved from <https://www.erintegration.com/2016/12/26/amazon-echo-dot-and-alexa-in-the-classroom>.
- Graus, D., Bennett, P. N., White, R. W., & Horvitz, E. (2016). Analyzing and predicting task reminders. In *Proceedings of the 2016 Conference on User Modeling Adaptation and Personalization (UMAP '16)* (pp. 7-15). New York, NY, USA: ACM. doi: 10.1145/2930238.2930239.
- Kiseleva, J., Williams, K., Jiang, J., Awadallah, A. H., Crook, A. C., Zitouni, I., & Anastasakos, T. (2016). Understanding user satisfaction with intelligent assistants. In *Proceedings of the 2016 ACM on Conference on Human Information Interaction and Retrieval (CHIIR '16), Chapel Hill, NC, 13-17* (March 2016, pp.121-130). New York, NY: ACM Press. doi: 10.1145/2854946.2854961.
- Kreuser, A. P. (2018, February 12). Here's how 5 huge brands are marketing to you through Amazon Alexa. *Inc*. Retrieved from <https://www.inc.com/amanda-pressnerkreuser/heres-how-5-major-brands-are-marketing-to-you-through-amazon-alexa.html>.
- Lei, X., Tu, G. H., Liu, A. X., Li, C. Y., & Xie, T. (2017). The insecurity of home digital voice assistants – Amazon Alexa as a case study. Retrieved from <https://arxiv.org/abs/1712.03327>.
- Liao, Y., Vitak, J., Kumar, P., Zimmer, M., & Kritikos, K. (2019). Understanding the Role of Privacy and Trust in Intelligent Personal Assistant Adoption. In N. G. Taylor, C. Christian-Lamb, M. H. Martin, & B. Nardi (Eds.), *Information in Contemporary Society 11420*, 102-113. doi:org/10.1007/978-3-030-15742-5_9.
- Lopatovska, I., Griffin, A., Gallagher, K., Ballingall, C., Rock, C., & Velazquez, M. (2019). User recommendations for intelligent personal assistants. *Journal of Librarianship and Information Science*. Advance online publication. DOI: 10.1177/0961000619841107.
- Lopatovska, I. & Oropeza, H. (2018). User Interactions with “Alexa” in Public Academic Space. Paper presented at the Annual Meeting of the Association for Information Science and Technology, November 9 – 14, 2018, Vancouver, Canada.
- Lopatovska, I., Rink, K., Knight, I., Raines, K., Cosenza, K., William, H. ... Martinez, A. (2018). Talk to me: exploring interactions with the Amazon Alexa. *Journal of Librarianship & Information Science*. Advance online publication. doi: 10.1177/0961000618759414.
- Lopatovska, I., & Williams, H. (2018). Personification of the Amazon Alexa: BFF or a mindless companion?. *Proceedings from ACM CHIIR conference, New Brunswick, NJ USA, March 11-15, 2018 (CHIIR'18)*, 4 pages. doi: 10.1145/3176349.3176868.
- Luger, E., & Sellen, A. (2016). “Like having a really bad PA”: The gulf between user expectation and experience of conversational agents. In *Proceedings of the 2016 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems (CHI '16), San Jose, CA, 7-12 May 2016* (pp.5286-5297). New York, NY: ACM Press. doi: 10.1145/2858036.2858288.
- Moore, S., Pan, D., & Engineer, M. (2017, January 26). A case study on using voice technology to assist the museum visitor. MW17: MW 2017. Retrieved from <https://mw17.mwconf.org/paper/a-case-study-on-using-voice-technology-to-assist-the-museum-visitor>.
- Nguyen, C. (2016, June 7). Bringing voice technology to healthcare: Hacking with Amazon's Alexa Vector [Blog post]. Retrieved from <https://vector.childrenshospital.org/2016/06/bringing-voice-technology-healthcare-hackingamazons-alexa>.
- Pradhan, A., Mehta, K., & Findlater, L. (2018). “Accessibility came by accident”: Use of voice-controlled intelligent personal assistants by people with disabilities. In *Proceedings of the 2018 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems (CHI '18), Montréal, Canada, 21-26 April 2018*. New York, NY: ACM Press. doi: 10.1145/3173574.3174033.
- Pew Research Center. (2017, December 12). Voice assistants used by 46 % of Americans, mostly on smartphones. *Fact Tank*. Retrieved from <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/12/12/nearly-half-of-americans-use-digital-voice-assistants-mostly-on-their-smartphones>.

- Shoot, B. (2018). St. Louis University Installs Amazon Echo Dots Campus-Wide. Retrieved from <http://fortune.com/2018/08/15/amazon-alexa-echo-back-to-school-dorm-room>.
- Sörenson, I. (2017). Expectations on chatbots among novice users during the onboarding process. *KTH Royal Institute of Technology, School of Computer Science and Communication*. Retrieved from <http://kth.divaportal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1078272&dsid=6048>.
- Welch, C. (2018). Amazon made a special version of Alexa for hotels that put Echo speakers in their rooms. *The Verge*. Retrieved from <https://www.theverge.com/2018/6/19/17476688/amazon-alexa-for-hospitality-announced-hotels-echo>.

УДК 004.522

Ірене Лопатовська,
доцент Школи інформації Інституту Пратта,
доктор філософії в галузі інформаційних наук
(Нью-Йорк, США)
e-mail: ilopatov@pratt.edu
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7322-9461>

ОГЛЯД ЦИФРОВИХ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПЕРСОНАЛЬНИХ ПОМІЧНИКІВ

Стаття присвячена огляду технології цифрових інтелектуальних персональних асистентів (ІПА, також відомих як розмовні агенти, розумні спікери, цифрові / інтелектуальні персональні помічники або голосові агенти). Розглянуто основні технічні функції таких програм, як Google Assistant, Amazon Alexa, Microsoft Cortana, Apple Siri, а також випадки їхнього використання в приватному і громадському середовищах. Представлені, також, тенденції дослідження ІПА та ідеї для дослідження ІПА в українському контексті.

Ключові слова: інтелектуальні персональні помічники, розмовні агенти, голосові інтерфейси, розумні спікери, цифрові персональні помічники, взаємодія людини з комп'ютером, прийняття технології.

УДК 001.83(476:100):303.443

DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.3.2019.169670>

ОТРАСЛЕВОЕ МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО УЧЕНЫХ БЕЛАРУСИ НА НАЧАЛЬНОМ ЭТАПЕ

Оксана Сикорская,
заведующая отделом научного
формирования фондов
Центральной научной библиотеки
имени Якуба Коласа
Национальной академии наук Беларуси
(Минск, Беларусь)
e-mail: ok@kolas.basnet.by

Мария Бовкунович,
младший научный сотрудник отдела
научного формирования фондов
Центральной научной библиотеки
имени Якуба Коласа
Национальной академии наук Беларуси
(Минск, Беларусь)
e-mail: ok_mab@kolas.basnet.by

На примере базы данных Scopus проведен анализ публикаций белорусских авторов с целью изучения тенденций международного научного сотрудничества на начальном этапе. На основе использования наукометрических и библиометрических методов – статистического, подсчета количества публикаций, индексов цитирования, количества соавторов – выявлено, что доля одиночных публикаций в тематических коллекциях базы данных крайне незначительна, представленные статьи являются результатом масштабных международных проектов и подготовлены при участии больших авторских коллективов с лидирующей ролью исследователей высокоразвитых стран. Обоснована перспективность международного коллективного формата сотрудничества для публикации результатов научных исследований в журналах с высоким импакт-фактором, что способствует цитируемости работ и повышению научного имиджа белорусских авторов.

Ключевые слова: публикации, соавторство, международное научное сотрудничество, Scopus.

Международное научное сотрудничество играет важную роль в развитии науки и распространении научного знания. Проводимые специалистами библиометрические исследования все чаще отмечают эффективность международного сотрудничества, которое стимулирует повышение качества научной деятельности, сокращая временные и финансовые траты для проведения исследовательских проектов.

Одним из наиболее важных катализаторов роста международного сотрудничества был приход «большой науки», в частности, строительство крупных ускорителей, которые, наряду с другими факторами, сыграли свою роль в развитии европейских исследований. Использование дорогостоящего оборудования (например, работы на Большом адронном коллайдере), международный язык науки (английский), решение мультидисциплинарных проблем являются важными факторами, стимулирующими такое сотрудничество (Миндели, & Маркусова, 2015).

Нами был проведен ряд исследований по определению основных тенденций отраслевого международного сотрудничества ученых Беларуси с целью выявления перспективных направлений научной деятельности (Сикорская, & Бовку-

нович, 2016, 2018). Так, проведенний аналіз научного співробітництва учених Білоруси на основі співробітництва показав, що найбільше високоцитовані білоруські публікації в Scopus підготовлені при міжнародному научному співробітництві з розвинутими країнами-лідерами світової науки (США, Німеччина, Велика Британія тощо), при цьому домінуючими напрямками наукових досліджень стали фізика, технічні науки та матеріалознавство.

Метою цієї статті стало виявлення країн-співробітників Білоруси, які на момент дослідження мали одну спільну публікацію в Scopus (визначено авторами як «співробітництво на початковій стадії»), а також аналіз їх цитуваності, географія та предметна область співробітництва, авторський колектив. Вживано спробу дослідження перспектив подальшого співробітництва.

Використовуючи вбудовану функцію Scopus ранжирування публікацій через налаштування Advanced Search (Розширений пошук) – Subject Areas (Предметні області), публікації групуються в чотири основні тематичні колекції: Health Sciences (Медицинські науки), Life Sciences (Науки про життя), Physical Sciences (Природні науки), Social Sciences (Суспільні науки), включаючи 26 предметних рубрик. Наприклад, в колекцію Physical Sciences входять 10 предметних рубрик: Chemical Engineering, Chemistry, Computer Science, Earth and Planetary Sciences, Energy, Engineering, Environmental Science, Materials Science, Mathematics, Physics and Astronomy.

Білоруські публікації, підготовлені в міжнародному співробітництві, умовно розділені на чотири групи: високопродуктивне співробітництво, середньодуктивне, малопродуктивне та співробітництво на початковій стадії в кожній з основних тематичних колекцій Scopus.

В області природних наук співробітництво на початковій стадії (по одній спільній публікації) охоплює останні 20 років і представлено міжнародним співробітництвом білоруських дослідників з колегами з 17 розвиваючихся країн (Гваделупа, Того, Сенегал тощо).

Всього представлено 13 публікацій, з яких близько половини (7 робіт) процитовані 71 раз. Це 9 робіт вузів (Білоруський державний університет, Білоруський національний технічний університет), 3 – установи Національної академії наук Білоруси, 2 – інших організацій (Белгорхімпром, Міністерство іноземних справ Республіки Білорусь).

Тематика публікацій різноманітна: штрих-кодирование ДНК, мікрохвильові процеси, глобальне екологічне управління тощо.

Опубліковані статті в рейтингових журналах видавств Elsevier, Wiley, Taylor & Francis, Walter de Gruyter тощо. Найбільше цитована публікація Білоруси в міжнародному співробітництві на початковій стадії в тематичній колекції Physical Sciences – «Biodiversity inventories in high gear: DNA barcoding facilitates a rapid biotic survey of a temperate nature reserve» – по стану на лютий 2019 р. має 33 посилання. Стаття опублікована в 2015 р. В журналі відкритого доступу «Biodiversity Data Journal» міжнародним авторським колективом з 18 країн, представителем Білоруси – старшим науковим співробітником лабораторії гідробіології ГНПО «НПЦ НАН Білоруси по біоресурсам» Липинська Т. П. Публікація стала результатом міжнародного дослідницького проекту по збиранню біоматеріалів для штрих-кодирования ДНК, ініційованого одним з наукових центрів Канади.

Таблиця 1.

**Количество стран-соавторов по тематическим коллекциям Scopus
 (данные на 20.02.2019)**

	Естествен- ные науки Physical Sciences	Медицин- ские науки Health Sciences	Науки о жизни Life Sciences	Обществен- ные науки Social Sciences
Высокопродуктивное сотрудни- чество (от 20 совместных статей и выше)	73 страны	68 стран	57 стран	13 стран
Среднепродуктивное сотрудни- чество (от 10 до 19 совместных статей)	9 стран	19 стран	9 стран	16 стран
Малопродуктивное сотрудни- чество (от 2 до 9 совместных статей)	20 стран	43 страны	34 страны	34 страны
Сотрудничество на начальном этапе (по одной совместной публикации)	17 стран	20 стран	17 стран	16 стран

Сегодня эффективность научной и образовательной деятельности во многом зависит от финансовой составляющей, поэтому ежегодно увеличивается количество научных проектов на основе грантов, которые предоставляются различными спонсирующими организациями. Научная публикация в рецензируемом источнике является своеобразной формой отчета о полученных результатах исследований.

В анализируемом блоке публикаций тематической коллекции естественных наук представлено три публикации по научным разработкам, выполненным при грантовой поддержке фондов (Israel Atomic Energy Commission, Centre for Climate Change Economics and Policy, University of Leeds, Russian Foundation for Basic Research, Ministry of Education and Science of the Russian Federation, Belarusian Republican Foundation for Fundamental Research, Universidade de Macau). Только одна из них была процитирована 5 раз. Это предполагает отсутствие значимого интереса к результатам проводимых исследований, отраженных в данных публикациях, со стороны мирового научного сообщества.

Тематическая коллекция по наукам о жизни (Life Sciences) включает совместные белорусские публикации, выполненные на начальном этапе сотрудничества, начиная с 2013 г., с авторами из 17 стран (Катар, Куба, Монако и др.).

Аналогично коллекции по естественным наукам, здесь также представлено 13 публикаций, из которых 11 уже имеют 550 ссылок. Это работы представителей вузовской науки (8), НАН Беларуси (3), медицинского научно-исследовательского центра (1) и других организаций (3).

Белорусские публикации в науках о жизни на начальном этапе сотрудничества освещают вопросы медицинской генетики, цитологии, микробиологии и опубликованы в журналах издательств Elsevier, Wiley, Springer Nature, Kluwer.

Наибольшее количество цитирований (147 ссылок) получила публикация, выполненная международным коллективом из 33 стран «Worldwide human

papillomavirus genotype attribution in over 2000 cases of intraepithelial and invasive lesions of the vulva», опублікована в 2013 г. В журналі «European Journal of Cancer» (Elsevier). Стаття посвящена дослідженням папілломавірусної інфекції, проводимим при грантовій підтримці фонду ведучої науково-технологічної компанії Merck. Беларусь представила кандидат медичинських наук Вергейчик Г. И. (Гомельський державний медичинський університет).

Следует отметить, что все публикации начального этапа сотрудничества указанной коллекции подготовлены большими международными авторскими коллективами, получили значительное количество ссылок, имели поддержку международных фондов. Например, в публикации «Athlome project consortium: A concerted effort to discover genomic and other «omic» markers of athletic performance» (2016 г.) по проблеме исследования ДНК указано участие 19 международных грантодателей, и работа уже имеет 32 ссылки.

На сегодняшний день по результатам проведенного мониторинга данных систем научного цитирования безусловным лидером по публикационной активности являются медицинские науки. Многие страны концентрируют научные проекты именно в области биомедицины, на долю которой приходится более половины всех проводимых исследований.

Медицинские науки (Health Sciences) на начальном этапе сотрудничества представлены 14 совместными публикациями белорусских авторов организаций Министерства здравоохранения с учеными из 20 стран третьего мира (Афганистан, Сомали, Папуа Новая Гвинея и др.) с 2003 г. Из них 12 работ получили 398 ссылок.

Статьи освещают вопросы диагностики, лечения, профилактики заболеваний (сахарный диабет, грипп, вирусные инфекции) и опубликованы в авторитетных американских и европейских специализированных медицинских журналах, из которых 6 – открытого доступа.

Самая цитируемая публикация Беларуси в международном соавторстве на начальном этапе в тематической коллекции Health Sciences – «Rationale, design, and baseline characteristics for a large international trial of cardiovascular disease prevention in people with dysglycemia: The ORIGIN Trial (Outcome Reduction with an Initial Glargine Intervention)» – по состоянию на февраль 2019 г. получила 117 ссылок. Статья посвящена проводимому при грантовой поддержке фонда Yale University исследованию сахарного диабета и опубликована в 2008 г. В журнале «American Heart Journal» международным авторским коллективом из 40 стран. Беларусь представлена 13 авторами, к сожалению, идентифицировать их место работы по системе Scopus не предоставляется возможным.

Следует отметить, что в данном блоке публикации только по 4 международным проектам получили спонсорскую финансовую поддержку.

Тематическая коллекция по общественным наукам (Social Sciences) включает предметные рубрики: Искусство и гуманитарные науки, Бизнес, менеджмент и бухгалтерский учет, Науки о принятии решений, Экономика и финансы, Психология, Обществоведение. На начальном этапе сотрудничества с 2002 г. белорусскими авторами подготовлено 9 совместных публикаций с коллегами из 16 стран мира (Египет, ОАЭ, Эфиопия, Исландия и др.). Из них 8 работ получили 62 ссылки. Это публикации представителей вузовской науки (5), НАН Беларуси (3), Белгорхимпрома (1).

Проблемы, исследуемые в указанных статьях, самые разнообразные в сравнении с другими тематическими коллекциями: это социальное обучение, образование студентов, климатические изменения, спорт, туризм, красота, вопросы беженцев.

Так, и самая цитируемая публикация, посвященная исследованию растительности Евразии, – «Vegetation of Eurasia from the last glacial maximum to present: Key biogeographic patterns», – опубликована авторским коллективом из 8 стран в 2017 г. В журнале открытого доступа издательства Elsevier «Quaternary Science Reviews» и уже получила 22 ссылки. Исследования проводились при грантовой поддержке 6 международных фондов, Беларусь представлена Зерницкой В. П., кандидатом географических наук (Институт природопользования НАН Беларуси).

В коллекции по общественным наукам выявлено только 3 публикации, подготовленные при поддержке грантодателей.

Таким образом, если оценивать международное научное сотрудничество ученых Беларуси на начальном этапе, можно сделать вывод, что доля одиночных публикаций в каждой из четырех тематических коллекций крайне незначительна. Все изученные статьи стали результатом масштабных международных проектов и подготовлены при участии больших авторских коллективов, лидирующую роль в которых играют исследователи высокоразвитых стран.

Именно такое сотрудничество дает уникальную возможность публикации результатов научных исследований в журналах с высоким импакт-фактором, что повышает цитируемость работ и научный имидж белорусских авторов.

Дальнейшее укрепление национального и международного научного сотрудничества плодотворно повлияет на развитие перспективных направлений исследований, и развитие белорусской науки в целом.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- Миндели Л. Э., Маркусова В. А. Библиометрические исследования научного сотрудничества: обзор мировых тенденций. *Научно-техническая информация. Сер. 2*. 2015. № 4. С. 6–11.
- Сикорская О.Н., Бовкунович М. А. Научное сотрудничество ученых Беларуси на основе соавторства (по данным Scopus). *Библиотеки в информационном обществе: сохранение традиций и развитие новых технологий. Тема года – «Эффективное использование информационных технологий и наукометрических инструментов в библиотечно-информационной, научной и образовательной деятельности»* : доклады II Междунар. науч. конф., Минск, 1–2 дек. 2016 г. Минск, 2016. С. 44–49.
- Сикорская О. Н., Бовкунович М. А. Отраслевое международное сотрудничество ученых Беларуси (по данным Scopus). *Развитие информатизации и государственной системы научно-технической информации (РИНТИ-2018)* : доклады XVII Междунар. конф., Минск, 20 сент. 2018 г. Минск, 2018. С. 323–327.

REFERENCES

- Mindeli, L.E., & Markusova, V.A. (2015). Bibliometric studies of scientific cooperation: a review of world trends]. *Nauchno-tekhnicheskaja informacii. Ser. 2, 4*, 6-11 [in Russian].

- Sikorskaia, O.N., & Bovkunovich, M.A. (2016). Nauchnoe sotrudnichestvo uchenykh Belarusi na osnove soavtorstva (po dannym Scopus). [Scientific cooperation of scientists of Belarus on the basis of co-authorship (according to Scopus)]. In *Biblioteki v informatcionnom obshchestve: sokhranenie traditsii i razvitie novykh tekhnologii. Tema goda – "Effektivnoe ispolzovanie informatcionnykh tekhnologii i nauko-metricheskikh instrumentov v bibliotечно-informatcionnoi, nauchnoi i obrazovatelnoi deiatelnosti"* [Libraries in the information society: the preservation of traditions and the development of new technologies. The theme of the year is "Effective use of information technologies and scientometric instruments in library information, scientific and educational activities"], Proceedings of the II International Conference (pp. 44-49). Minsk: Kovcheg [in Russian].
- Sikorskaia, O.N., & Bovkunovich, M.A. (2018). Otrasleye mezhdunarodnoe sotrudnichestvo uchenykh Belarusi (po dannym Scopus). [Sectoral international cooperation of scientists of Belarus (according to Scopus)]. In *Razvitie informatizatsii i gosudarstvennoi sistemy nauchno-tekhnicheskoi informatcii (RINTI-2018)* [Development of informatization and the state system of scientific and technical information (RINTI-2018)], Proceedings of the XVII International Conference (pp. 323-327). Minsk: OIPINAN Belarusi [in Russian].

УДК 001.83(476:100):303.443

Оксана Сікорська,

завідуюча відділом наукового формування фондів
Центральної наукової бібліотеки імені Якуба
Коласа Національної академії наук Білорусі
(Мінськ, Білорусь)
e-mail: ok@kolas.basnet.by

Марія Бовкунович,

молодший науковий співробітник відділу
наукового формування фондів Центральної
наукової бібліотеки імені Якуба Коласа
Національної академії наук Білорусі
(Мінськ, Білорусь)
e-mail: ok_mab@kolas.basnet.by

ГАЛУЗЕВЕ МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ВЧЕНИХ БІЛОРУСІ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ

На прикладі бази даних Scopus проведено аналіз публікацій білоруських авторів з метою вивчення тенденцій міжнародного наукового співробітництва на початковому етапі. На основі використання наукометричних і бібліометричних методів – статистичного, підрахунку кількості публікацій, індексів цитування, кількості співавторів – виявлено, що частка одиночних публікацій у тематичних колекціях бази даних вкрай незначна, представлені статті є результатом масштабних міжнародних проектів і підготовлені за участю великих авторських колективів із провідною роллю дослідників високорозвинених країн. Обґрунтовано перспективність міжнародного колективного формату співпраці для публікації результатів наукових досліджень у журналах із високим імпаکت-фактором, що сприяє цитованості робіт і підвищенню наукового іміджу білоруських авторів.

Ключові слова: публікації, співавторство, міжнародне наукове співробітництво, Scopus.

UDC 001.83(476:100):303.443

Oksana Sikorskaya,
*Head of the Scientific Foundation Department
of the Library Collections of the Central Science
Library of the National Academy of Sciences
of Belarus (Minsk, Belarus)
e-mail: ok@kolas.basnet.by*

Maria Bovkunovich,
*Research Fellow of the Scientific Foundation
Department of the Library Collections
of the Central Science Library of the National
Academy of Sciences of Belarus
(Minsk, Belarus)
e-mail: ok_mab@kolas.basnet.by*

SECTORAL INTERNATIONAL COLLABORATION OF SCIENTISTS OF BELARUS AT THE INITIAL STAGE

Using the example of the Scopus database, an analysis of publications was conducted by Belarusian authors with the aim of studying the international scientific cooperation trends at the initial stage. Based on the use of scientometric and bibliometric methods – statistical, counting the number of publications, indices, the number of co-authors and it was revealed that the share of single publications in the thematic collections of the database is extremely small, articles, which are presented, they had been published as the result of large-scale international projects and prepared with the participation of a large team of authors with the leading role of researchers in highly developed countries. The perspective of the international collective format of cooperation for publication of the scientific research results in journals with a high impact factor has been substantiated, which contributes to the citation of works and enhancing the scientific image of Belarusian authors.

Key words: publications, co-authorship, international scientific collaboration, Scopus.

УДК 004.77:316.77]:316.34-028.63(477)
DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.3.2019.169673>

ЦИФРОВА НЕРІВНІСТЬ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІР СВІТОВИХ ТЕНДЕНЦІЙ

Тетяна Миськевич,
молодший науковий співробітник
відділу обслуговування інформаційними ресурсами
Національної юридичної бібліотеки
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського
(Київ, Україна)
e-mail: Mizkevich83@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2324-6869>

Сьогодні повсюдна інформатизація стає необхідною передумовою подальшого суспільного розвитку. Утім, її макросоціальний перетворюючий ефект пов'язаний не тільки з новими перевагами та можливостями в різних сферах життєдіяльності, а й із низкою модернізаційних ризиків та загроз для сталого розвитку. Суперечливий характер процесу глобальної інформатизації актуалізує завдання осмислення однієї з основних і пріоритетних для вирішення світових соціальних проблем – явища цифрової нерівності.

Стаття присвячена висвітленню специфіки проблеми цифрової нерівності в сучасному суспільстві, визначенню поточної комплексної оцінки ступеня її актуальності для України. Цифрова нерівність розглядається як динамічна загроза, що одночасно поширюється на глобальному, регіональному та локальному рівнях. Охарактеризовано основні фактори виникнення дисбалансу в освоєнні цифрового простору в Україні, а також його актуальні показники.

Оскільки цифрова нерівність являє собою складний та багатоаспектний феномен, дане дослідження ґрунтується на застосуванні комплексного підходу, що передбачає врахування еволюції цифрової нерівності та виокремлення у зв'язку з цим двох етапів її розгортання. Для визначення ситуації з цифровою нерівністю в Україні використовувалися методи статистичного дослідження та моніторингу, що дало змогу з'ясувати стан локальної цифрової нерівності та динаміку ключових показників України щодо рівня розвитку інформаційного суспільства у даних світових рейтингів.

Виявлено, що Україна все ще залишається країною з наздоганяючою інформатизацією, для якої характерне одночасне розгортання обох етапів цифрової нерівності. Запропоновано пріоритетні напрями з мінімізації деструктивних проявів цифрової нерівності.

Ключові слова: цифрова нерівність, рівні цифрової нерівності, фактори поширення цифрової нерівності, інформаційно-комунікаційні технології, ІКТ, інформатизація, цифрова нерівність в Україні, Україна в світових рейтингах.

Сучасний етап становлення глобального інформаційного суспільства відзначається стрімким розвитком технологічних засобів перетворення соціальної реальності. Сама категорія технології набуває домінуючого та системоутворюючого значення, позаяк у процесі розвитку соціуму вона виявляється включеною в систему суспільних відносин, впливаючи на різноманітні соціальні структури та підсистеми суспільства (Удовик, 2010, с. 1). Зокрема, новітні інформаційні технології успішно долають такі обмеження попередніх форм комунікативної взаємодії, як недовговічність та повільне розповсюдження інформації, принципово змінюючи при цьому комунікаційну структуру суспільства. Віртуальна реальність, мобіль-

на телефонія та мережа інтернет роблять умовними кордони, що відокремлюють людей один від одного, мінімізують географічні обмеження, створюють можливості для глобальних комунікаційних процесів.

Сьогодні повсюдна інформатизація стає необхідною передумовою подальшого розвитку людства та одним з основних факторів, що визначають його перспективи. При цьому не можна заперечувати, що поряд із новими перевагами та можливостями, спричиненими революційними зрушеннями в інформаційних технологіях, сучасне суспільство отримало й низку модернізаційних викликів, дослідження яких привертає увагу науковців із різних галузей соціогуманітаристики. Окремі аспекти впливу безпрецедентного та динамічного технологічного прогресу на соціальне буття розглядаються у працях В. Ємеліна (2016), Ю. Зубка (2017), А. Кузнецової (2016), В. Кутирьова (2015), В. Родіонової (2017), Я. Чарковського (2016), К. Himma (2004), L. Zacher (2017), С. Griffy-Brown (2018), С. Yun (2015) та ін. Науковці відзначають суперечливий характер цифрової технологізації, висвітлюючи її вплив на інформаційні, економічні, політичні, демографічні, культурні та інші процеси в суспільстві, а також їх неминучу у зв'язку з цим трансформацію. Стає очевидним, що подібний макросоціальний перетворюючий ефект має свої негативні наслідки – дослідники вказують на виникнення технологічних, інформаційних і соціальних ризиків та проблем для сталого розвитку суспільства. Тим часом, їх появу передбачав у своїй роботі «Суспільство ризику» один із засновників найбільш впливової соціологічної концепції інформаційного суспільства У. Бекк ще у 90-х роках ХХ століття (Beck, 1986).

Моніторинг наукових розвідок останніх років дає змогу зробити висновок про те, що на сьогодні одним із ключових ризиків, спричинених глобальною інформатизацією як на колективному, так і на індивідуальному рівні, продовжує залишатися цифрова нерівність¹. Вагомий внесок у дослідження специфіки її генезису, розгортання та подолання зроблено багатьма зарубіжними й вітчизняними вченими, представниками гуманітарних та технічних наук. Зокрема, в контексті соціологічних досліджень цифрову нерівність вивчають Є. Вартанова (Vartanova, 2009), Г. Вороненкова (2016), В. Шабашев (2016), G. Muschert і M. Ragnedda (2017), G. Goggin (2017) і K. Dobransky (2016), які висвітлюють у своїх працях теоретичні та практичні аспекти нового виду соціальної диференціації як однієї з основних і пріоритетних для вирішення світових соціальних проблем.

У розрізі економічних процесів цифрову нерівність розглядають С. Дятлов і О. Лобанов (2017), F. Cruz-Jesus, T. Oliveira та F. Vasaо (2018). Дослідники доводять, що зниження темпу економічного розвитку країн корелюється зі зростанням у них рівня цифрової нерівності. Водночас, зважаючи на зростаюче значення новітніх цифрових технологій у процесах суспільно-політичного розвитку, тема цифрової нерівності посідає одне з важливих місць і в сучасних політологічних дослідженнях, у яких визначаються нові геополітичні виклики, пов'язані зі зміною моделі взаємовідносин між країнами-лідерами та країнами, що розвиваються в умовах цифрової нерівності, а також перспективами отримання політичних і військових переваг на міжнародній арені від монополізації передо-

¹ Вперше терміносполуку «цифрова нерівність» (англ. Digital divide) було вжито в доповіді Національної телекомунікаційної та інформаційної адміністрації уряду США (1995 р.) для характеристики різної можливості доступу американців до інформаційної інфраструктури.

вих ІТ-технологій (Карелов, 2018; Володенков, 2018; Каратеев, 2018). С. Михальчук (2014), О. Афанасьєва (2015), J. Earl та T. Elliott (2018) зосереджують фокус своєї уваги на негативному впливі цифрової нерівності на процеси становлення інститутів електронної демократії та розвитку громадянського суспільства.

Осмилення цифрової нерівності в рамках філософського дискурсу представлене в роботах М. Дедюліної (2017) та С. Whyte (2018), в яких аналізуються концептуальні й описові аспекти даного явища. Важливу дискусію щодо ціннісних аспектів та етики цифрових технологій піднімає R. Carurro (2018), розглядаючи цифрову нерівність із точки зору інформаційної етики, яка, на думку дослідника, повинна сприяти усуненню технологічних бар'єрів між інсайдерами та аутсайде-рами цифрового простору.

Варто зауважити, що з огляду на дедалі інтенсивніше використання можливостей сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) у галузі медицини та активну розробку технологій мобільної медицини (m-health technologies), віднедавна почали з'являтися зарубіжні наукові публікації, які висвітлюють проблематику цифрової нерівності в контексті питань охорони здоров'я. Йдеться про впровадження у розвинених країнах системи цифрової медицини («Digital medicine» або «eHealth»), що дозволяє здійснювати самоконтроль хвороби або її дистанційний моніторинг, підтримувати зв'язок із надавачами медичних послуг або постачальниками ліків тощо. Дослідники констатують, що цифрова нерівність створює бар'єр для розвитку зазначених нововведень та гальмує підвищення рівня державної системи охорони здоров'я в цілому (Fox, & Connolly, 2018; Chesser, Burke, Reyes, & Rohrberg, 2016; Latulippe, Hamel, & Giroux, 2017; Hong, 2018).

Сьогодні використання цифрового простору в світі не є пропорційним. Теоретичні узагальнення досліджень явища цифрової нерівності приводять до розуміння її як загрози, що одночасно поширюється на глобальному, регіональному та локальному рівнях – дана географічна характеристика дозволяє зрозуміти масштабність даної проблеми. Кордони глобального рівня цифрової нерівності практично збігаються з межами економічно розвинених регіонів (Північна Америка, Західна Європа, розвинені країни Південно-Східної Азії) та країн «третього світу» (Африка, Азія, Південна Америка). Водночас, ряд дослідників відзначають, що на глобальному рівні цифрова нерівність часто поділяє світ на Північ і Південь – із «північними» багатими націями та «південними» бідними (Hongladarom, 2007). Наприклад, кількість підключень до мережі, приміром, у одному Нью-Йорку або Токіо більша, ніж у всій континентальній Африці, а у Фінляндії – більша, ніж у Латинській Америці та країнах Карибського басейну разом узятих. Даний рівень показово ілюструється картою цифрової нерівності «Mapping the Digital Divide» ("Global Digital Divide", 2019). Регіональний рівень цифрової нерівності – це поділ на рівні країн, визначальним критерієм якого є рівень розвитку процесу інформатизації та використання ІКТ, адже в наш час саме основні показники розвитку ІКТ «стають тим фокусом, що зводить воедино найважливіші параметри суспільного прогресу, концентровано відображаючи сучасний стан економіки та техніки» (Вартанова, 2000). Регіональний рівень цифрової нерівності обумовлюється відмінностями в науково-технічному та економічному потенціалі різних країн, рівнем розвитку в них освіти, а також ступенем розуміння ними основних тен-

денцій розвитку сучасної цивілізації. Так, країни-виробники технологій і знань розвиваються за рахунок розбудови власної інформаційної інфраструктури, тоді як іншим залишається роль сировинних придатків або плацдармів для розміщення шкідливих виробництв. До прикладу, яскравий контраст демонструє кордон США та Мексики уздовж річки Ріо-Гранде.

Тривожною особливістю нинішнього стану явища цифрової нерівності є те, що поки не спостерігається ознак реального подолання гігантської прірви між країнами-лідерами розвитку інформаційних технологій та країнами-аутсайдерами. Навпаки, цей розрив із часом тільки посилюється (Ржевська, 2010). Нерівність умов доступу до інформаційного ринку та до можливостей використання сучасних ІКТ всередині країн стає однією з основних причин виникнення локальної цифрової нерівності. Як приклад держав із локальною цифровою нерівністю можна навести Китай, де, зокрема, райони Пекіна, Шанхая та регіон дельти річки Чжунцзян різко контрастують з іншими регіонами країни.

Проблема цифрової нерівності негативно позначається і на розвитку України, стаючи перепоною на шляху побудови інформаційного суспільства.

В аспекті вивчення цифрової нерівності в Україні варто відзначити публікації таких науковців, як О. Аніщенко, Л. Городенко, О. Єршова, Г. Чмерук і В. Краліч, які провели аналіз стану цифрової економіки в Україні за допомогою індексу цифрових трансформацій GCI (Чмерук, 2018), дослідили наявність інформаційної та цифрової нерівності в українському сегменті мережевих комунікацій (Єршова, 2016), акцентували актуальність для України мовного аспекту цифрової нерівності (Городенко, 2012), висвітлили освітні механізми подолання цифрової нерівності та формування інформаційної культури особистості (Аніщенко, 2012).

Враховуючи той факт, що багатоаспектна проблема цифрової нерівності є не тільки глобальною, а й, що важливо, динамічною, доцільною видається поточна комплексна оцінка ступеня актуальності цифрової нерівності для України. Тому, метою статті є визначення специфіки прояву загальносвітових тенденцій цифрової нерівності в Україні, що передбачає визначення на основі аналізу наявного теоретичного доробку провідних світових тенденцій у проявах проблеми цифрової нерівності, зміни ключових показників України в даних світових рейтингів щодо рівня розвитку інформаційного суспільства, пріоритетних напрямів подолання наявних факторів виникнення дисбалансу в освоєнні цифрового простору в Україні, пов'язаних зі специфікою розгортання цифрової нерівності в сучасних умовах.

Джерелами для аналізу стали міжнародні рейтинги Networked Readiness Index (за період із 2012 по 2016 pp.), Global Innovation Index (за період із 2014 по 2018 pp.) та UN E-Government Survey (за період із 2010 по 2018 pp.), аналітичні матеріали Національного інституту стратегічних досліджень України, інформація ЗМІ, а також дані Звіту Всесвітнього економічного форуму та Національної доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна».

Явище цифрової нерівності концептуалізується як форма соціальної стратифікації, що проявляється у диспропорції доступу та використання сучасних ІКТ. Сьогодні ІКТ розглядаються як один із важливих елементів соціальної інфраструктури та частини системи життєзабезпечення будь-якого населеного пункту – відсутність доступу до ІКТ тягне за собою унеможливлення ефектив-

ного повноцінного функціонування навчальних, лікувальних та інших закладів культурно-побутового призначення. Об'єкти електрозв'язку традиційно та законодавчо відносяться до об'єктів життєзабезпечення, а в сучасному розумінні об'єкти електрозв'язку – це, передусім, інфраструктура широкосмугових дротових і бездротових мереж зв'язку. При цьому, на відміну від систем водо- та електропостачання, а також наземного дорожнього сполучення, інформаційні ресурси неможливо замінити тимчасовими альтернативними рішеннями (Гайнанов, & Шарифьянов, 2014, с. 3).

Більше того, новітні ІКТ можуть одночасно розглядатися і як ресурс, і як середовище соціального розвитку людини. Їх активне використання стає необхідною передумовою повноцінного функціонування особистості в сучасних умовах, оскільки якість включення населення до економічного, політичного та культурного життя суспільства залежить від можливостей доступу до новітніх ІКТ. Проте в наші дні значна кількість людей досі не є включеними в нову модель технократичного соціуму через відсутність у них можливості вільного доступу до ІКТ. Зазначимо, що в нашому дослідженні подібна диференціація за рівнем технологічної доступності є основою цифрової нерівності та відповідає першому етапу розгортання даної проблеми в сучасному суспільстві.

Дисбаланс в освоєнні цифрового простору всередині України пояснюється, в основному, проблемами, пов'язаними з незадовільним матеріальним становищем, а також загальними проблемами телекомунікаційної інфраструктури в окремих населених пунктах країни. Люди з низькими статками не можуть повноцінно інтегруватися в сучасний цифровий простір або мають ризик виключення з нього – йдеться або про відсутність технологій, або про їх якість та можливості вчасного оновлення. Так, за даними загальнонаціонального соціологічного дослідження, організованого Соціологічною асоціацією України у 2017 році у 24 областях України та м. Києві, 27 % опитаних не мають техніки для застосування комп'ютерних технологій (Бакіров, 2017, с. 6).

На жаль, Україна кілька років поспіль входить до десятки найбідніших країн світу (Jamrisko, & Saraiva, 2018). Принаймні половина працюючого населення України має низькі заробітки. Водночас надзвичайні для країни масштаби внутрішнього переміщення також спричинили поширення бідності або вразливості до неї: з 6 млн мешканців зони АТО і прилеглих територій понад 5 млн потрапили або до групи раптово збіднілих, або до групи вразливих до бідності незалежно від того, переїхали вони в іншу частину країни чи залишилися в місці постійного проживання. Динаміка збільшення частки витрат на харчування й оплату житлово-комунальних послуг українців також свідчить про загальне зниження життєвого рівня та негативні структурні трансформації у споживанні переважної більшості сімей ("Цілі сталого розвитку", 2017).

Зазначимо, також, що в Україні спостерігається тенденція до збільшення масштабів бідності зі зменшенням розміру населеного пункту (Там само), що корелюється з виникненням цифрової нерівності між мегаполісами, промислово розвиненими містами з їх високошвидкісними магістралями та невеликими населеними пунктами, зокрема сільською місцевістю – соціально-замкнутою периферією з меншими інформаційними та економічними можливостями, де населення здебільшого не відчуває на собі позитивного впливу технологічної

революції. На жаль, із цієї причини «в нашій країні у соціальному та інтелектуальному плані співіснують як “модерні”, так і “постмодерні” сегменти, поняття й цінності індустріальної і постіндустріальної (інформаційної) доби» (“Питання розвитку”, 2019) – 35 % сільського населення, а також 53 % шкіл, 99 % медичних закладів в Україні взагалі не мають доступу до швидкого широкосмугового інтернету (Мацегора, 2018).

Саме обмеження телекомунікаційної інфраструктури в окремих населених пунктах країни, зокрема проблеми з доступом до широкосмугового інтернету (ШСД), є визначальним фактором, що зумовлює виникнення цифрової нерівності. За офіційними даними, в Україні рівень проникнення ШСД становить лише 11,8 абонента на 100 осіб населення (у сусідніх Словаччині – це 23,3; Угорщині – 27,4; а в Білорусі – 31,4). За даними звіту «Digitalin 2018» Міжнародного агентства «We are social», що спеціалізується на дослідженнях у сфері медіа, тільки 58 % населення країни користуються мережею інтернет. Рівень доступності ШСД в Україні різко відрізняється у великих містах та сільській місцевості: 28 % від загальної кількості абонентів проживають у Києві, на решту країни – окрім Київської, Дніпропетровської, Донецької, Одеської, Львівської та Харківської областей – припадає менше 40 % користувачів (“Потенціал розвитку ринку”, 2017). При цьому, усього лише 4 000 сіл із майже 26 000 мають хоча б одного інтернет-провайдера. До слова, статистика демонструє, що практично немає різниці між профілями споживання інтернету сільськими та міськими жителями: згідно з даними найбільшого українського інтернет-провайдера фіксованих ліній «Укртелеком», абоненти, які живуть у містах, у середньому споживають 194 гб трафіку на місяць. У жителів невеликих населених пунктів, в яких є доступ до мережі інтернет, цей показник становить 165 гб на місяць. При цьому, сценарії споживання інтернету в селі не особливо різняться від споживання в місті – там також дивляться відео з YouTube, слухають музику, користуються соціальними мережами та загальнонаціональними сервісами, на кшталт, OLX і Приват24, сплачують послуги on-line тощо. Отже, проблема не у відсутності потреби, а у відсутності можливості (“Цифровое неравенство”, 2019).

Щодо можливостей доступу до швидкісного інтернету через мобільні мережі, то, відповідно до даних самих мобільних операторів, більша частина території України не має такого доступу (до уваги бралися дані 3G-покриття від «Київстар», «Vodafone» Україна та «Lifecell»). За словами експертів, на даному етапі розвитку технологій, забезпечення якісним інтернетом тисячі сіл – справа не з дешевих, враховуючи ринкові реалії, а тому 3G та 4G є прекрасним рішенням лише для мегаполісів.

Термін «цифрова нерівність» не обов'язково означає відсутність доступу до технологій як таких, це також може означати різницю в технологіях, тому сьогодні, разом зі способом підключення суб'єкта до мережі інтернет (стаціонарне чи мобільне з'єднання), в дослідженнях цифрової нерівності до уваги також беруться показники пропускну здатності для кожної людини (в кбіт / с на душу населення) (див. рис. 1). Так, віднедавна почала визначатися відносна диференціація «між тими, у кого більша або менша пропускна здатність» (Hilbert, 2016), тобто, відмінність у доступній швидкості також містить ознаки цифрової нерівності, оскільки низькошвидкісна інфраструктура не дає

змоги споживати ряд сучасних сервісів: наприклад, телебачення через мережі передачі даних IPTV, онлайн-трансляції та ігри, імпорт файлів із мережі тощо.

Рисунок 1. Показники України щодо пропускної здатності зовнішнього інтернет-шлюзу на одного користувача. Джерело: International Telecommunications Union, MIS 2017 ("Цифровая трансформация", 2018).

Варто підкреслити той факт, що українське законодавство досі не містить визначення ШСД, а отже, невизначеними залишаються і вимоги до мінімальної швидкості для широкопasmового доступу. з 10 найбільших операторів ШСД в Україні мінімальну швидкість на рівні 10 Мбіт/с гарантують тільки два. Чотири оператори вказують у договорах із користувачами мінімальну швидкість доступу у номінальні 64 кбіт/с, ще чотири – не вказують її взагалі ("Потенціал розвитку ринку", 2017).

Перший етап розгортання цифрової нерівності на локальному рівні позначається на кількісних показниках України, що відображені в даних світових рейтингів щодо рівня розвитку інформаційного суспільства. Проведений автором моніторинг індексу мережевої готовності та рівня розвитку ІКТ в Україні протягом 2012–2016 рр. (див. рис. 2) засвідчив незначну позитивну динаміку: за цим показником Україна з 75 місця у 2012 році піднялась на 10 пунктів у 2016 році, посівши 65-те місце (після 2016 року інформація про дане рейтингування відсутня).

Моніторинг зміни позицій України у рейтингу глобального дослідження за показниками розвитку інновацій також виявив стабільну та впевнену позитивну динаміку: протягом 2014–2018 рр. Україна піднялась із 63 на 43 місце (див. рис. 3).

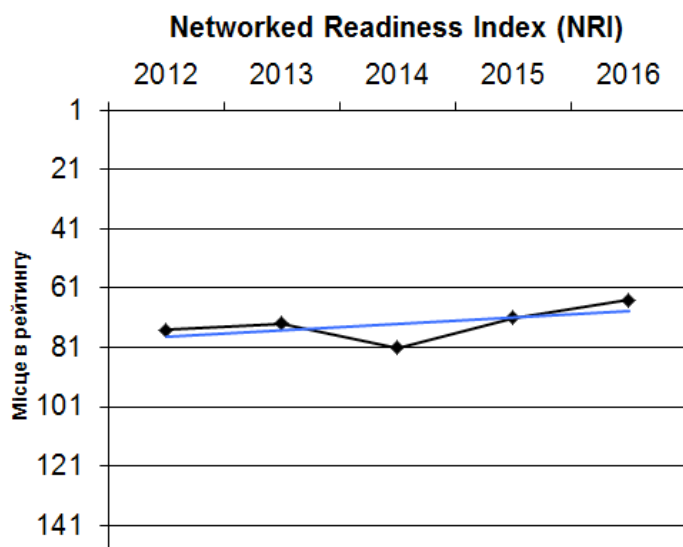

Рисунок 2. Позиції України в світовому рейтингу **Networked Readiness Index**.

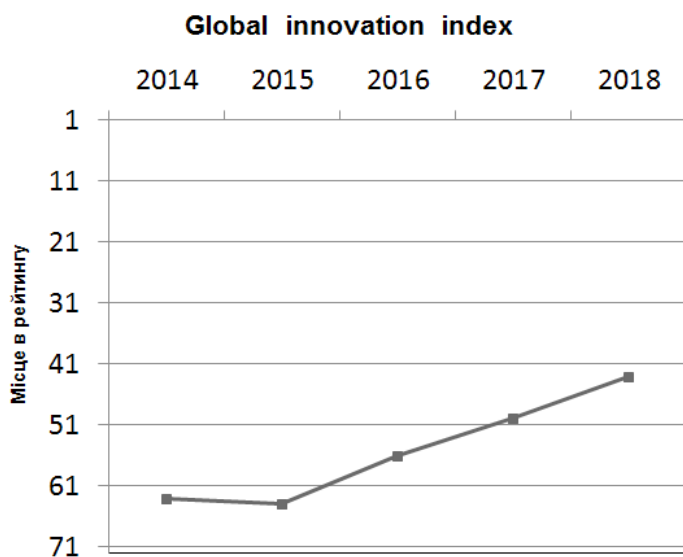

Рисунок 3. Позиції України в світовому рейтингу **Global Innovation Index**.

Водночас у комплексному показнику, що демонструє готовність та можливості національних державних структур у використанні ІКТ для надання громадянам послуг, за період із 2010 по 2018 роки Україна показала загальну негативну динаміку, опустившись із 54 на 82 місце у рейтингу (див. рис. 4).

Аналіз позицій України щодо рівня розвитку ІКТ за міжнародними індексами дає можливість зробити висновок про те, що наша держава залишається в ролі

відносно відсталої країни. Враховуючи прямий зв'язок технологічної відсталості держави з її економічними результатами, подолання цифрової нерівності стає однією з необхідних передумов задля виходу України із соціально-економічної кризи. В даному контексті показовою видається статистика Всесвітнього економічного форуму, яка свідчить про те, що кожне додаткове 10 % -не збільшення проникнення широкосмугового інтернету може призвести до зростання показника ВВП на душу населення в країнах з перехідною економікою на 1, 2 % ("The Global Competitiveness Report", 2019).

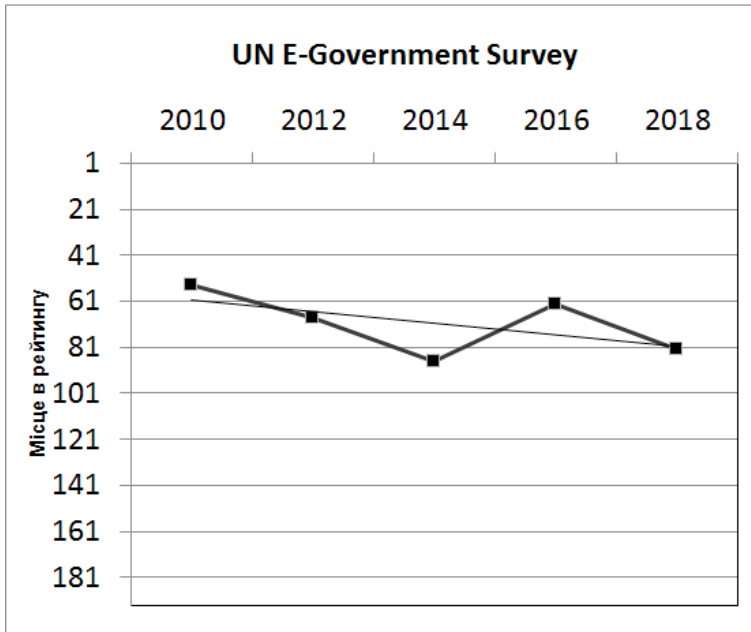

Рисунок 4. Позиції України в світовому рейтингу UN E-Government Survey.

Важливо зазначити, що разом із належним технологічним забезпеченням, необхідною передумовою скорочення цифрової нерівності є усунення дисбалансу в освоєнні цифрового ресурсу, пов'язаного з відсутністю базових навичок користування сучасними ІКТ та комп'ютерною технікою. Насамперед, мова йде про найбільш вразливі з погляду адаптації до технічних інновацій категорії населення, зокрема, людей старшого та похилого віку. Діти та молодь вільно володіють технічними новинками і, як наслідок, мають можливість безперешкодного доступу до цифрового простору та інформації. Дорослі люди проходять процес технологічної адаптації складніше, тоді як людям похилого віку, адаптаційні можливості яких суттєво зменшуються, зовсім загрожує цифрова маргіналізація.

У своїй широковідомій статті «Аборигени та іммігранти цифрового світу» М. Пренскі, ведучи мову про процес трансформації сучасної освіти, вказує на глибоку та принципово нову проблему розділення старшого та молодшого поколінь на «цифрових аборигенів» та «цифрових іммігрантів». Перші народжені в еру активного використання мережі інтернет і є «носіями мови» – рідної для них мови

комп'ютерів, відеоігр та інтернету. Другі – говорять архаїчною мовою доцифрової епохи і «вчаться адаптуватися до середовища, як усі звичайні іммігранти – хтось краще, хтось гірше, – але всі вони завжди якоюсь мірою зберігають свій “акцент”, тобто, однією ногою вони завжди залишаються в минулому» (Prensky, 2001).

Таким чином, сучасні «цифрові іммігранти», схильні до ризиків цифрової нерівності, у випадку відсутності у них належної комп'ютерної обізнаності фактично втрачають свою рівноправність як у реальному світі, так і в кіберпросторі. В даному контексті слід зауважити, що частка людей похилого віку в структурі населення зростає високими темпами у розвинутих країнах та багатьох країнах, що розвиваються. Україна входить до тридцятки «найстаріших» країн світу (за даними Міністерства соціальної політики, в Україні близько 12 млн пенсіонерів), тому питання цифрової інклюзії та загальної інформаційної соціалізації даної категорії населення потребує додаткової уваги при формуванні політики вирішення проблеми цифрової нерівності в нашій державі (детальніше про це див.: Миськевич, 2015, 2017).

Комплексний підхід до розуміння явища цифрової нерівності вимагає врахування еволюції цього феномену, а тому, передбачає ретельний аналіз нинішніх тенденцій його розгортання. Зокрема, уваги потребує поява якісно нового етапу розгортання цифрової нерівності, що виникає – як не парадоксально – у міру зменшення цифрового розриву в соціумі та подолання об'єктивних факторів цифрової нерівності, що вказані вище. Справа у тому, що навіть на тому етапі становлення інформаційного суспільства, коли питання оволодіння навичками користування ІКТ та вільного доступу до цифрового та медіа простору вже не стоїть, а віртуальні комунікації сприймаються як цілком природні, розгортання цифрової нерівності переходить на якісно новий етап. В англійських наукових ресурсах специфіка такої трансформації характеризується термінами Knowledge divide (знаннева нерівність) та Second-level digital divide (другий рівень цифрової нерівності), що позначають нерівність у ступені ефективності та якості використання цифрового ресурсу та новітніх ІКТ.

Другий етап розгортання цифрової нерівності в сучасному суспільстві диференціює споживачів контенту в мережі інтернет та сучасних інформаційних технологій і, власне, їх розробників. Так, нові застосунки дають змогу нині будь-кому, хто знайомий із комп'ютером та підключений до мережі, стати творцем контенту, проте його лівова частка, як, наприклад, загальнодоступні блоги, створюється невеликою частиною споживачів. При цьому, в основному, використовуються сервіси на основі технології Web 2.0, такі як Facebook, YouTube, Twitter, які уможливають для користувачів створення контенту (шляхом публікацій фотографій, оновлень статусів тощо). Нерозуміння повною мірою принципів функціонування таких сервісів призводить до стану цифрового розриву між тими, у кого є навички та розуміння для комплексного використання технологій, і тими, хто є її пасивними споживачами (Reilley, 2011). Тобто, з одного боку, кількість людей, які вміють користуватися різного роду гаджетами та девайсами, зростає, а з іншого – зменшується кількість тих, кого справді можна віднести до «просунутих» користувачів. Із цього приводу голова BT Group (British Telecommunications plc) Г. Патерсон (Gavin Patterson) зазначає, що пасивних користувачів, насправді, мало цікавить, як технологія, від якої вони залежні, функціонує. Такий, за визначенням експерта,

парадокс технологічної грамотності має серйозні наслідки, позаяк у часи Четвертої Промислової Революції, яку, на його думку, ми зараз спостерігаємо, фундаментальна технічна грамотність стає справді необхідною (Patterson, 2016). В епоху глобальної цифровізації інформаційні технології стають невід'ємною частиною сучасного життя – від записної книжки в телефоні, яка є базою даних, та бортового комп'ютера автомобіля як спеціальної обчислювальної системи – до Big Data, технології блокчейн та розробок у сфері штучного інтелекту. Цифрові технології постійно модифікуються та ускладнюються, стаючи все менш зрозумілими для обивателя. Технологічний прогрес загалом розвивається настільки швидкими темпами, що спеціалісти технологічної індустрії, які займаються впровадженням, підтримкою та розробками кібернетичних надбань починають формувати в наш час «технологічний вищий клас».

Принагідно варто зауважити, що в самій технологічній еліті також відбувається «розшарування», оскільки на лідируючі позиції виходять ті, хто не просто створює технологію, а й пропонує за допомогою цієї технології комунікацію. Так, згідно з даними рейтингу 15-ти найуспішніших світових брендів від агенції Interbrand, у 2018 р. на перші місця стрімко вийшли Google (із 14-ї позиції станом на 2008 р. на 2-гу у 2018 р.) та Amazon (із 15-ї позиції станом на 2014 р. на 3-тю у 2018 р.), посунувши в рейтингу IBM та Microsoft ("Top 15 Best Global Brands", 2019).

Зміщення фокусу дослідження другого етапу розгортання цифрової нерівності в геополітичну площину дає змогу простежити специфіку її проявів в умовах глобальної конкуренції у сфері новітніх інформаційних технологій. Моніторинг світового ринку ІКТ-послуг показав, що станом на 2018 р. основними його експортерами є Ірландія, Індія та США – їх частка становить $\frac{1}{4}$ від усього світового експорту інформаційних та телекомунікаційних послуг ("Мировой рынок", 2018). Україна впевнено демонструє позитивну динаміку експорту послуг у сфері ІКТ, значну частку яких становлять послуги з апаратно-програмного забезпечення, послуги з обробки даних, телекомунікаційні послуги (забезпечення доступу до мобільного зв'язку та інтернету) й інформаційні послуги. Маючи потужну технологічну експертизу, українські ІТ-компанії надають своїм іноземним клієнтам і ряд консалтингових послуг. У період із 2007 по 2016 рік показник України в експорті ІКТ-послуг збільшився на 144,9 млн дол., а темп приросту становить аж 84,2% (Нікітіна, 2017).

Проте наша держава все ж продовжує залишатися країною наздоганяючої інформатизації, тоді як головними гравцями ринку технологій глобального значення стають ті держави, які просувають інноваційний розвиток сфери «віртуального виробництва», зокрема, технологій на базі штучного інтелекту, та володіють не тільки сервісною складовою інформаційної індустрії, а й виробляють її продукцію – сучасні засоби інформатизації та медіатизації. До слова, у 2018 р. до п'ятірки країн-лідерів експорту ІКТ-продукції увійшли Китай, Південна Корея, Тайвань, Сінгапур та Німеччина ("Максимум ІКТ-товаров", 2019).

На другому етапі розгортання цифрової нерівності особлива небезпека криється у монополізації розробок в інформаційній сфері. По-перше, сьогодні можливості легального «просунутого користування» сучасними ІТ-технологіями чітко обумовлюються їх виробниками: наприклад, розробники апаратного забезпечення передбачають можливість роботи своїх систем тільки за умови використання

певного програмного забезпечення, а наявні ліцензійні операційні системи, своєю чергою, не дають змоги відмовитися від непотрібних застосунків без порушення ліцензійної угоди та налаштувати операційну систему під себе (вибирати можна лише інтерфейс). Все це призводить до все більшого споживання інформаційних товарів і послуг, власниками та постачальниками яких є все ті ж країни-лідери. Стає очевидним, що в інформаційній сфері виникають монополістичні тенденції, а сама можливість технологічного прориву в країнах із «наздоганяючою» інформатизацією потрапляє під питання (Кислова, 2017, с. 252).

Об'єктивні ризики цифрової нерівності на рівні країн криються також у неухильному процесі цифровізації майже усіх систем життєзабезпечення сучасного суспільства. Так, зокрема, в Україні, інформатизація держсектору, паливно-енергетичного комплексу, військово-промислового і телекомунікаційного комплексів, економіки та фінансів тощо відбувається з використанням зарубіжних цифрових платформ, українські аналоги яких відсутні. Відтак, створюються бази стратегічно важливих для держави даних, що зберігаються на іноземному обладнанні з іноземним програмним забезпеченням, що ставить під сумнів питання конфіденційності та безпеки їх функціонування. Те саме стосується і доступу до даних, що зберігаються на хмарних серверах.

Підсумовуючи, слід зазначити, що загальносвітовими тенденціями в проявах проблеми цифрової нерівності залишається її актуальність на глобальному, регіональному та локальному рівнях, географічний та соціальний чинники (Північ – Південь, мегаполіси – села), а також початок другого етапу розгортання цифрової нерівності – розриву між тими, хто встановлює правила цифрової спільноти та тими, хто за цими правилами змушений жити.

Особливістю ситуації в Україні є одночасне розгортання обох етапів цифрової нерівності, що провокує негативний синергетичний ефект посилення проблеми. Незважаючи на складність ситуації, останні роки засвідчили позитивні зрушення в питаннях скорочення цифрового розриву всередині країни, утім проблема цифрової нерівності між містами та селами, а також за віковою ознакою все ще залишається актуальною. Окрім того, доволі гостро постає питання залежності України від імпорту ІКТ-продукції, що створює об'єктивні ризики для її безпеки. Тому, сьогодні вкрай важливим є здійснення державної політики у напрямку мінімізації деструктивних проявів цифрової нерівності, що передбачатиме:

- подолання інфраструктурних обмежень та забезпечення якісного процесу інформатизації;
- підвищення технологічної обізнаності якнайширшого кола громадян, а також плекання та підтримку власних висококваліфікованих ІТ-спеціалістів, які не обмежуватимуться вторинною роллю підрядників та надавачів послуг у сфері ІКТ, а й будуть здатними виходити на сучасний ринок із власними цифровими концептами та продуктами;
- стимулювання та розвиток науково-дослідних центрів і створення нових підприємств ІТ-сфери, що дозволятимуть у подальшому здійснювати імпортозаміщення стратегічно важливих технологій задля забезпечення цифрового суверенітету та інформаційної безпеки в нашій державі.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Аніщенко О. В. Інформаційна нерівність у сучасному суспільстві. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи*: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. Київ ; Львів, 2012. Вип. 3, ч. 1. С. 100–103.
- Афанасьєва А. С. Цифровое неравенство как проблема внедрения электронного правительства в России. *Общество: политика, экономика, право*. 2015. № 6. С. 16–17. URL: http://dom-hors.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/pep/2015-6/politics/afanasyeva.pdf (дата обращения: 15.05.2019).
- Бакіров В. Соціальна нерівність: нові виклики. *Тези доповідей та виступів учасників III Конгресу Соціологічної асоціації України «Нові нерівності – нові конфлікти: шляхи подолання»* (Харків, 12–13 жовт. 2017 р.). Харків, 2017. С. 5–7. URL: <http://www.sau.kiev.ua/docs/20171205/tezi.pdf> (дата звернення: 15.05.2019).
- Варганова Е. Интернет для каждого: реальность или утопия? *Информационное общество*. 2000. Вып. 1. С. 40–43. URL: <http://emag.iis.ru/arc/infosoc/emag.nsf/BPA/9a3caabea61c3e09c32569ad00447d4a> (дата обращения: 15.05.2019).
- Володенков С. В. Роль информационно-коммуникационных технологий в современной политике. *Научный ежегодник Института философии и права Уральского отделения Российской академии наук*, 2018. Т. 18, вып. 2. С. 69–86. doi: 10.17506/tyipl.2016.18.2.6986.
- Вороненкова Г. Цифровое неравенство в парадигме научных дискуссий в Германии. *Медиаскоп*. 2016. Вып. 4. URL: <http://www.mediascope.ru/2200> (дата обращения: 15.05.2019).
- Гайнанов Д., Шарифьянов Т. Эволюция цифрового неравенства и инструментарий нейтрализации его последствий. *Региональная экономика: теория и практика*. 2014. Вып. 22. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-tsifrovogo-neravenstva-i-instrumentariy-neytralizatsii-ego-posledstviy> (дата обращения: 15.05.2019).
- Городенко Л. М. Цифрова та інформаційна нерівність у мережеві комунікації. *Інформаційне суспільство*. 2012. Вип 16. С. 56–59.
- Дедюлина М. Цифровое неравенство: философское осмысление. *Studia Humanitatis* 2017. № 2. URL: <http://st-hum.ru/en/node/537> (дата обращения: 15.05.2019).
- Дятлов С. А., Лобанов О. С. Конвергенция информационных пространств как фактор снижения цифрового неравенства в Евразийском экономическом союзе. *Региональная экономика и управление*. 2017. № 2 (50). URL: <https://eee-region.ru/article/5003/> (дата обращения: 15.05.2019).
- Єршова О. Л. Чинники подолання «цифрової нерівності»: світовий досвід та можливості для України. *Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем*. 2016. Вип. 21. С. 106–115.
- Емелин В. Технологии как фактор трансформации идентичности: становление HomoTechnologicus. *Национальный психологический журнал*. 2016. Т. 21, №1. С. 9–18.
- Зубок Ю. А., Чупров В. И. Угрозы в трансформирующейся среде обитания как фактор социальных рисков: прогнозирование и регулирование. *Социологические исследования*. 2017. № 5. С. 57–67.
- Каратеев А. Ю. Демократия и цифровое неравенство. *Русская политология*. 2018. № 4 (9). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/demokratiya-i-tsifrovoe-neravenstvo> (дата обращения: 10.05.2019).
- Карелов С. Анализ влияния технологий ИИ на геополитику. 2018. URL: <https://u.to/jK96FA> (дата обращения: 10.05.2019).
- Кислова О. М. «Великі дані» як чинник інформаційної нерівності. *Тези доповідей та виступів учасників III Конгресу Соціологічної асоціації України «Нові нерівності – нові конфлікти: шляхи подолання»* (Харків, 12–13 жовт. 2017 р.). URL: <http://www.sau.kiev.ua/docs/20171205/tezi.pdf> (дата звернення: 15.05.2019).

- Кузнецова А. Природа технологизации. *Международный журнал экспериментального образования*. 2016. № 9, ч. 1. С. 145.
- Кутырев В. Культура и технология: борьба миров. Берлин ; Москва: Directmedia, 2015. 247 с.
- Максимум ИКТ-товаров продает Китай, а покупают страны СНГ. *Экономическая газета*. 2019. URL: <https://neg.by/novosti/otkrytj/maksimum-ikt-tovarov-prodaet-kitaj> (дата обращения: 18.05.2019).
- Мацегора К. У країні стартує цифрова трансформація економіки. *Урядовий кур'єр*. 2018. 18 січ. С. 2. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/u-krayini-startuye-cifrova-transformaciya-ekonomik/> (дата звернення: 15.05.2019).
- Мировой рынок информационных и телекоммуникационных услуг. 2018. Институт анализа инвестиционной политики. URL: <http://xn--80aplem.xn--p1ai/analytics/Mirovoj-rynok-informacionnyh-i-telekommunikacionnyh-uslug/> (дата обращения: 18.05.2019).
- Миськевич Т. Бібліотеки в системі безперервної освіти: реалізація завдань інформаційної соціалізації через неформальну освіту. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2017. Вип. 48. С. 515–524.
- Миськевич Т. Роль і можливості вітчизняних бібліотек у процесах інформаційної соціалізації. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2015. Вип. 41. С. 154–165.
- Михальчук С. О. «Цифровой разрыв» як деструктивний фактор розвитку електронної демократії. *Панорама політологічних студій*. 2014. Вип. 12. С. 39–45.
- Нікітіна І. М. Аналіз ринку послуг в сфері ІКТ. 2017. URL: <http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/23887/1/S.78-83.pdf> (дата звернення: 18.05.2019).
- Питання розвитку цифрової культури українського соціуму. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2019. URL: <http://www.euroosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=3521&-> (дата звернення: 18.05.2019).
- Потенціал розвитку ринку широкопasmового доступу в Україні становить 23 млрд грн, – BRDO. *Урядовий портал*. 2017. URL: http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/tu/publish/printable_article?art_id=250070077 (дата звернення: 14.05.2019).
- Ржевська Н. Ф. Стратегічні прогнози щодо подолання інформаційної нерівності в умовах глобалізації. *Науковий вісник Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету. Серія: Економіка, право, політологія, туризм*. 2010. Вип. 2. С. 104–110.
- Родионова В. Новые методологические возможности понятий «социальные практики» и «технологизация» в контурах социальной философии и социологии. *Гуманитарий Юга России*. 2017. Т. 23, № 1. С. 191–195.
- Удовик В. Е. Роль информационно-коммуникационных технологий в современном обществе. 2010. URL: http://www.mospolytech.ru/science/mami145/scientific/article/s12/s12_36.pdf (дата обращения: 18.05.2019).
- Цифровая трансформация. Стратегия, инфраструктура, реализация. *ITU Workshop*. 2018. URL: <https://u.to/EzVVFQ> (дата обращения: 16.05.2019).
- Цифровое неравенство. Почему отсутствие интернета влияет на качество жизни и как это преодолеть в Украине. 2019. URL: <https://gagadget.com/37699-tsfirovye-neravenstvo-pochemu-otsutstvie-interneta-vliyaet-na-kachestvo-zhizni-i-kak-eto-preodolet/> (дата обращения: 17.05.2019).
- Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь. 2017. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf (дата звернення: 16.05.2019).
- Чарковський Я. Є. Технологізація суспільних сфер життєдіяльності людини. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2016. Вип. 47. С. 22–26.
- Чмерук Г., Краліч В. (2018) Цифрова нерівність в Україні: аналіз та шляхи подолання. *Молодий вчений*. 2018. № 7 (1). С. 289–293.

- Шабашев В., Щербакова Л. Тенденции цифрового равенства/неравенства в современном мире. *Социологические исследования*. 2016. № 9. С. 3–12.
- Beck U. *Risk Society, Towards a New Modernity* / Trans. from the German by M. Ritter, and with an Introduction by S. Lash and B. Wynne. London: Sage Publications, 1992 [originally publ. 1986]. 260 pp.
- Capurro R. Why Information Ethics? *International Journal of Applied Research on Information Technology and Computing Year*. 2018. Vol. 9, Issue 1. P. 50–52. doi: 10.5958/0975-8089.2018.00005.2.
- Chesser A., Burke A., Reyes J., Rohrberg T. Navigating the digital divide: A systematic review of eHealth literacy in underserved populations in the United States. *Informatics for Health and Social Care*. 2016. Vol. 41, Issue 1. P.1–19. doi: 10.3109/17538157.2014.948171.
- Cruz-Jesus F., Oliveira T., Bacao F. The Global Digital Divide: Evidence and Drivers. *Journal of Global Information Management (JGIM)*. 2018. Vol. 26, Issue 2. P. 1–26. doi: 10.4018/JGIM.2018040101.
- Dobransky K., Hargittai E. Unrealized Potential: Exploring the Digital Disability Divide. *Poetics*. 2016. Vol. 58. P. 18–28. doi:10.1016/j.poetic.2016.08.003.
- Elliott T., Earl J. Online protest participation and the digital divide: Modeling the effect of the digital divide on online petition-signing. *New Media & Society*. 2016. Vol. 20, Issue: 2. P. 698–719. doi: 10.1177/1461444816669159.
- Fox G., Connolly R. Mobile health technology adoption across generations: Narrowing the digital divide. *Information Systems Journal*. 2018. January. doi: 10.1111/isj.12179.
- Global Digital Divide. 2019. URL: <http://old.driven-by-data.net/about/global-digital-divide/#/0> (accessed: 17.05.2019).
- Goggin G. Disability and digital inequalities: Rethinking digital divides with disability theory. *Theorizing digital divides: the Internet and social inequality in international perspective* / Eds. M. Ragnedda, G. W. Muschert. New York, NY: Routledge Publishing, 2017.
- Griffy-Brown C., Earp B. D., Rosas O. Technology and the good society. *Technology in Society*, inpress. 2018. URL: https://www.academia.edu/35504250/Technology_and_the_good_society (accessed: 17.05.2019).
- Hilbert M. The bad news is that the digital access divide is here to stay: Domestically installed bandwidths among 172 countries for 1986–2014. *Telecommunications Policy*. 2016. Vol 40, P. 567–581.
- Hong Y. A., Zhou Z. A Profile of eHealth Behaviors in China: Results From a National Survey Show a Low of Usage and Significant Digital Divide. *Front. Public Health*. 2018. Issue 6. P. 274. doi: 10.3389/fpubh.2018.00274.
- Hongladarom S. Information Divide, Information Flow and Global Justice. *International Review of Information Ethics*. 2007. Vol. 7. URL: <http://www.i-r-i-e.net/inhalt/007/08-hongladarom.pdf> (accessed: 17.05.2019).
- Jamrisco M., Saraiva C. These Are the World's Most Miserable Economies. *Bloomberg*. 2018. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-02-14/most-miserable-economies-of-2018-stay-haunted-by-inflation-beast> (accessed: 15.05.2019).
- Kenneth E. H. Legal, Social, and Ethical Issues of the Internet. 2004. URL: https://www.oreilly.com/library/view/handbook-of-information/9780471648314/28_chapter-17.html (accessed: 17.05.2019).
- Latulippe K., Hamel C., Giroux D. Social Health Inequalities and eHealth: a Literature Review With Qualitative Synthesis of Theoretical and Empirical Studies. *Journal of Medical Internet Research*. 2017. Vol. 19, No. 4. P. 136. doi: 10.2196/jmir.6731.
- Patterson G. The Tech Literacy Imperative. *Project Syndicate*. 2016. 18.01. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/tech-literacy-for-digital-natives-by-gavin-patterson-2016-01/russian?barrier=accesspaylog> (дата обращения: 10.05.2019).

- Prensky M. Digital Natives Digital Immigrants. *MCB University Press*. 2001. Vol. 9. № 5. URL: <https://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf> (accessed: 17.05.2019).
- Ragnedda M., Muschert G. Theorizing Digital Divides. *Routledge Advances in Sociology*. Abingdon : Taylor & Francis, 2017.
- Reilly C. A. Teaching Wikipedia as a Mirrored Technology. *First Monday*. 2011. Vol. 16, No. 1. URL: <https://ojs.uci.edu/index.php/fm/article/view/2824/2746> (accessed: 17.05.2019).
- The Global Competitiveness Report 2014-2015. *The World Economic Forum*. 2019. URL: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015/> (accessed: 12.05.2019).
- Top 15 Best Global Brands Ranking (2000-2018). 2019. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=BQovQUga0VE> (accessed: 18.05.2019).
- Vartanova E., Smirnova O. Digital Divide as a Problem of Information Society. *World of Media: Year book of Russian Media and Journalism Studies*. 2009. P. 5–20.
- Yun Ch. The Technologization of Politics: The Internet and the Electronic Citizen. *Undergraduate Awards*. 2015. № 2. URL: https://ir.lib.uwo.ca/ungradawards_2015/2 (accessed: 15.05.2019).
- Zacher L. W. Technologization of Man and Marketization of His Activities and Culture of the Future. *Technology, Society and Sustainability* / Ed. L. W. Zacher. Springer, Cham. 2017. P. 27–48.

REFERENCES

- Anishchenko, O.V. (2012). Informatsiina nerivnist u suchasnomu suspilstvi [Information inequality in modern society]. In *Informatsiino-komunikatsiini tekhnologii v suchasni osviti: dosvid, problemy, perspektivy* [Information and communication technologies in modern education: experience, problems, prospects], Proceedings of the 3rd International Conference (Vol. 3, issue 1, pp. 100-103). Kyiv; Lviv [in Ukrainian].
- Afanasyeva, A.S. (2015). Tcifrovoe neravenstvo kak problema vnedreniia elektronnoho pravitelstva v Rossii [Digital inequality as a problem of the introduction of e-government in Russia]. *Obshchestvo: politika, ekonomika, pravo*, 6, 16-17. Retrieved from http://dom-hors.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/pep/2015-6/politics/afanasyeva.pdf [in Russian].
- Bakirov, V. (2017). Sotsialna nerivnist: novi vykyky [Social Inequality: the new challenges] *Tezy dopovidei ta vystupiv uchasnykiv III Konhresu Sotsiologichnoi asotsiatsii Ukrainy "Novi nerivnosti – novi konflikty: shliakhy podolannia"* [Abstracts of speeches and speeches of the 3rd Congress of the Sociological Association of Ukraine "New inequalities – new conflicts: ways to overcome"] (pp. 5-7). Kharkiv. Retrieved from <http://www.sau.kiev.ua/docs/20171205/tezi.pdf> [in Ukrainian].
- Vartanova, E. (2000). Internet dlia kazhdogo: realnost ili utopiia? [Internet for everyone: reality or utopia?]. *Informatcionnoe obshchestvo*, 1, 40–43. Retrieved from <http://emag.iis.ru/arc/infosoc/emag.nsf/BPA/9a3caabea61c3e09c32569ad00447d4a> [in Russian].
- Volodenkov, S.V. (2018). Rol informatcionno-kommunikatsionnykh tekhnologii v sovremennoi politike [The role of information and communication technologies in modern politics]. *Nauchnyi ezhegodnik Instituta filosofii i prava Uralskogo otdeleniia Rossiiskoi akademii nauk*, 18, 2, 69-86. doi: 10.17506/ryipl.2016.18.2.6986 [in Russian].
- Voronenkova, G. (2016). Tcifrovoe neravenstvo v paradigme nauchnykh diskussii v Germanii [Digital inequality in the paradigm of scientific discussions in Germany]. *Mediascope*, 4. Retrieved from <http://www.mediascope.ru/2200> [in Russian].
- Gainanov, D., & Sharifianov, T. (2014). Evoliutciia tcifrovogo neravenstva i instrumentarii neutralizatsii ego posledstviu [Evolution of digital inequality and tools to neutralize its consequences]. *Regionalnaia ekonomika: teoriia i praktika*, 22. Retrieved from <https://>

- cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-tsfrovogo-neravenstva-i-instrumentariy-neytralizatsii-ego-posledstviy [in Russian].
- Horodenko, L.M. (2012). Tsyfrova ta informatsiina nerivnist u merezhevii komunikatsii [Digital and informational inequality in network communication. Information Society]. *Informatsiine suspilstvo*, 16, 56-59 [in Ukrainian].
- Dediulina, M. (2017). Tsfrovoe neravenstvo: filosofskoe osmyslenie [Digital Inequality: Philosophical Comprehension]. *Studia Humanitatis*, 2. Retrieved from <http://st-hum.ru/en/node/537> [in Russian].
- Diatlov, S.A., & Lobanov, O.S. (2017). Konvergentciia informatsionnykh prostranstv kak faktor snizheniia tsifrovogo neravenstva v Evraziiskom ekonomicheskom soiuze [Convergence of information spaces as a factor in reducing digital inequality in the Eurasian Economic Union]. *Regionalnaia ekonomika i upravlenie*, 2 (50). Retrieved from <https://eee-region.ru/article/5003/> [in Russian].
- Yershova, O.L. (2016). Chynnyky podolannia «tsyfrovoi nerivnosti»: svitovyi dosvid ta mozhlyvosti dlia Ukrainy [Factors of overcoming «digital inequality»: world experience and opportunities for Ukraine]. *Ekonomiko-matematychnye modeliuvannia sotsialno-ekonomichnykh system*, 21, 106-115 [in Ukrainian].
- Emelin, V. (2016). Tekhnologii kak faktor transformatsii identichnosti: stanovlenie Homo Technologicus [Technologies as a factor of identity transformation: the formation of Homo Technologicus]. *Natsionalnyi psikhologicheskii zhurnal*, 21, 1, 9-18 [in Russian].
- Zubok, Iu.A., Chuprov, V.I. (2017). Ugrozy v transformiruiushcheisia srede obitaniia kak faktor sotcialnykh riskov: prognozirovanie i regulirovanie [Threats in a transforming habitat as a social risk factor: forecasting and regulation]. *Sotciologicheskie issledovaniia*, 5, 57-67 [in Russian].
- Karateev, A.Iu. (2018). Demokratiia i tsifrovoe neravenstvo [Democracy and Digital Inequality]. *Russkaia politologiya*, 4(9). Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/demokratiya-i-tsfrovoe-neravenstvo> [in Russian].
- Karelov, C. (2018). Analiz vliianiia tekhnologii II na geopolitiku [Analysis of the impact of AI technology on geopolitics]. Retrieved from <https://u.to/jK96FA> [in Russian].
- Kyslova, O. M. (2017). "Velyki dani" yak chynnyk informatsiinoi nerivnosti [Big data as a factor of informational inequality]. *Tezy dopovidei ta vystupiv uchasnykiv III Konhresu Sotsiologichnoi asotsiatsii Ukrainy "Novi nerivnosti – novi konflikty: shliakhy podolannia"* [Abstracts of speeches and speeches of the 3rd Congress of the Sociological Association of Ukraine «New inequalities – new conflicts: ways to overcome»] (pp. 252-253). Kharkiv. Retrieved from <http://www.sau.kiev.ua/docs/20171205/tezi.pdf> [in Ukrainian].
- Kuznetcova, A. (2016). Priroda tekhnologizatcii [The nature of technologization]. *Mezhdunarodnyi zhurnal eksperimentalnogo obrazovaniia*. 2016, 9, 1, 145 [in Russian].
- Kutyrev, V. (2015) *Kultura i tekhnologiya: borba mirov* [Culture and Technology: war of the worlds]. Berlin; Moscow: Directmedia[in Russian].
- Maksimum IKT-tovariv prodact Kitai, a pokupaiut strany SNG [The maximum ICT goods are sold by China, and the CIS countries are buying]. (2019). *Ekonomicheskaiia gazeta*. Retrieved from <https://neg.by/novosti/otkrytj/maksimum-ikt-tovariv-prodaet-kitaj> [in Russian].
- Matsehora, K. (2018, January 18). U kraini startuie tsyrova transformatsiia ekonomiky [The country is launching a digital transformation of the economy]. *Uriadovi kur'ier*, p. 2. Retrieved from <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/u-krayini-startuye-cifrova-transformaciya-ekonomik/> [in Ukrainian].
- Mirovoi rynok informatsionnykh i telekommunikatsionnykh uslug [World market of information and telecommunication services]. (2018). URL: <http://xn--80aplem.xn--p1ai/analytics/Mirovoj-rynok-informatsionnykh-i-telekommunikatsionnykh-uslug/> [in Russian].
- Myskevych, T. (2017). Biblioteky v systemi bezperervnoi osvity: realizatsiia zavdan informatsiinoi sotsializatsii cherez neformalnu osvitu [Libraries in the System of Lifelong Learning:

- Implementation of the Tasks of Information Socialization through Non-Formal Education]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho*, 48, 515-524 [in Ukrainian].
- Myskevych, T. (2015). Rol i mozhlyvosti vitchyznianskykh bibliotek u protsesakh informatsiinoi sotsializatsii [The role and capabilities of domestic libraries in the processes of information socialization]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho*, 41, 154-165 [in Ukrainian].
- Mykhalchuk, S.O. (2014). "Tsyfrovyi rozryv" yak destruktyvnyi faktor rozvytku elektronnoi demokratsii ["Digital divide" as a destructive factor in the development of e-democracy]. *Panorama politolohichnykh studii*, 12, 39-45 [in Ukrainian].
- Nikitina, I.M. (2017). Analiz rynku posluh v sferi ICT [Analysis of the market of services in the field of ICT]. Retrieved from <http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/23887/1/S.78-83.pdf> [in Ukrainian].
- Pytannia rozvytku tsyvrovoi kultury ukrainskoho sotsiumu [Issues of development of digital culture of Ukrainian society]. (2019). Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. Retrieved from <http://www.eurosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=3521&> [in Ukrainian].
- Potentsial rozvytku rynku shyrokosmuhovoho dostupu v Ukraini stanovyt 23 mlrd hrn, – BRDO [The potential of the broadband market development in Ukraine is 23 billion USD, – BRDO]. *Government portal*. Retrieved from http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/ru/publish/printable_article?art_id=250070077 [in Ukrainian].
- Rzhevskaya, N. (2010) Stratehichni prohnozy shchodo podolannia informatsiinoi nerivnosti v umovakh hlobalizatsii [Strategic forecasts for overcoming information inequality in the context of globalization]. *Naukovyi visnyk Instytutu mizhnarodnykh vidnosyn Natsionalnogo aviatsiinoho universytetu. Seriya: Ekonomika, pravo, politolohiia, turyzm*, 2, 104-110 [in Ukrainian].
- Rodionova, V. (2017). Nove metodologicheskie vozmozhnosti poniatii «sotsialnye praktiki» i «tekhnologizatsiia» v konturakh sotsialnoi filosofii i sotsiologii [New methodological possibilities of the concepts of «social practices» and «technologicalization» in the contours of social philosophy and sociology]. *Gumanitarii Iuga Rossii*, 23, 1, 191-195 [in Russian].
- Udovik, V.E. (2010). Rol informatcionno-kommunikatsionnykh tekhnologii v sovremennom obshchestve [The role of information and communication technologies in modern society]. Retrieved from http://www.mospolytech.ru/science/mami145/scientific/article/s12/s12_36.pdf [in Russian].
- Tsifrovaia transformatsiia. Strategii, infrastruktura, realizatsiia [Digital Transformation. Strategy, infrastructure, implementation]. (2018). *ITU Workshop*. Retrieved from <https://u.to/EzVVFQ> [in Russian].
- Tsifrovoe neravenstvo. Pochemu otsutstvie interneta vliiaet na kachestvo zhizni i kak eto preodolet v Ukraine [Digital Inequality. Why the absence of the Internet affects the quality of life and how to overcome it in Ukraine]. (2019). Retrieved from <https://gadget.com/37699-tsifrovoe-neravenstvo-pochemu-otsutstvie-interneta-vliyaet-na-kachestvo-zhizni-i-kak-eto-preodolet/> [in Russian].
- Tsili Staloho Rozvytku:Ukraina [Sustainable Development Goals: Ukraine]. (2017). Natsionalna dopovid. Retrieved from http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf [in Ukrainian].
- Charkovskiy, Ya.Ye. (2016). Tekhnolohizatsiia suspilnykh sfer zhyttiedialnosti liudyny [Technology of the social spheres of human life]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriya: Pedahohika i psykhologhiia*, 47, 22-26 [in Ukrainian].

- Chmeruk, H., & Kralich, V. (2018). Tsyfrova nerivnist v Ukraini: analiz ta shliakhy podolannia [Digital inequality in Ukraine: analysis and ways to overcome]. *Molodyi vchenyi*, 7 (1), 289-293 [in Ukrainian].
- Shabashev, V., & Shcherbakova, L. (2016). Tendencii tsifrovogo ravenstva / neravenstva v sovremenom mire [Digital Equality / Inequality Trends in the Modern World]. *Sotsiologicheskie issledovaniia*, 9, 3-12 [in Russian].
- Beck, U. (1992). *Risk Society, Towards a New Modernity*. (M. Ritter, Trans.). London: Sage Publications, 1992 [in English].
- Capurro, R. (2018). Why Information Ethics? *International Journal of Applied Research on Information Technology and Computing Year*, 9, 1, 50-52. doi: 10.5958/0975-8089.2018.00005.2 [in English].
- Chesser, A., Burke, A., Reyes, J., & Rohrberg T. (2016). Navigating the digital divide: A systematic review of eHealth literacy in underserved populations in the United States. *Informatics for Health and Social Care*, 41, 1, 1-19. doi: 10.3109/17538157.2014.948171 [in English].
- Cruz-Jesus, F., Oliveira, T., & Bacao, F. (2018). The Global Digital Divide: Evidence and Drivers. *Journal of Global Information Management (JGIM)*, 26, 2, 1-26. doi: 10.4018/JGIM.2018040101 [in English].
- Dobransky, K., & Hargittai, E. (2016). Unrealized Potential: Exploring the Digital Disability Divide. *Poetics*, 58, 18-28. doi: 10.1016/j.poetic.2016.08.003 [in English].
- Elliott, T., & Earl, J. (2016). Online protest participation and the digital divide: Modeling the effect of the digital divide on online petition-signing. *New Media & Society*, 20, 2, 698-719. doi: 10.1177/1461444816669159 [in English].
- Fox, G., & Connolly, R. (2018). Mobile health technology adoption across generations: Narrowing the digital divide. *Information Systems Journal*. January. doi: 10.1111/isj.12179 [in English].
- Global Digital Divide. (2019). Retrieved from <http://old.driven-by-data.net/about/global-digital-divide/#/0> [in English].
- Goggin, G. (2017). Disability and digital inequalities: Rethinking digital divides with disability theory. In M. Ragnedda & G. Muschert (Eds.), *Theorizing digital divides the Internet and social inequality in international perspective*. New York, NY: Routledge Publishing [in English].
- Griffy-Brown, C., Earp, B.D., & Rosas, O. (2018). Technology and the good society. *Technology in Society*, in press. Retrieved from https://www.academia.edu/35504250/Technology_and_the_good_society [in English].
- Hilbert, M. (2016). The bad news is that the digital access divide is here to stay: Domestically installed bandwidths among 172 countries for 1986–201. *Telecommunications Policy*, 40 (6), 567-581 [in English].
- Hong Y.A, & Zhou, Z. (2018). A Profile of eHealth Behaviors in China: Results From a National Survey Show a Low of Usage and Significant Digital Divide. *Front. Public Health*, 6:274. doi: 10.3389/fpubh.2018.00274 [in English].
- Hongladarom, S. (2007). Information Divide, Information Flow and Global Justice *International Review of Information Ethics*, 7. Retrieved from <http://www.i-r-i-e.net/inhalt/007/08-hongladarom.pdf> [in English].
- Jamrisco, M., & Saraiva, C. (2018). These Are the World's Most Miserable Economies. *Bloomberg*. Retrieved from <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-02-14/most-miserable-economies-of-2018-stay-haunted-by-inflation-beast> [in English].
- Kenneth, E.H. (2004). Legal, Social, and Ethical Issues of the Internet [Electronic resource]. Retrieved from https://www.oreilly.com/library/view/handbook-of-information/9780471648314/28_chapter-17.html [in English].
- Latulippe, K., Hamel, C., & Giroux, D. (2017). Social health inequalities and eHealth: a literature review with qualitative synthesis of theoretical and empirical studies. *Journal of Medical Internet Research*. 19, 4: 136. doi: 10.2196/jmir.6731 [in English].

- Patterson, G. (2016). The Tech Literacy Imperative. *Project Syndicate*. Retrieved from <https://www.project-syndicate.org/commentary/tech-literacy-for-digital-natives-by-gavin-patterson-2016-01/russian?barrier=accesspaylog> [in English].
- Prensky, M. (2001). Digital Natives Digital Immigrants. *MCB University Press*, 9, 5. Retrieved from <https://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf> [in English].
- Ragnedda, M., & Muschert, G. (2017). *The orizing Digital Divides*. *Routledge Advances in Sociology*. Abingdon: Taylor & Francis [in English].
- Reilley, C.A. (2011). Teaching Wikipedia as a Mirrored Technology. *First Monday*, 16, 1. Retrieved from <https://ojphi.org/ojs/index.php/fm/article/view/2824/2746> [in English].
- The Global Competitiveness Report 2014–2015. (2019). *The World Economic Forum*. Retrieved from <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015/> [in English].
- Top 15 Best Global Brands Ranking (2000–2018). (2019). Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=BQovQUga0VE> [in English].
- Vartanova, E., & Smirnova, O. (2009). Digital Divide as a Problem of Information Society. *World of Media :Yearbook of Russian Media and Journalism Studies*, 5-21 [in English].
- Whyte, C. (2018). Crossing the Digital Divide: Monism, Dualism and the Reason Collective Action is Critical for Cyber Theory Production. *Politics and Governance*, 6, 2. doi: 10.17645/pag.v6i2.1338 [in English].
- Yun, Ch. (2015). The Technologization of Politics: The Internet and the Electronic Citizen. *Undergraduate Awards*, 2. Retrieved from https://ir.lib.uwo.ca/ungradawards_2015/2 [in English].
- Zacher, L.W. (2017). Technologization of Man and Marketization of His Activities and Culture of the Future. In L.W. Zacher (Ed), *Technology, Society and Sustainability* (pp. 27-38). Springer, Cham [in English].

UDC 004.77:316.77]:316.34-028.63(477)

Tetyana Myskevych,
*Junior Research Associate,
the National Law Library
of the National Library of Ukraine
named after V. I. Vernadsky
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: Mizkevich83@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2524-6869>*

DIGITAL INEQUALITY IN MODERN SOCIETY: UKRAINIAN DIMENSION OF GLOBAL TRENDS

Nowadays, the pervasive informatization becomes a precondition for further human development. Although, its macrosocial reformative effect is connected not only with obtaining new advantages and abilities in different spheres of people's life, but also with a bunch of modernization risks and threats for the sustainable human society development. The debatable process of the global informatization actualizes the task of comprehension of one of the world's major and key problems – the phenomenon of the digital inequality.

The article covers the observation of the specific aspects of the digital inequality deployment in the modern society as well as determination of the actual complex estimate of the problem significance for Ukraine. Digital inequality is investigated as a dynamic threat which simultaneously propagates on the global, regional and local levels. The main factors of shift of balance are defined together with its current measures.

In as much as the digital inequality phenomenon is complex and it has many aspects this study is based on a complex approach which takes into account the evolution of the digital inequality and identification of two stages of its deployment. For the purpose of determining the situation with digital inequality in Ukraine statistical investigations and monitoring methods were applied. This allowed determining the current status of the digital inequality and the dynamics of the key indexes in Ukraine regarding the level of development of the informational society in the world's ranks data.

The research findings made possible to conclude that Ukraine stays in the role of relatively hind ward country with a «catch-up» informatization inside of which both stages of digital inequality deployment take place simultaneously. The main steps of state policy implementation intended for minimization of destructive occurrences of digital inequality have been suggested.

Key words: digital inequality, Global digital divide, levels of digital inequality, drive factors of digital divide, informatization, digital divide in Ukraine, information and communication technology.

**КОНФЕРЕНЦІЇ,
СЕМІНАРИ,
КРУГЛІ СТОЛИ**

**CONFERENCES,
SEMINARS,
ROUND TABLES**

ІНФОРМАЦІЯ, КОМУНІКАЦІЯ І УПРАВЛІННЯ ЗНАННЯМИ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Валентина Бездрабко,
завідувач кафедри документознавства та
інформаційно-аналітичної діяльності
Київського національного університету
культури і мистецтв, д-р іст. наук, професор
(Київ, Україна)
e-mail: valentbez@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3295-5277>

Тетяна Новальська,
завідувач кафедри інформаційних технологій
Київського національного університету
культури і мистецтв, д-р іст. наук, професор
(Київ, Україна)
e-mail: novalska@meta.ua

16–18 травня 2019 року у Київському національному університеті культури і мистецтв на базі кафедр інформаційних технологій (завідувач кафедри д-р іст. наук, професор Т. В. Новальська) і документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності (завідувач кафедри д-р іст. наук, професор В. В. Бездрабко) відбулася Друга міжнародна наукова конференція «Інформація, комунікація та управління знаннями у глобалізованому світі».

Українські і зарубіжні науковці обговорили актуальні проблеми архівознавства, бібліотекознавства, документознавства, інформаційно-аналітичної діяльності у системі сучасних наукових досліджень, проблеми навчальної та наукової підготовки фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи і перспективи керування знаннями в умовах глобалізації академічних наукових та освітніх процесів.

Відкрили конференцію вітальним зверненням до присутніх проректор КНУ-КіМ із навчальної роботи А. В. Гуменчук, декан факультету інформаційної політики та кібербезпеки В. В. Кушнар'ов і громадська діячка І. В. Силантьєва.

На пленарному засіданні було проголошено доповіді, які викликали інтерес учасників конференції та спричинили жваве обговорення.

Проблеми реформування публічних бібліотек в умовах децентралізації розкрила у своїй доповіді завідувач науково-методичного відділу Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, член Президії Української бібліотечної асоціації (УБА) Т. І. Богущ.

Доповідачка наголосила на тому, що головними чинниками, які викликають занепокоєння, є різке скорочення мережі публічних бібліотек у сільській місцевості та непродумана кадрова політика. Навколо наведених у виступі статистичних показників щодо скорочення мережі та кадрового потенціалу бібліотек в окремих регіонах розгорнулася бурхлива дискусія, спрямована на пошук шляхів і підходів до вирішення даної проблеми, оскільки розв'язання нагальних питань долі бібліотек у процесі децентралізації є справою не лише самих громад, а й усього українського суспільства.

Етичним аспектам професійної комунікаційної діяльності присвятила свою доповідь д-р наук із соціальних комунікацій, завідувач кафедри бібліотекознавства та інформології Київського університету імені Бориса Грінченка

О. В. Воскобойнікова-Гузева. У доповіді прозвучало, що важливою складовою етики інформаційного обслуговування є захист персональних даних користувачів і партнерів, забезпечення конфіденційності інформаційного обслуговування в бібліотеках та архівах.

Особливу цікавість викликали результати проведеного соціологічного дослідження з використанням методу асоціативного експерименту з виявлення відповідей-реакцій на поняття «інформаційна культура», що проводилося 2018 року в Київському університеті імені Бориса Грінченка. Показовими стали відповіді магістрів спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». При опитуванні вони продемонстрували чітке розуміння теми етики інформаційної діяльності, яка в університеті здебільшого розглядається в межах таких дисциплін, як «Інформаційне обслуговування користувачів бібліотек, архівів, інформаційних центрів» та «Інтелектуальна свобода та доступ до інформації», і базується на основних положеннях Кодексу етики ІФЛА для бібліотекарів та інших інформаційних працівників, правилах мережевого етикету.

Доповідь канд. пед. наук, професора КНУКіМ В. М. Медведєвої актуалізувала питання бібліотеки як культурної інституції в умовах становлення інформаційного суспільства і суспільства знань. Формування нової стратегії і концепції розвитку української бібліотеки доповідачка ілюструвала яскравими прикладами досліджень різних років щодо визначення розуміння бібліотеки як соціокультурного інституту.

Бібліотеку як суб'єкт творення національного нарративу представила у своїй доповіді керівник Національної юридичної бібліотеки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, канд. іст. наук, старший науковий співробітник Ю. М. Половинчак.

Власне, бібліотеки, завдяки представленню на своїх ресурсах, у тому числі й інтерактивних, відповідної інформації, формують особливий зріз національного інформаційного простору, який транслює світові позиції держави, громадянського суспільства, окремого громадянина стосовно подій і явищ суспільного життя.

Виступаючи ініціаторами і виконавцями потужних національних та наднаціональних електронних проектів, бібліотеки репрезентують в такий спосіб інтелектуальний і культурний образ нації. Характерним прикладом доповідачка назвала американський проект «Пам'ять Америки», що позиціонується як ресурс цифрового збереження американської історії і творчості, відображення подій, людей, місць і ідей, які сформували Америку; вітчизняний ресурс «Електронна бібліотека "Україніка"», спрямований на акумуляцію документів державно-національної ваги, тощо.

Таким чином, на думку Ю. М. Половинчак, зберігаючи символічний статус – як у ретроспективі, так і у сучасній репрезентації, – бібліотека залишається елементом національного нарративу як значимої оповіді нації про себе. Завдяки систематичним цілеспрямованим зусиллям бібліотек відбувається організація і консолідація національних інформаційних ресурсів і продуктів, формується система забезпечення до них доступу користувачам.

Про діяльність Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства ознайомив учасників конференції його очільник канд.

іст. наук, старший науковий співробітник О. Я. Гаранін. У своїй доповіді він наголосив на тих проблемах, які потребують нагального вирішення як в інституті, так і в архівних установах України.

На секційних засіданнях, обговорювались актуальні питання галузі, пов'язані з теоретичними аспектами та інформаційно-комунікаційними практиками сучасного суспільства, а також трансформація та перспективи розвитку інформаційно-бібліотечної та архівної освіти.

З доповідями виступили знані науковці, бібліотечні практики, працівники архівів, викладачі провідних вищих закладів освіти України, Білорусі, Росії, аспіранти та студенти.

В умовах сьогодення гостро стоїть питання підготовки кадрів для інформаційної, бібліотечної та архівної галузі. Про професійні пріоритети студентів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» КНУКіМ доповіла завідувач кафедри інформаційних технологій д-р іст. наук, професор Т. В. Новальська. Занепокоєння викликає зниження престижу бібліотечної професії та ставлення до неї студентської молоді. За наслідками проведеного дослідження щодо професійних пріоритетів студентів з'ясовано, що незначний їх відсоток свідомо обрали спеціальність, якій навчаються, а ще менша їх частина планує працювати в бібліотеці після завершення навчання. Ця проблема, як зазначила доповідач, є актуальною не тільки для закладів освіти, але й для бібліотечних установ, де спостерігається відтік молоді з професії та старіння кадрового потенціалу, що потребує нагального вирішення питання на рівні держави.

У центрі уваги наукової спільноти України нині гостро постало питання формування культури академічної доброчесності, якому присвятила свою доповідь Т. Ю. Гранчак – завідувач відділу з охорони інтелектуальної власності Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, д-р наук із соціальних комунікацій.

Ситуація, що склалася в закладах вищої освіти України, визначила необхідність розуміння відповідальності учасників освітнього процесу за дотримання норм і правил забезпечення академічної доброчесності.

У своєму виступі Т. Ю. Гранчак акцентувала на необхідності формування академічної доброчесності у студентському середовищі, оскільки це є важливим фактором підвищення ефективності наукової комунікації. Слід формувати компетентності щодо усвідомлення викладачами і здобувачами вищої освіти правових норм академічної доброчесності. І цей процес повинен мати зворотній зв'язок. Адже ставлення студентів до принципів академічної доброчесності залежить від чіткої позиції у цьому питанні усього професорсько-викладацького складу. Єдність вимог до кожного, починаючи із себе, дасть змогу створити у закладі вищої освіти таку атмосферу прозорості, в якій «запозичення» чужих наукових праць стане не тільки неетичним, а й неприпустимим вчинком в академічному середовищі.

Доповідь Т. Ю. Гранчак викликала багато запитань в учасників конференції. Були обговорені питання правил цитування академічних текстів, перефразування ідей, думок, концепцій тощо інших авторів у рамках академічної відповідальності.

Огляд наукової періодики факультету інформаційної політики та кібербезпеки презентувала О. О. Скаченко – завідувач сектором методичної роботи Наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв.

У 2018 році Київський національний університет культури і мистецтв, – значила доповідачка, – з метою створення сучасних платформ поширення нових знань став засновником 13 наукових періодичних видань.

Огляд наукової періодики факультету інформаційної політики та кібербезпеки (ФІТКБ) було здійснено з метою поширення відомостей про новостворені видання, їх проблематику і тематичні розділи.

Усього за участю науковців ФІТКБ та сприяння наукової бібліотеки КНУКіМ здійснюється видання трьох наукових збірників:

- «Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук»;
- «Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері»;
- «Вісник Київського національного університету культури і мистецтв.

Серія: Музезнавство і пам'яткознавство».

У рамках конференції відбувся XI Міжнародний науково-теоретичний семінар «Термінологія документознавства та суміжних галузей знань», що традиційно зібрав представників закладів вищої освіти, науково-дослідних установ, фахівців наук документально-комунікаційного циклу з України та зарубіжжя.

Започаткований у 2007 р. семінар став унікальним явищем науки. Більшість термінологічних дискусій, відмічених інтересом учасників, зумовлені актуальною міждисциплінарною тематикою, пропонованою вишівською наукою та академічними, галузевими інституціями. Продуктивні діалоги спрямовуються, передусім, на те, щоб поставити під сумнів багаторічний обміркований пошук визначень термінів і понять документознавства, архівознавства, бібліотекознавства, розвиток теорії загального термінознавства тощо. Консервативна критика традицій термінології і її перегляд у дусі радикального релятивізму породжує нові, зумовлені розвитком мови науки пропозиції.

Більшість виступів на семінарі було присвячено загальним та окремим проблемам архівознавчої, документознавчої термінології, що зумовлено об'єктивними обставинами у відповідь на «термінологічну атаку» інших дисциплін, передусім інформаційної науки. Цілком природно, що розвиток останнім часом документознавства як соціокомунікаційної дисципліни спричинив доповіді про трансформації документознавчих термінів і понять, а також зміни їх змісту та значення на тлі захоплення дослідниками теорією соціальної комунікації (В. Бойко, Ю. Нестерович, М. Палієнко, З. Сverdлик).

Ураховуючи незаангажовану відкритість учасників семінару до діалогу, руйнується спекуляція окремими теоретичними ідеями, стереотипне переконання про одностороннє превалювання модних течій у теорії наук. Натомість чітко віддзеркалюються сучасні тенденції розвитку термінології документознавства та суміжних галузей знань, «внутрішня напруга» у з'ясуванні значень базових термінів та входження в українську терміносистему іншомовних слів (передусім англomовного походження) на тлі цифровізації в Україні бібліотечної та архівної справи (М. Палієнко).

Міждисциплінарна природа розвитку наук зумовила міцні термінологічні запозичення. Примітним виявився факт розгляду архівознавчої проблематики в контексті зв'язків із документознавством, керуванням документаційними про-

цесами та визначення впливу міжнародних термінологічних архівних проєктів на її стан (*К. Климова*). Актуалізація «електронної» архівної і книгознавчої термінології порушила надскладне завдання – адекватне освоєння зарубіжної термінології (*Ю. Нестерович, М. Палієнко*). При цьому наголос робиться на змісті запозичень, а також на термінологічних колізіях уживання спільних і / або загальних понять у межах різних наук.

Важливим композиційним елементом дискусії стали галузеві проблеми термінології на тлі базової проблематики термінознавства, що передбачає дискурс про мову науки. Актуалізуючи систематизацію термінофонду української мови, проблеми кодифікаційних процесів у сучасних терміносистемах, стандартизацію термінології, окремі учасники семінару у стилі класичної науковості вдало демонструють семантичні зміни сучасної термінології, що вже ввійшла до нормативно-правової бази України (*В. Бойко, З. Свердлик*).

Неологізація мови науки – ще один із важливих шляхів її розвитку. Урізноманітнення репертуару термінології – тема, що постійно мусується провідними фахівцями наук документально-комунікаційного циклу (*Ю. Столяров, Г. Швецова-Водка*). Учасники семінару мали нагоду обговорити останні документологічні пропозиції-неологізми – гомодокумент, біодокумент, технодокумент, право на існування яких аргументовано доводилося (*Ю. Столяров*). Вирізнення змісту універсального зразка побудови системи знань під назвою «ноокомунікологія» через інтерпретацію його вузлового поняття «інформація» сприяло міждисциплінарному доповненню змісту самої «метанауки» як проєкту єдності соціальної інформатики та ноосфери (*Г. Швецова-Водка*).

Примітно, що учасниками семінару було порушено проблеми практичного термінознавства (*В. Бойко, К. Климова, З. Свердлик*). Це особливо актуально з огляду на численні спроби укладання спеціальних галузевих тлумачних словників і гармонізації міжнародних та європейських стандартів. В оприлюднених доповідях віддзеркалено традиційні та новаторські погляди на архівознавство, документознавство, спеціальні галузі історичної науки, а головну увагу зосереджено на новітніх процесах «кочування» термінологічних запозичень, що відбуваються здебільшого під впливом модерних дискусій і визначення місця науки в межах соціальних комунікацій.

Окремо слід відзначити доповіді *В. Бездрабко та Є. Плешкевича*, присвячені загальним проблемам розвитку документознавства. Запропонована метафора – «фрагментизація» документознавства як науки може вдихнути нове життя в дискусію про зв'язки загального, спеціального документознавства, залежності розвитку та перспективи дисциплінарної самоідентифікації, осягнення їх єдності і шляхів, якими до цього можна прийти. Гостро критичними стали міркування про розвиток російського документознавства початку ХХІ ст. *Є. Плешкевича*, пов'язані з розумінням крайніх підходів до визначення поняття «документ» тими, хто перебуває на засадах традиційного документознавчого і документологічного підходів (*Л. Ковальська*). Контroversійність роздумів створює зручний контекст для розуміння умов і чинників сучасного розвитку документознавства в Російській Федерації.

Питанням розвитку спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» та академічній доброчесності були присвячені доповіді постійних учас-

ників семінару, що викликало бурхливе обговорення і ще раз підкреслило актуальність порушеної теми поза традиційними рамками заходу (*М. Костенко, Г. Сілкова, С. Чуканова*).

Традиційно за матеріалами семінару вийшов у світ одинадцятий випуск наукових праць за однойменною назвою щорічних зустрічей однодумців у стінах Київського національного університету культури і мистецтв – «Термінологія документознавства та суміжних галузей знань» (*Київ, 2019 р.*).

Незважаючи на очевидні досягнення в галузі термінології документознавства та суміжних галузей знань, учасники семінару вказали на низку нерозв'язаних і нереалізованих проєктів, які потребують підвищеної уваги фахівців. Насамперед ідеться про розроблення галузевих лексикографічних продуктів з урахуванням національних традицій вживання термінів і понять, необхідність кореляції їх значень згідно з новітніми пропозиціями зарубіжного досвіду в умовах інтеграції українського інформаційного простору у світовий та потужного вторгнення термінів іншомовного походження на тлі розвитку гуманітаристики.

Valentyna Bezdrabko,

the Head of the Department of Documentation and Information-Analytical Activity at Kyiv National University of Culture and Arts, Dr. Hab. in Historical Sciences, Professor (Kyiv, Ukraine)

e-mail: valentbez@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3295-5277>

Tetiana Novalska,

the Head of the Department of Information Technologies at Kyiv National University of Culture and Arts, Dr. Hab. in Historical Sciences, Professor (Kyiv, Ukraine)

e-mail: novalska@meta.ua

Наукове видання / Scientific publication

**Український журнал з бібліотекознавства
та інформаційних наук**
**Ukrainian Journal on Library
and Information Science**

Науковий журнал / Scientific Journal

Випуск 3 / ISSUE 3

Відповідальний редактор / Responsible editor

*Т. Гранчак, доктор наук із соціальних комунікацій /
T. Hranchak, Dr. Hab. in Social Communications*

Літературний редактор / Literary editor

К. Спрогіс / K. Sprogis

Редактор-перекладач англійського тексту / English text editor

В. Діброва / V. Dibrova

Дизайн обкладинки / Cover design

Є. Дорошенко / Y. Doroshenko

Технічне редагування / Technical editing

В. Лук'яненко / V. Lukianenko

Комп'ютерна верстка / Computer layout

О. Щербина / O. Shcherbyna

Підписано до друку: 26.06.2019

Формат 70x100 1/16 Ум. др. арк. 9,42. Обл.-вид. арк. 8,65.

Наклад 100 примірників

Замовлення № 3829

Видавничий центр КНУКіМ

Видавець Київський національний університет культури і мистецтв

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК №4776 від 09.10.2014